

לעצמאות ישראל

ביחד וניצח

חבנתח"ח

כתב-עת לענייני מודיעין ובטחון מבית המרכז למורשת המודיעין | גיליון 96, כסלו תשפ"ד, דצמבר 2023

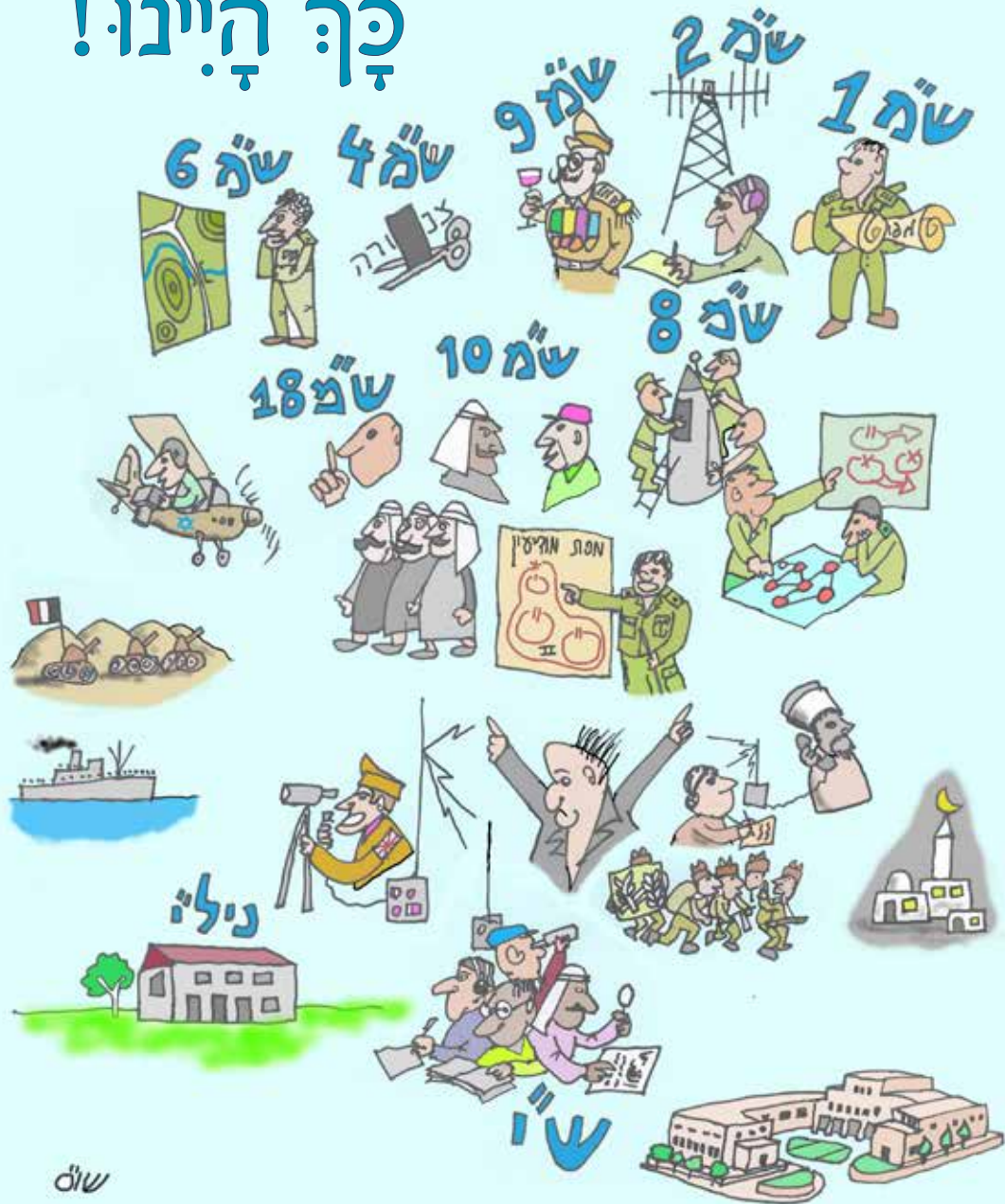

מה בגיליון?

על מלחמת העצמאות: פרופ' יואב גלבר, משירות ידיעות לשירות מודיעין; צוות "מבט מל"מ" עם האלוף שייקה גביש; ד"ר איתן עזאני על התפתחות מקורות האיסוף של המודיעין הצבאי; ד"ר אלדד חרובי על ה-CID; זאב לכיש על המודיעין האווירי; דן שחם על פעולות הרכש והמבצעים של ה"הגנה" במצרים. ד"ר שולי בינה על מודיעין ודיפלומטיה בדרך למדינה ועוד...

יעקב עמידרור ואיתמר צ'יזיק מסכמים את ניסיונם במלחמת יום הכיפורים, ניב סופר מנתח את פרשת חובב שפירא על מעורבות ענף הטרור באמ"ן-מחקה, משה לוי שואל ועונה על מי האחריות לטיבוע המשחתת אח"י אילת; ד"ר אפרים לביא על הליווי המודיעיני למשא ומתן מדיני - המקרה הפלסטיני; עודד גטרור ז"ל כותב על שליחותו החשאית של אביו, יוסף, לקזבלנקה. אריה שור על "ידיעת זהב" ומחלקת קשרי חוץ של אמ"ן ועוד...

פָּךְ הָיִינוּ!

יהי זכרם ברוך

שבעה באוקטובר 2023, מלחמת "חרבות ברזל":

נזכור את חללינו ראו עמוד 3

למשפחות השכולות, לחברות ולחברי המל"מ שלום,

מזה עשרה שבועות נמצאת מדינת ישראל במלחמה שהחלה בשבעה לאוקטובר בבוקר, במתקפת טרור רצחנית של אנשי החמאס על יישובי עוטף עזה. מתקפה ברברית מצידם של הפורעים כנגד אזרחים חפים מפשע ונגד כוחות הביטחון שגרמה להרג של למעלה מ-1200 אזרחים ואנשי כוחות הביטחון ול-240 חטופים.

בשמונה באוקטובר, פתח ארגון החיזבאללה חזית נוספת מצפון, מגבול לבנון, יחד עם ארגוני טרור פלסטיניים הנמצאים בלבנון ומיליציות פרו-איראניות הפועלות מגבול סוריה ישראל. אנו בעיצומה של מלחמה רב-זירתית, מלחמת "חרבות ברזל".

המודיעין כשל במתן התרעה בשבעה באוקטובר. נושא שייחקר ויבדק, כמובן, עם סיומה של המלחמה. ראש השב"כ וראש אמ"ן לקחו אחריות לכישלון הזרועות. כוחות צה"ל הנלחמים בימים אלה ברצועת עזה ובצפון, פוגעים במחבלים רבים, הורסים תשתיות טרור ופוגעים במפקדי הארגון בזכות מודיעין מדויק המועבר לכוחות תוך כדי לחימה.

משפחת המל"ם תומכת ומחזקת את צה"ל וכלל כוחות הביטחון, בימים קשים אלה, לצד תושבי הדרום והצפון הנמצאים תחת אש. המדינה במלחמה וכולנו מתאחדים למען מטרה משותפת – ניצחון על הפורעים האכזריים, מחזקים את אנשי קהילת המודיעין בימים מורכבים אלה.

קהילת המודיעין איבדה בתחילת המלחמה 24 מטובי בניה וכן 24 חיילות וחילים מחיל הגנת הגבולות. יהי זכרם ברוך!

אני משתתף בצער המשפחות השכולות ומאחל רפואה שלמה והחלמה מהירה לפצועים. מחזק את משפחות החטופים ומקווה לאיתורם וחזרתם המהירה הביתה.

גיליון 96 של מבט מל"מ הינו הגיליון הרביעי היוצא לאור בשנת 2023, ועוסק בעיקר בהתהוות המודיעין ושושיו, בתחילת דרכו לציון 75 שנים לעצמאות מדינת ישראל.

שני הגיליונות הקודמים שיצאו בסימן 50 שנה ליום כיפור, זכו להערכה רבה מצד הקוראים על מגוון הנושאים שעסקו במלחמת יום הכיפורים, בחזיתות השונות ובמערכי המודיעין השונים והביאו את סיפורם המרגש של אנשי קהילת המודיעין שחוו את המלחמה באופן אישי.

במהלך התקופה שקדמה למלחמת "חרבות ברזל", ציינו מדינת ישראל וקהילת המודיעין, 50 שנה למלחמת יום כיפורים במספר רב של אירועים, כנסים ועצרות, שבמסגרתם נחשפו גם מסמכים וחומרים חדשים שנאצרו בארכיונים השונים ולאחר 50 שנה ניתן היה לחשוף אותם לציבור הרחב. הארתם פתחה מספר זירות לויכוחים חדשים, בין החוקרים השונים ואנשי המודיעין מאותה תקופה.

במסגרת אירועי 50 שנה למלחמת יום כיפור, קיימנו במל"ם את כנס החברים השנתי שעסק בסיפורה של המלחמה הקשה באמצעות אנשי המודיעין שהיו בזירות השונות ובמערכי האיסוף והמודיעין, בצפון בדרום ובמרכז. היה זה אירוע מרגש מאוד ששילב גם את סיפורם של פדויי השבי. 20 מאנשי המודיעין נפלו בשבי וקהילת המודיעין איבדה 46 מאנשיה יהי זכרם ברוך!

המשך בעמוד 65

כתב העת "מבט מל"מ" יוצא לאור ביוזמת הוועד המנהל של העמותה – המרכז למורשת המודיעין ואתר ההנצחה הממלכתי לחללי קהילת המודיעין
כתובת: ת.ד. 3555, רמת השרון, 4713402, טל' 03-5497019, פקס' 03-5497731
דוא"ל – www.intelligence.org.il, המל"מ@intelligence.org.il, האתר –

מערכת והפקה

ראש המערכת: תת-אלוף (בדימ') ד"ר יוסי בן ארי
עורך: אופיר שהם
עורכי משנה: יוכי ארליך, אבנר אברהם, ד"ר שולי בינה, אלי זיו, ליאת לוי, חיים מנור, חזי סלע, רון קורניאלי, לענייני אמ"ן – ד"ר בני מיכלסון, לענייני מוסד – נעם שפירא, לענייני שב"כ – אבי מושבי;
עורכת גרפית ומעצבת: אורלי נקר
הגהה: צופית מלצר-טסלר
תיאום: צילה ענבר
דפוס: דפוס פלמינגו, ראשון-לציון
פיקוח דפוס: צאלה מלצר

חברי המערכת: צלילה אבנר-הלמן, אבנר אברהם, יוסף ארגמן, יוכי ארליך, ד"ר שולי בינה, מישל בינט-דגן, אמנון בירן, איתן גלזר, יואב (פישי) דייגן, דב הופמן, אלי זיו, ליאת לוי, טומי לירז, זאב לכיש, אבי מושבי, ד"ר בני מיכלסון, חגי מן, חיים מנור, רוני מרום, קובי סגל, חזי סלע, יואב פלג, רון קורניאלי, שלמה קשי, נאוה רייך, אהוד רמות, אריה שור, נעם שפירא;

• כל המאמרים והכתבות המופיעים בכתב-עת זה הם על-דעת כותביהם בלבד.

- שימוש בחומר המתפרסם בכתב עת זה, מכל סוג שהוא, אסור בהחלט, אלא אם ניתן אישור בכתב מראש המערכת.
- זכויות יוצרים – אנו עושים מאמץ לאתר את מקור הצילומים והזי"אולים המופיעים בכתב-עת זה, חלקם ישנים מאוד. נשמח לציין את הקרדיט לכל יוצר או מקור שיזדהה ולפרסם את שמו כראוי.

עמותת המל"ם

אלוף מאיר עמית ז"ל – מקים העמותה והמרכז, הנשיא והיו"ר הראשון;
אפרים הלוי, יו"ר 2005 – 2012; ד"ר צבי שטאובר, יו"ר 2013 – 2021;
ישעיהו שייקה לדיות-בלומברג – המנכ"ל הראשון, 1983 – 2005;
תת-אלוף דודו צור – המנכ"ל השני, 2005-2022;

הנהלת העמותה:

יו"ר – אלוף (במיל') אהרן זאבי פרקש
מנכ"ל – תאל' (במיל') יובל חלמיש
סמנכ"ל ומנהל אתר ההנצחה – חנן מזור
מזכירת העמותה, רקפת פאר

חברי הוועד המנהל של העמותה:

חיים אהרוני, יוכי ארליך, ד"ר דני אשר, אמנון בירן, ירון בכר, ד"ר יוסי בן ארי, איציק ברזילי, יגאל ברניע, איתן גלזר, ד"ר ירום דובובסקי, גדי זהר, אלי כהן, עפר לוינברג, אריה ליבנה (ליבו), ברוך מזור, דורון עמיר, מאיר שגב, יצחק (יאצ'קו) שד"ר, חובב שפירא, עודד תבור;

נציגי המשפחות השכולות בוועד המנהל:

דן בן-צבי, עדה גיל-שחם, חגי מן, מיכאל רייס, סטלה שדות;

ראשי ועדות ומכונים בעמותה:

ועדת הנצחה – אריה (ליבו) ליבנה; ועדת מורשת ותכנים – ד"ר דני אשר;
ר' ועדת מורל"ת – ד"ר איציק פומרניץ; ועדת סרטים – עודד חביב;
ועדת כספים – ר"ח אמנון ארגמן; ועדת השקעות – ד"ר עמרם אהרוני;
ועדת גיוס ופעילות חברים – יוכי ארליך; ועדת קרנות – ברוך מזור; ועדת מזור;
ראש מרכז המידע על שם מאיר עמית למודיעין ולטרור – שלמה מופז;
ראש המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין – יוסי קופרוסר;
ראש המכון לחקר המורשת –; עורכת אגרת המידע באינטרנט "רואים מל"מ" – יוכי ארליך;

המרכז למורשת המודיעין ואתר ההנצחה הממלכתי לחללי קהילת:

מאז ראשית ימי התגבשות היישוב החדש בארץ-ישראל, ובכל מערכות ישראל, מאז ערב הקמת המדינה ועד ימינו, עמדו אנשי ונשות המודיעין בחמ"ן, המוסד, "נתיב", השב"כ וחיל האיסוף הקרבי, בחזית העשייה הביטחונית וחרפו נפשם. לוחמים ולוחמות עלומי-שם, ביניהם כאלה שקיפחו את חייהם בארצות עוינות, מהם שטרם הובאו למנוחת-עד בישראל. בשנת 1983 חברו יחדיו וותיקי קהילת המודיעין, המשפחות השכולות וזרועות קהילת המודיעין, להקים מרכז הנצחה לחללי קהילת המודיעין ומרכז להנחלת מורשת המודיעין – המל"ם.

מאז נחנך המרכז למורשת המודיעין, ב-1985, מהווה האתר מוקד פעיל לנוער, חיילים, מבוגרים ותיירים – להנצחה, להנחלת המורשת, וזירת תיעוד חינוכי-הסברתי ולצידה מחקר רב-תחומי, כדי להטביע את חותמם של חברי העמותה וקהילתה בארץ ובחו"ל.

מלבד אתר זיכרון ייחודי לנופלים ומרכז נתונים ממוחשב לשירות המשפחות השכולות, מתקיימים באתר אירועים ומיחדים להמחשת מבצעי המודיעין, הארת אנשי קהילת המשפחות על לב העשייה הביטחונית, המורשת וההנצחה. הפעילות הממונת כוללת הפקת סרטי תעודה ומורשת, ניהול מרכז המידע למודיעין וטרור, הוצאה לאור, אתר אינטרנט בינלאומי, מפגשי דעת, מורשת וימי עיון בנושאי המזרח-התיכון, המודיעין וממשקיו. במרכז פועלים ספרייה עשירה וארכיון ולצידם תצוגות ותערוכות מגוונות, מקצועיות ותרבותיות.

המל"ם פועל כעמותה רשומה. פעילים בה רבים מוותיקי קהילת המודיעין ובכירה, כמתנדבים – בניהולה ובוועדותיה, בהדרכת המבקרים מהארץ ומחו"ל, ובכל זירת פעילות בתחומי ההנצחה, החינוך, הנחלת המורשת, הסברה רב-לשונית, מחקר וכך גם בביטאוויה – "מבט מל"מ" ו"הראים מל"מ".

חברות וחברים יקרים,

מאז השבעה באוקטובר 2023, כולנו שקועים עמוק במלחמת "חרבות ברזל", שמתקפת הטרור הנפשעת של ה"חמאס" על יישובי הנגב המערבי המיטה עלינו. תוך אמונה כי "החיים חייבים להימשך", ורצון להסב מעט מבט ממוקדי האסון והכאב שנילווה לו, אנו מביאים בפניכם את גיליון 96 של 'מבט מל"מ'. מרבית עמודיו הוקדשו

הפעם לציון 75 שנים למדינת ישראל - המודיעין ערב ועם קום המדינה. את הגיליון פותח **זאב לכיש**, המביא את תמצית הריאיון שערכנו עם האלוף (בדימ.) **ישעיהו (שייקה) גביש**, שהתמקד בהיבטים מודיעיניים בלחימת הפלמ"ח. **יואב גלבר** מתאר את המעבר מ'שירות ידיעות' לשירות מודיעין; **איתן עזאני** את התפתחות מקורות האיסוף. **יעל גסקו, דניאל רוזן ויוסי דגן**, מביאים את סיפורו של **יצחק גסקו**, כדמות מפתח בהקמת מודיעין התקשורת.

יובל חלמיש, חושף סיפור מ"בית אבא": "המטוס האבוד", כאירוע מודיעיני ב-1948. **אלדד חרובי** סוקר את פעולות מחלקת החקירות הפליליות של המשטרה הבריטית, במאבק נגד ארגוני המחתרות וההנהגה המדינית של המדינה בדרך. **דן שחם** מטיל אור על פעולות "הרכש" והמבצעים החשאיים של ההגנה במצרים; **שולי בינה** מחכימה אותנו במארג המודיעין והדיפלומטיה בדרך למדינה; **וזאב לכיש** - מוסיף ומספר גם על המודיעין האווירי במלחמת העצמאות.

בחלק האקלקטי של הגיליון, מוצגת שורת נושאים מרתקים, העומדים כל אחד בפני עצמו: **ניב סופר** דן בפרשת העלמות **גיא חבר**; **חובב שפירא** במעורבות ענף הטרור באמ"ן/מחקר במלחמת "שלום הגליל"; **משה לוי** שואל, מודיעינית, מי אחראי לטיבוע אח"י "אילת"?; טרגדיה שגם **יצחק ורדי** מתייחס אליה, מנקודת המבט של יחידה 8200; **עודד גטרור** ז"ל מספר על אביו, "האיש שלנו בקזבלנקה"; **אפרים לביא** מתאר את הליווי המודיעיני למשא-ומתן מדיני עם הפלסטינים בשנים 1999-2001; **ואריה שור** חושף את פרשת "ידיעת זהב" של קש"ח במלחמת המפרץ הראשונה.

לקינוח, **חיים מנור** מחדד שתי "פשלות" מודיעיניות ושני תרגילי הונאה מתוחכמים בספר יהושע; **ויצחק בוצר** משעשע בסיפור - איך הכניע רכז שב"כ, לבדו, את הכפר ע'ג'ר במלחמת ששת הימים.

גשמי החורף כבר החלו, אך הדי ציון 50 שנים למלחמת יום הכיפורים, מסרבים להתפוגג. כך, אנו נותנים מקום בסוף הגיליון להתייחסויות נוספות של חברים, שהנושא בנפשם. **יעקב עמידרו** מספר על קורותיו אז בגזרה המצרית, **ואיתמר צ'זיק** - בזו הסורית. אנו נותיר "סדק" זה במדורנו "מעניין לעניין באותו מודיעינין" גם בעתיד, ככלי חשוב ל"איוורור" הנשמה...

היבטיה המודיעיניים של מלחמת "חרבות ברזל" יחקרו ודאי, ילמדו לרוב, ויזכו לביטוי נרחב בגיליונותינו הבאים. בינתיים, כשכלי הטייס והתותחים רועמים ברקע, נקווה לימים שקטים יותר ורוגע לעם ישראל. לנו, ב"ערוב ימינו", זה בהחלט מגיע!

שלכם, יוסי בן ארי

תת-אלוף (בדימ')
ד"ר יוסי בן ארי

75 שנים למלחמת העצמאות

עמוד 5 - זאב לכיש וצוות "מבט מל"מ" עם האלוף שייקה גביש.

עמוד 9 - פרופ' יואב גלבר - משירות ידיעות לשירות מודיעין.

עמוד 11 - ד"ר איתן עזאני על התפתחות מקורות האיסוף של המודיעין הצבאי.

עמוד 14 - יעל גסקו, דניאל רוזן ויוסי דגן על יצחק גסקו - דמות מפתח

בהקמת מודיעין התקשורת של הש"י.

עמוד 17 - יובל חלמיש על אבא - סיפורו של המטוס האבוד.

עמוד 20 - ד"ר אלדד חרובי על ה-CID, מחלקת החקירות הפליליות

של המשטרה הבריטית.

עמוד 24 - זאב לכיש על המודיעין האווירי.

עמוד 28 - דן שחם על פעולות הרכש והמבצעים של ה"הגנה" במצרים.

עמוד 31 - ד"ר שולי בינה על מודיעין ודיפלומטיה בדרך למדינה.

עמוד 35 - ניב סופר מנתח את פרשת היעלמותו של גיא חבר.

עמוד 39 - "לזכרם"

עמוד 40 - חובב שפירא על מעורבות ענף הטרור באמ"ן-מחקר במלחמת

"שלום הגליל".

עמוד 43 - משה לוי שואל ועונה על מי האחריות לטיבוע המשחתת אח"י אילת.

עמוד 47 - ד"ר אפרים לביא על הליווי המודיעיני למשא ומתן מדיני -

המקרה הפלסטיני.

עמוד 51 - עודד גטרור ז"ל כותב על שליחותו החשאית של אביו יוסף לקזבלנקה.

עמוד 53 - חיים מנור חושף שתי "פשלות" מודיעיניות ושני מעשי הונאה

בספר יהושע.

עמוד 56 - אריה שור על "ידיעת זהב" ומחלקת קשרי חוץ של אמ"ן,

במלחמת המפרץ הראשונה.

עמוד 58 - יצחק בוצר מספר איך רכז שב"כ בודד הכניע כפר לבנוני שלם

ב"ששת הימים".

המדור מעניין לעניין באותו מודיעינין מארח:

עמוד 59 - אלוף יעקב עמידרו מסכם את ניסיונו במלחמת "יום כיפורים".

עמוד 63 - איתמר צ'זיק מציג את גירסתו למה שקרה ברמת הגולן

עמוד 67 - המדורים "מי היה האיש שהיה" של יואב דיגי

ו"איפכא מסתברא" של שלמה קשי

שייקה כמרוויין מרשים, חד זיכרון ולבבי (ארכיון המל"ם)

לקראת הגיליון המוקדש ל-75 שנות המדינה - ביקשנו לשמוע את סיפורו של מפקד שעוד לחם במלחמת העצמאות, מ"כלי ראשון", על מה שהיה שם. התעניינו פחות במלחמה הקשה והארוכה ממבט אופרטיבי, אלא יותר בעשייה המודיעינית וברלוונטיות של המודיעין למפקדים בשטח באותם ימים.

המודיעין בפלמ"ח ובתש"ח מנקודת מבטו של מפקד בשדה ריאיון עם האלוף (בדימ') ישעיהו ("שייקה") גביש

ריאיונו: יוסי בן-ארי, אופיר שהם, צילה ענבר וזאב לכיש
(עורך הכתבה)

שייקה נולד בתל אביב באוגוסט 1925. למד ב"בית חינוך" בצפון תל אביב. אחר כך עבר ללמוד בקיבוץ גבעת השלושה. בשנת 1943 התגייס לפלמ"ח (פלוגות מחץ). בשנת 1944 מונה למפקד כיתה וכעבור שנה מונה למפקד מחלקה בקיבוץ נען. בסוף 1946 מונה למפקד פלוגה, בבית השיטה, עד פרוץ מלחמת העצמאות. בקיץ שנת 1948 מונה לסגן מפקד הגדוד הראשון של חטיבת "יפתח" של הפלמ"ח, וכעבור זמן קצר מונה למפקד הגדוד. במהלך שירותו בפלמ"ח, נטל חלק בכמה פעולות, בהן פיצוץ גשרי עזה ב"ליל הגשרים" (יוני 1946). במלחמת העצמאות השתתף כמפקד פלוגה בקרבות רבים, ביניהם קרבות בטירת צבי, זרעין, משמר העמק, קרב מלכיה (שבמהלכו נפצע), מבצע "דני" לכיבוש לוד ורמלה (כקצין המבצעים של הגדוד השלישי, בעקבות פציעתו) ובמבצע "יואב" בנגב.

לאחר מלחמת העצמאות, נשאר שייקה בצבא הקבע. כיהן בצה"ל בתפקידים מגוונים, ביניהם: סגן מפקד חטיבה שבע בשריון, מדרוך בפו"ם (בית הספר לפיקוד ומטה), ראש ענף מבצעים במטכ"ל, מפקד בה"ד 3, ראש מחלקת מבצעים במטכ"ל (במהלך מבצע "קדש"), מפקד פו"ם, ראש מה"ד (מחלקת הדרכה) ואלוף פיקוד הדרום במלחמת ששת הימים. לאחר שחרורו מצה"ל, מונה למנכ"ל "כור מתכת" ובהמשך למנכ"ל "כור". במלחמת יום הכיפורים גויס למילואים ומונה למפקד דרום סיני (פיקוד מרחב שלמה). מזה שנים עומד שייקה

בראש עמותת "דור הפלמ"ח" (יושב ראש ארגון חברי הפלמ"ח), והוא מיוזמי ומקימי בית הפלמ"ח. בשנת 2016 פרסם אוטוביוגרפיה בשם: "סדין אדום - סיפור חייו מהפלמ"ח ועד בית הפלמ"ח".

רוצה, יכול, ש-גר!!!

שייקה ביקש לפתוח את השיחה במוטו של הפלמ"ח שליווה אותו כל שירותו: "בפלמ"ח לימדו

אותנו... תגדירו את המטרה, תתחילו עם הגדרת המטרה ואחרי שהגדרנו את המטרה נבדוק אם יש לנו אפשרויות להשיגה, כלומר מה הם הפתרונות האפשריים. מצאנו הפתרונות - נבצע, אבל זה לא מספיק, לפעמים צריך ביצוע נוסף וגם להצליח". שאלנו האם וכיצד שולב נושא המודיעין בקורסים בפלמ"ח, בעיקר בקורס מפקדי מחלקות - שהיה למעשה הקורס הבכיר ב"הגנה" ובפלמ"ח, וכמה מבוגריו סיימו את המלחמה כאלופים ומפקדי חזיתות, מבלי שהשתתפו בעוד איזה שהוא קורס צבאי נוסף. "בקורס [מפקדי המחלקות בג'וערה]",

שייקה כאלוף פיקוד דרום (ארכיון המל"ם)

רוחב הוואדי. הייתה לנו סברה שגם בכביש יש גשר, מה שנקרא 'גשר אירי', אבל לא היה סרטוט וגם כשהגענו לשם ראינו שאין שם כלום, אבל קראו לזה גשר. על הגשר עצמו קיבלנו אינפורמציה ממפקד הפלוגה... לא שום קמ"ן ולא כלום... אבל לפעולות של הפלמ"ח זה היה הרבה מאוד." גשר הרכבת לא קרס כתוצאה מהפיצוץ, אך זועזע בצורה שמנעה תנועת רכבות. בגשר הכביש, שכאמור היה גשר אירי, כלומר לא גשר אמיתי, נפער בור שנסתם תוך זמן קצר.

הערבים פתחו במתקפת נגד שעוצמתה לא הייתה מוכרת. הגדוד נאלץ לסגת עם מספר רב של חללים ופצועים, ביניהם גם שייקה גביש עצמו

בפרוץ מלחמת העצמאות שימש שייקה כמפקד פלוגה בבית השיטה. מחלקות הפלוגה היו פרוסות בקיבוצים הסמוכים. אחת הפעולות הראשונות הייתה הסיוע לקיבוץ טירת-צבי, שהותקף על ידי כוחות ערביים בפברואר 1948. כיום ידוע כי המידע על ההתקפה הצפויה הועבר על ידי המודיעין לקיבוץ שהתארגן להגנה. אנשי הפלמ"ח לא היו מודעים כלל למידע זה. מספר שייקה, "מה שהגיע אלינו... הידיעה הראשונה הייתה ממשה כרמל, מפקד החזית... אמר: 'תרוץ מהר לטירת צבי כי תוקפים אותם'. מי תוקף הוא לא יודע, איך תוקפים הוא לא יודע. מה שהוא כן יודע - שיש דבר כזה

בפעולה זו הצביע שייקה על תופעה מודיעינית נוספת - המידור הקפדני, "זה היה סודי אפילו כלפי הפלמ"חניקים שלא היו מהגדוד הרביעי... אנחנו היינו בג'וערה ולא ידענו שיש פעולה כזו, לא ידענו שיש מהומה כזו". יתר על כן, גם מפקד קורס המ"מ (מפקדי מחלקות) עצמו, יגאל ידן, הופתע לשמוע בבוקר כי חלק מחניכיו, אנשי הגדוד הרביעי, "לא היו פה בלילה" ונלקחו להשתתף בפעולה.

ליל י"א הגשרים

מבצע "מרכולת", הידוע בשמו העממי "ליל הגשרים", היה מבצע מרשים במיוחד. התכנון היה לפוצץ בלילה אחד, בו-זמנית, 11 גשרי רכבת וכביש באתרים בכל רחבי הארץ. המחלקה שעליה

ח'ירבת מחאז הפך להיות שדה קרב קשה מול הכוחות המצריים ועבר כמה פעמים מצד לצד עד שנותר בידי הגדוד

פיקד שייקה תוכננה להשתתף בפיצוץ גשרי עזה - גשר רכבת וגשר כביש: "היה לנו סרטוט של גשר הרכבת. הסרטוט הראה את גובה העמודים ואת

סיפר שייקה, "איני זוכר שהתייצב איזה קמ"ן [קצין מודיעין] והסביר לנו איך נלחם האויב. אבל בוצעו תרגילים רבים שבכל אחד מהם "היה בסיס מודיעין שהאויב כך וכך, הוא פרוס כך וכך, והיה לו נשק כזה וכזה, לא מעבר לזה".

אתה יכול לשאול אם היה קצין מודיעין שמסר אינפורמציה - מפקדים מסרו אינפורמציה, אבל אני לא יכול לומר שהיה קצין מודיעין שהתייצב

"אולם", הוסיף שייקה, "היה שימוש רב במודיעין במבצעים שביצע הפלמ"ח באותה תקופה, במסגרת המאבק בשלטון המנדטורי הבריטי". הוא התמקד בשתי פעולות: שחרור מעפילי עתלית באוקטובר 1945 ו"ליל הגשרים" ביוני 1946.

את הפריצה למחנה עתלית לשחרור המעפילים ביצע הגדוד הרביעי של חטיבת "הראל" בפלמ"ח, בפיקודו של נחום שריג ויצחק רבין כסגנו. שייקה לא השתתף בפעולה, אך "אני מצטט את אלה שהשתתפו". בפעולה זו נעשה שימוש נרחב במודיעין: "היו ידיעות, ידעו כמה שומרים יש במחנה, ידעו איפה נמצא הנשק, ידעו על מחסן הנשק וידעו גם מי הם השומרים, כמה מהם ערבים וכמה מהם אחרים. היו ידיעות ברורות. את הסרטוט של המחנה גם קיבלו".

שייקה גביש עם יצחק שדה בטקס לציון שנה לקרב משמר העמק (באדיבות המרואייין)

האלוף (בדימ') ישעיהו ("שייקה") גביש

במערכה היו גם קרבות שבהם חסרו לקטי מודיעין בסיסיים, "היה צריך לתקוף את הכפר הזה ששולט על משמר העמק וקיבלתי פקודה לתקוף אותו.

יוצאת לדרך-ממבשרת ציון לראש פינה, מנתיבות לצפת, מכאב לחרדה, ומיאוש לתקווה

מי יצא כמחלקת חוד? רפי איתן. רפי בהחלט שאל אותי מה יש בכפר הזה, אמרתי לו שאני יודע בדיוק כמוהו ומה שאני יודע זה רק שמשם יורים לתוך המשק, לקיבוץ. כמה היו שם, איפה

כוח שהוא בסדר גודל עד פלוגה בערך. לא רק את זה, גם אמרו לנו איך הוא פרוס - רוב הכוח נמצא בוואדי וכיוון ההתקדמות שלו הוא משמר העמק, אבל המשוריינים נמצאים על הכביש... לכיוון חיפה".

היעדר מודיעין - כישלון צורב

המארב שהניחה הפלוגה של שייקה הצליח לעצור את התקפת הערבים. כוונתם להשתלט על משמר העמק בדרך לחיפה - נכשלה. אך

שנקרא קאוקג' והוא תוקף את טירת צבי. ידיעות לא היו בכלל... אומרים לך תרוץ... לקחתי שתי מחלקות, מחלקה אחת ממעוז-חיים ומחלקה אחת מבית השיטה. רצנו! היה גשם. היה מבול. ללא שום ידיעה... לא קיבלנו כלום".

"נדפוק את קאוקג'..."

קרב מכריע נוסף שבו השתתף שייקה היה הקרב על משמר העמק מול כוחות "צבא ההצלה" בפיקוד פאוזי קאוקג', הלבנוני, בתחילת אפריל 1948.

משפחת המל"ם נפרדת מד"ר יוסף מרזוק, מחבורת מייסדי המרכז למורשת המודיעין, בהצדעה ובהוקרה רבה, למי שלחם למען זכרם והנצחתם של "קדושי קהיר", גיבורי "עסק הביש" וקורבנותיו

יער "קדושי קהיר". ב-1979 נימנה יוסף על גרעין יוזמי הקמת האתר להנצחת חללי קהילת המודיעין בגלילות (המל"ם). בתחילת שנות השמונים פנה עם אחרים אל ראמ"ן אז, אלוף יהושע שגיא כדי להוציא את הרעיון מהכוח אל הפועל. החלום הפך למציאות! מרזוק היה פעיל משמעותי ומרכזי במרכז למורשת המודיעין ובהנהלתו, במשך עשרות שנים, כנציג המשפחות השכולות. תרומה ייחודית הייתה לו להנצחת החללים וחיבוק למשפחותיהם. במקביל, נשא הרצאות רבות בעשרות מקומות ברחבי הארץ על "עסק הביש", בעיקר בפני חיילים ותלמידים.

לפני כעשר שנים כתב והוציא לאור את הספר "את אחי אנוכי מבקש", בו סיפר על אחיו, המשפחה ועל הילדות וההתבגרות בקהיר, וכך גם על פרשת "עסק הביש". בשנים האחרונות הידרדר מצב בריאותו של מרזוק ובסוף אוקטובר כשהוא בן 95, נפטר. **יהי זכרו ברוך!**

יוסף, שנולד ב-1928 בקהיר ועלה לארץ ב-1953, לחם במשך עשרות שנים למען הנצחת "קדושי קהיר" והעלאתן לישראל של גופות אחיו והמהנדס שמואל עזאר, שהוצאו להורג ב-31 בינואר 1955, בקהיר, בשל מעורבותם ב"עסק הביש" - אותה פרשת ריגול כושלת של הפעלת רשת צעירים יהודיים במצרים בין 1951-1954.

אחיו, ד"ר משה מרזוק, הרופא יליד קהיר, שהיה מפקד התא בקהיר, היה בין ראשוני העצורים ועבר יחד עם חבריו חקירות ועינויים קשים. במשפטו לקח משה אחריות על כל ההתרחסות כדי להקל על עונשי חבריו.

כמי שלמד רוקחות באוניברסיטת קהיר, התגייס יוסף לצה"ל כרוקח, מייד לאחר שעלה לארץ. את מעצרו של אחיו גילה באקראי, דרך כתבה ב'גר'ולם פוסט'. מרזוק דאג לספר על האוזן הקשבת והיחס החם והמחבק שזכה לו מנשיא המדינה אז, יצחק בן-צבי ורעייתו, רחל-ינאית. היא גם זו שסייעה לו במימוש יוזמתו להקמת

מימין לשמאל: אבי יערי, יהושע שגיא, ד"ר יוסף מרזוק וצביקה שילר (ארכיון המל"ם)

המבצע נכשל. "השגיאה הייתה", טוען שייקה, "שאנחנו לא השארנו להם פתח יציאה ועכשיו אני יכול לומר שזה היה תוצאה של [היעדר] מודיעין"

הפלמ"ח סירב להנחיה להיכנס לקיבוץ ולהגן מתוכו - לשיטתו עדיפה הייתה התקפה ישירה על הכוחות הערביים. יגאל אלון התערב בוויכוח ושלא את יצחק שדה לפקד על המבצע. זה הגיע לג'וערה וכינס את המפקדים לתדרוך. מספר שייקה, "את מי הוא הזמין לפגישה? את מפקדי הפלוגות של הגדוד הראשון, את אסף שמחוני, אותי ואת חקה (יצחק חופי)". ישבנו איתו, הוציא מפה של 1:1,000,000 ושם אותה על השולחן. אמר, 'פה נדפוק את קאוקג'...' יצאנו ממנו וחשבנו לעצמנו: עם מי יש לנו עסק?! מזל שהיה לנו מפקד גדוד, דן לנר, שכן ידע מה זה מודיעין וגם מבצעים מה הם [דן לנר היה מצנחני היישוב במלחמת העולם השנייה שהצטרף לפרטיזנים היוגוסלביים בפיקודו של טיטו שנלחמו בנאצים. לימים - מפקד הכוחות המשוריינים של צה"ל בסיני בתקופת ההתשה; ומפקד אוגדה 210 שנלחמה ברמת הגולן במלחמת יום הכיפורים, 1973]... ובשבילו הידיעות היו חלק מהחיים, המודיעין היה חשוב לו מאוד, הוא גם ידע ללמוד אותו... אבל אני מתחיל מזה שזו הייתה מערכה שהתחילה בכך שהמפקד לא ידע בדיוק מה הולכים לעשות, המפקד לא ידע בדיוק איפה נמצא האויב, אבל זה לא עניין אותו. מה שכן עניין אותו זה 'בוא נדפוק אותו...' לא היה קצין מודיעין שתדרך, לא היה קצין מודיעין של הפיקוד, לא היה קצין מודיעין גם לא של הקיבוץ... ממפקד הגדוד קיבלנו סקירה: מה גודלו של כוח קאוקג', באיזה ואדי הוא נמצא; ושהוא כולל פלוגת משוריינים על הכביש, פלוגת גמ"שים, סוללת ארטילריה 75 מילימטר ומרגמות.

שאלנו: "לכם בגדוד לא היה קמ"ן?", "אני לא זוכר דבר כזה", השיב שייקה.

לאחר "ההפוגה השנייה" התארגן צה"ל במסגרת חזיתות. לכל חזית היה מטה מסודר כולל קמ"ן. גם לגדוד הראשון של חטיבת "יפתח", עתה בפיקודם של אסף שמחוני כמפקד גדוד ושייקה גביש כסגנו, היה קמ"ן - רפי איתן.

ממפקד הגדוד קיבלנו סקירה: מה גדולו של כוח קאוקג'י; באיזה ואדי הוא נמצא; ושהוא כולל פלוגת משוריינים על הכביש, פלוגת נגמ"שים, סוללת ארטילריה 75 מילימטר ומרגמות

צה"ל יצא לשורת מבצעים רחבי היקף, ששיאם היה מהלך רב-חטיבתי לפריצת הדרך לנגב - מבצע "יואב", באוקטובר 1948. במבצע נטל חלק גם הגדוד הראשון. במקרה זה סיפר שייקה על התפקיד המרכזי של הקמ"ן, לא רק בהספקת מודיעין, אלא גם כמשפיע על ההיערכות המבצעית, "רפי איתן ואני נסענו יחד בדרך המובילה מפאלוג'ה (אזור קריית גת של היום, שבו היו נצורות יחידות של הצבא המצרי, עד באר שבע...) התברר שהיו שלושה תילים לאורך הדרך, העלולים לאיים על התנועה, על המחנה הלוגיסטי והמנחת ברומחה, 'שצריך להגן עליו כי הוא הבסיס לכל הנגב, אין מקום אחר', כמו שאנחנו נוסעים רפי מגלה מוקש על הדרך... רפי המליץ לתפוס את התילים ולמנוע השתלטות כוחות ערביים עליהם. קמ"ן פיקוד דרום קרא לנו ואמר שח'ירבת מחאז (אחד מהתילים, ש'מחלף מאחז' בכביש 6 היום קרוי על שמו) זה המקום שייתן הגנה". ח'ירבת מחאז הפך להיות שדה קרב קשה מול הכוחות המצריים ועבר כמה פעמים מצד לצד עד שנתר בידי הגדוד. היה זה המפגש הראשון של שייקה גביש עם הקצין המצרי שעמד בראש הכוח שנלחם בח'ירבת מחאז - **גמאל עבד אל נאצר**. המפגש הבא ביניהם התרחש בחמישה ביוני 1967. גביש, כאלוף פיקוד הדרום, הכריז על "סדין אדום" לתחילת המהלך הקרקעי להבסת הצבא המצרי בסיני. אז עמד כבר לרשותו של אלוף הפיקוד מערך שלם ומדויק של מודיעין. לא בכדי הפך אגף המודיעין של צה"ל את יום פרוץ מלחמת ששת הימים ליום חגו.

לשייקה גביש מלאו לאחרונה 98 קצינים... אנו מאחלים לו, מכל הלב, המשך בריאות שלמה, עשייה והנאה, לפחות עד מאה ועשרים!

שייקה כאלוף פיקוד הדרום מלווה את לוי אשכול, ראש הממשלה ואת מנחם בגין בביקורם בפיקוד, בתום מלחמת "ששת הימים" (ויקיפדיה)

פתחו במתקפת נגד שעוצמתה לא הייתה מוכרת. הגדוד נאלץ לסגת עם מספר רב של חללים ופצועים, ביניהם גם שייקה גביש עצמו. בהמשך, נכבש הכפר מלכיה במבצע ייחודי - כוח בפיקוד יצחק חופי חצה בסתר את הגבול באזור מנרה, נע על הכביש הלבנוני ותקף, בהפתעה מלאה, את הכפר מלכיה מעורפו. לאחר השיקום מהפציעה, ועדיין עם רגל מגובסת, התמנה שייקה לקצין המבצעים של הגדוד השלישי בחטיבת "יפתח", והשתתף במבצע "דני" לכיבוש לוד ורמלה ביולי 1948.

עוברים לאפיון החזיתות...

גם במבצע זה, שאליו נערכו במשך זמן ממושך יחסית, טוען שייקה להיעדר מודיעין מלא, "בלוד הייתה לנו אינפורמציה חלקית. ידענו שהירדנים ערוכים במקום. הראו לנו שיש שני מוצבים ירדנים

ידעו על מחסן הנשק וידעו גם מי הם השומרים, כמה מהם ערבים וכמה מהם אחרים. היו ידיעות ברורות. את הסרטוט של המחנה גם קיבלו

מעל המנזר ויש ארטילריה ערוכה... הראו לנו... לא אמרו לנו כמה משוריינים יש לירדנים, אבל ידענו שיש לירדנים כוח משורייני. לנו לא בדיוק היה, אבל ידענו שיש להם... עכשיו, אתה יכול לשאול אם היה קצין מודיעין שמסר אינפורמציה - מפקדים מסרו אינפורמציה, אבל אני לא יכול לומר שהיה קצין מודיעין שהתייצב". שייקה זוכר את **שמריהו גוטמן** ש"היה הקמ"ן של החזית שם... או של יגאל אלון...". אך לא תודרכו על ידו.

היו, אני לא יודע, יש שם מערות... לא קיבלנו שום מודיעין, הסתערנו, לא היו נפגעים, כבשנו את הכפר, אבל אתה תשאל עכשיו אם ידענו מה היה הכפר. ידענו בערך שיש שם כוח של קאוקג'י, אף אחד לא אמר לנו שיש שם כיתה או מחלקה או פלוגה, לא".

זמן קצר לאחר הניצחון על כוחות קאוקג'י במשמר העמק יצא גדודו של שייקה, ב-19 באפריל 1948, לכיבוש הכפר הערבי זרעין (כיום תל יזרעאל). הכפר שלט על הדרך מעפולה ליישובי עמק בית-שאן, והציק באש לכיוון התחבורה על הכביש. על המודיעין טרם הקרב, מספר שייקה כי לא ידע האם יש במסגרת "תיקי הכפרים" שבנה הש"י גם תיק על הכפר זרעין, ובוודאי שלא ראה תיק כזה. לדידו, "אנחנו קיבלנו ידיעה ברורה האומרת שזרעין זה כפר שיש בו סדר גודל של פלוגת אויב בערך. מי בדיוק, לא ידענו. מה כן ידענו - שיש בו הגנה היקפית. לא ידענו למי הם כפופים, לוחמי הפלוגה הזו שבזרעין. אף אחד לא אמר לנו... לא היה לנו שום סרטוט... תקפנו אותם מארבעה כיוונים... הם הסתערו עלינו". המבצע נכשל. "השגיאה הייתה", טוען שייקה, "שאנחנו לא השארנו להם פתח יציאה ועכשיו אני יכול לומר שזה היה תוצאה של [היעדר] מודיעין".

מי תוקף הוא לא יודע, איך תוקפים הוא לא יודע. מה שהוא כן יודע - שיש דבר כזה שנקרא קאוקג'י והוא תוקף את טירת צבי

ביום הכרזת המדינה, ב-14 במאי 1948, נלחם שייקה עם גדודו לכיבוש הכפר מלכיה שבצפון, אזור שהוערך על ידי המודיעין (ככל הנראה בטעות) כפרוזדור פלישה אפשרי של יחידות מהצבא הסורי והלבנוני, בליווי כוחות ערביים נוספים לצפון הארץ.

הגדוד יצא במסע רגלי של שתי יממות מאזור ראש פינה. המודיעין היה חלקי, "לא יודעים כמה סורים יהיו שם, לא יודעים, אבל מה שמסרו לנו זה שהסורים תוקפים גם בכיוון החולה בצד השני. ידענו שיש להם משוריינים וידענו שיש להם ארטילריה וידענו שסדר הגודל שלהם יכול להיות עד חטיבה, אבל בלי לדעת באופן ממוקד איפה הם נמצאים, את זה לא ידענו... הם (המפקדים שלנו) גם לא ידעו אם האויב היה בגודל של חטיבה אחת או שתי חטיבות".

בסופו של יום, לא הצליחו כוחות הגדוד להתגבר על הכוחות הערביים, שלא היו חיילים סדירים של הצבא הסורי או הלבנוני, אלא היו ברובם חיילי "צבא ההצלה" בפיקודו של קאוקג'י. הערבים

חיים הרצוג - בכיר הקמ"נים עם לידתו של צה"ל, ששימש פעמיים כראש אמ"ן (ארכיון המל"ם)

ונמשך בקורסים למש"קי ולקציני סיור. הסיירים התאמנו בניווט ובהובלת כוחות, ובעיקר במודיעין שטח באמצעות סיורים ותצפיות על כפרים ערביים, לרוב באזורי ההתיישבות היהודית ובקווי התפר בינם לבין הכפרים הערביים בסביבה.

עידן חדש - המסתערבים

הפלמ"ח קיבל בשנת 1942 את הפיקוד על המסתערבים, שנשתלו מאז שנת 1940 בסוריה במסגרת השיתוף החשאי. משקלם כמקורות מודיעין ירד בהמשך המלחמה ולאחריה - הם הועברו למשימות אחרות במסגרת ההעפלה וארגון ההגנה העצמית. גרעין קטן המשיך את ההכשרה ובשנת 1947 הוחלט להרחיבו ולהקים את מחלקת ה"שחר". מקצת מהמסתערבים עסקו בסיורים בחלקים הערביים של הארץ והתרחבו גם לארצות השכנות, ואחרים נשתלו במגזר הערבי המקומי

עד סוף המלחמה יכול היה שירות המודיעין, שבדצמבר 1948 הפך למחלקת המודיעין באגף המטה הכללי (אג"ם) החדש, להצביע על שורה של הישגים,

ובמקומות עבודה מעורבים גדולים כמו הנמל ובתי הזיקוק בחיפה.

על סף מלחמת העצמאות התקיימו ביישוב כמה ארגונים שאספו מידע בתחומים שונים שהעסיקו את הנהגתו, אך עדיין היו רחוקים מלהתלכד לקהיליית מודיעין. מקצתם עסקו באיסוף מידע, ובארצות הברית גם בהכשרה מקצועית מודיעינית למתנדבים מן הנוער היהודי המקומי.

משירות ידיעות לשירות מודיעין

פרופסור יואב גלבר

הראשון והחשוב בין הארגונים האלה היה המחלקה המדינית של הסוכנות, ובמיוחד האגף הערבי שלה, שבראשו עמד אליהו ששון. המחלקה המדינית עיצבה ובעיקר יישמה את מדיניותה של התנועה הציונית כולה ובכלל זה היישוב, והעסיקה משלחות וסוכנים במערב ובמזרח אירופה ובארצות הברית.

בנוי מארבע מחלקות שכל אחת עסקה בתחום אחר: מחלקה ערבית; מחלקה מ' שעקבה אחרי ממשלת המנדט וזרועותיה; מחלקה פ' שעקבה אחרי יריבים מבית - ארגוני אצ"ל, לח"י

הוא הוחלף על ידי חיים הרצוג, שהתנסה כקצין מודיעין של בריגדה, דיוויזיה וקורפוס בצבא הבריטי

והקומוניסטים; ומחלקה ד' שייעודה היה להגן על "ההגנה" מפני משטרת המנדט. עוד כלל הש"י יחידה טכנית קטנה שסיפקה שירותים כמו זיוף, צילום ופיתוח אמצעים לכל המחלקות. שיטות הפעולה הנפוצות של הש"י היו הפעלת סוכנים (יהודים, ערבים, בריטים ולעיתים אחרים), ציתות לטלפונים, מעקב אחרי עיתונות ערבית מקומית, ובהיעדר רשתות אלחוט אצל ערביי הארץ - האזנה אלחוטית בהיקף מצומצם למשטרת המנדט, ובעיקר לספינותיה שעסקו בציד ספינות מפעילים.

בפלמ"ח (פלוגות מחץ) וביחידות החי"ש (חיל השדה) של "ההגנה" התפתח משנות הארבעים תחום חדש - הסיור. הוא התחיל בקורסי סיירים

האגף הערבי הנחה את הש"י הערבי, שהיה כפוף במשותף לו ולמפקדה הארצית של ההגנה; הפעיל סוכנים משלו, בעיקר בתחום המדיניות הערבית המקומית; ועקב אחרי הפעילות של ערביי ארץ ישראל בארצות השכנות ובמיוחד במצרים, בעבר הירדן ובלבנון, כמו גם אחר העיתונות הערבית המקומית והזרה ואחרי שיזורי הרדיו הגלויים.

ארבע מחלקות ומגוון תחומי עשייה

הארגון המגוון ביותר בתחומי עיסוקיו היה הש"י - שירות הידיעות של "ההגנה", שנבנה מאז תחילת שנות הארבעים. הוא כלל מספר קטן מאוד של אנשים במטה שעבדו במגוון קבע מצומצם של

נדרש שבוע תמים עד שהתבררה, פחות או יותר, תמונת הפלישה - נגד מי נלחמים ומה מגמותיה

"ההגנה" ומספר גדול של מתנדבים שאורגנו על פי מבנה היררכי-טריטוריאלי של "ההגנה", ולצד עבודתם הרגילה אספו בשביל ידיעות. הש"י היה

המוסד לעלייה ב' קיים רשתות מחתרטיות בארצות ערב שעסקו גם באיסוף מודיעין, אך לא כתפקידן העיקרי. ב-1947 הוקמה שלוחה של הש"י באירופה כדי להגן על מפעל ההעפלה מפני המודיעין הבריטי שעקב אחריו, ולקראת המלחמה השלוחה עברה למעקב אחרי פעילות הרכש וגיוס המתנדבים הערביים ביבשת.

באגף המבצעים במטכ"ל הוקמה "חוליית מודיעין" שריכזה חומר מגורמי האיסוף השונים - לצורך תכנון המבצעים המקיפים הראשונים של "ההגנה"

שירותי המודיעין הנפרדים של האצ"ל והלח"י סקו בראש ובראשונה באיסוף מודיעין למבצעייהם של שני הארגונים ולאבטחתם מפני רדיפות משטרת המנדט והצבא.

בכל המערך הזה חסרו שני גורמים מרכזיים: מחקר מודיעיני המבוסס על ידיעות שנאספו; ומודיעין צבאי שיעקוב אחרי ההתחלות של התארגנות פארא-צבאית בקרב ערבי הארץ, אחרי הצבאות של המדינות השכנות ואחרי המשלחות הצבאיות הבריטיות שהדריכו אותן עד לפרוץ

המלחמה. הכיסוי של המדינות השכנות היה אפסי ומה שכן היה - נועד לכסות את הפעילות הפלשתינאית בהן ולא את המדינות עצמן.

איך מקימים מודיעין צבאי?

התפרצות המאורעות והתעצמות הלחימה בחודשים שבאו - ובעיקר לאחר פלישת חילות המשלוח הערביים - עשו את הקמת המודיעין הצבאי לעניין דחוף, אך ללא הבנת מהות השינוי. מאבקם של הארגונים הוותיקים על מעמדם, בצד יריבויות פוליטיות ואישיות - האטו את התהליך. הצרכים החדשים יצרו זמנית מצב של סימביוזה שבו התפתח ה"חדש" לצד שקיעתו של ה"ישן". באגף המבצעים במטכ"ל הוקמה "חוליית מודיעין" שריכזה חומר מגורמי האיסוף השונים - לצורך תכנון המבצעים המקיפים הראשונים של "ההגנה"; צי"ח (ציון ידיעות חיוניות) את גיחות הצילום של "שירות האוויר" הצעיר; הפיקה לקחים; ובנתה שיטות צי"ח ודיווח. בחטיבות ובגדודים התמסד תפקיד קצין המודיעין ובהדרגה הוגדרו תפקידיו ואפיוניו (מודיעין שדה, חקירת שבויים ואיסוף מסמכי וצויד של בעלי ערך מודיעיני).

בתחילה, תלויים היו הקמ"נים (קציני המודיעין), במידה רבה, בקציני הש"י במרחביהם, שסיפקו להם את מרב החומר. בהדרגה, השתחררו הקמ"נים מן התלות הזאת ועמדו ברשות עצמם. כל אלה יצרו צורך בהכשרה וזירוז את פתיחת קורס הקמ"נים בפיקודו של **זרובל ורמל** (ארבל), שבוגרו איישו בהמשך את תפקידי הקמ"נים בחטיבות ואחר כך במפקדות החזית.

ב-1947 הוקמה שלוחה של הש"י באירופה כדי להגן על מפעל ההעפלה מפני המודיעין הבריטי שעקב אחריו

המודיעים מזמן המנדט, שיתרונם היה בנגישותם לערביי ארץ ישראל, איבדו רלוונטיות ככל שלארץ חדו כוחות זרים - "צבא ההצלה" ומתנדבים אחרים שגויסו בארצות השכנות - שלא היו נגישים עבורם ונזהרו יותר בתחום ביטחון המידע. היעדר מחקר ראוי לשמו הביא להסתמכות על ידיעות גולמיות ללא בדיקה, הן בתחום הערבי הן בתחום תוכניות הפינוי של הבריטים. פלישת חילות המשלוח הסדירים חשפה את כל חולשותיו של מערך המודיעין היישובי: נדרש שבוע תמים עד שהתבררה, פחות או יותר, תמונת הפלישה - נגד מי נלחמים ומה מגמותיה. היעדר כמעט מוחלט של מידע בסיסי על הצבאות הערביים - פגע קשה גם בפרשנות של המידע השוטף על חילות המשלוח.

היערכות מחדש

הלקח של **דוד בן-גוריון**, ראש הממשלה שאך זה קמה, היה שיש צורך דחוף להקים שירות מודיעין צבאי בתוך קהיליית המודיעין, שיעסוק גם בביטחון פנים ובאיסוף מודיעין בחוץ לארץ; ולפרק את המבנה הישן של הארגונים השונים, שהיה אחד השרידים האחרונים שנשארו מהתקופה שקדמה למלחמה. החלטתו לפרק את הש"י התקבלה עוד לפני "ההפוגה הראשונה", בשבעה ביוני. במקומו היו צריכים לקום: מודיעין צבאי במטה הכללי בראשות **איסר בארי וחיים הרצוג**, שיכלול גם צנזורה, ריגול נגדי וביטחון ("זהירות"); שירות מודיעין פנימי (פוליטי, נגד הפורשים וחתרנות אחרת) בראשות **איסר הראל**; ומודיעין חוץ לארץ בראשות **ראובן שלוח**, שיפעל במסגרת משרד הביטחון ואחרי המלחמה אולי במסגרת משרד החוץ. בסוף המלחמה (פברואר 1949) הועברו הריגול הנגדי והביטחון - מהמודיעין הצבאי לפנימי, שהיה מאז לשב"כ.

המשך בעמוד 66

יגאל ידן - אדריכל ההקמה המקצועית של צה"ל יחד עם יצחק רבין (מימין), אריה סימון ויהושפט הרכבי (ארכיון המל"ם)

שלוחמיה חדרו לערים הערביות ולמדינות ערב לצורך השגת ידיעות על כוונות פיגוע כנגד היישוב היהודי; ו"קלוב" התעופה, אשר טייסיו, במסווה של מועדון טיס אזרחי, צילמו מהאוויר כפרים ויעדים ערביים.

מערך המודיעין הערביים קרס, ואת מקומו תפסו המקורות הטכנולוגיים ומערך האיסוף הקרבי

מלחמת העצמאות ככלל התאפיינה בשינויים מהירים ומהפכניים במבנה המערכת הביטחונית הישראלית, בתפיסותיה, באופי לחימתה ובגודלו של הכוח הלוחם. בתקופה זו עוצבו דפוסי פעולה חדשים שנבעו מפלישת הצבאות הערביים הסדירים לארץ ישראל ומהתחזקותו של האיום הקיומי על היישוב היהודי. המצב החדש שנוצר חייב דרך התמודדות צבאית שונה, שהתבטאה במעבר ממלחמה סטטית ופעולות יזומות נקודתיות כנגד כוחות ערביים סדירים למחצה – למלחמה ניידת ודינמית בהתבסס על ריכוזי כוחות חטיבתיים ומעלה, כולל כיבוש שטח והתבססות בו.

שינויים מהירים בשיטות האיסוף

השינוי במהות האיומים ובאופי הלחימה גרמו בהכרח לשינויים במהות המודיעין שנדרש לצבא, הן באופי המקורות שיכלו לספק מודיעין זה והן בשיטות איסוף המודיעין. כל אלה חייבו את המערכת הביטחונית והמודיעינית לגבש פתרונות קונספטואליים ומבניים לפיתוח יכולות איסוף חדשות ומגוונות, על מנת לתת מענה מודיעיני הולם לצרכים שהתפתחו במהירות. היה ברור כי לש"י הערבי (הגוף שסיפק מודיעין ל"הגנה" ולצה"ל) לא היו את הכלים ואת היכולת לתת מענה מודיעיני לכוחות הלוחמים במציאות החדשה שנוצרה.

במלחמת העצמאות חלו שינויים משמעותיים במקורות המודיעין, וכתוצאה מכך גם במשקלם היחסי ביצירת התמונה המודיעינית. במהלכה, צומצמה באורח משמעותי חשיבותם של מקורות האנוש, ואת מקומם תפסו המקורות הטכנולוגיים. הסיבות המרכזיות לכך נבעו מהשינוי באופי הכוחות בשני הצדדים, הישראלי והערבי: מכוחות קטנים סדירים למחצה – לגופים צבאיים סדירים, שעברו משיטת פעולה המבוססת על פעולות יזומות נקודתיות – למבצעים רחבי היקף.

מערכת איסוף המודיעין נדרשה בשל כך לגבש ולבנות יכולות מול הצבאות הערביים ומדינות ערב, אשר מרגע הפלישה הפכו לאויב המרכזי שאיים על קיומה של הישות היהודית בארץ ישראל. הפתרון שהתגבש ויושם במלחמה היה איסוף

למערך מודיעין קיים משקל מרכזי ברמה הלאומית, המדינית והצבאית. מודיעין אמין, מדויק ובזמן אמת – מקנה יתרונות משמעותיים בניהול משא ומתן מדיני, במלחמה ובמבצעים נקודתיים. עבודת המודיעין מתבצעת בצורה מעגלית ודינמית כל העת והיא כוללת איסוף ידיעות ממקורות שונים ובדרכים מגוונות, עיבודן והפצתן במתכונת של תוצר מודיעיני, המותאם לצרכנים, הן ברמת המטה הכללי והן ברמת השטח.

התפתחות מקורות האיסוף של המודיעין הצבאי במלחמת העצמאות

אל"ם (במיל") ד"ר איתן עזאני

חשיבותו של המודיעין רבה יותר בעת מלחמה. אז הופך המידע המודיעיני למרכיב מרכזי בהערכות המצב ובניהול המלחמה בכל הרמות. המודיעין מספק נתונים לקבלת החלטות בשני אופנים: ידיעות גולמיות ו/או תוצר מעובד. מכאן יוצא שגם הידיעה הגולמית המושגת ממקורות האיסוף השונים מהווה בסיס להערכת המצב ולקבלת ההחלטות לפעולה.

הבריטים היו גורם הכוח המרכזי. מערכי המודיעין ב"הגנה", ובעיקר בצה"ל בשלבי התהוותו, הטמיעו דרכי פעולה ושיטות עבודה בריטיות, הן על ידי תרגום והפצת חוברות הדרכה בריטיות והן במסגרת שני קורסי הקמ"נים (קציני מודיעין) שהועברו במהלך מלחמת העצמאות. שיטות אלו יושמו במהלך המלחמה.

התארגנות תלת-תחומית

ערב המלחמה ובשלביה הראשונים היה הש"י (שירות הידיעות) הגוף שסיפק מידע מודיעיני בתחום הביטחוני והמדיני לראשי היישוב היהודי ול"הגנה". הוא כלל שלוש מחלקות: הבריטית, שעסקה באיסוף מידע על הצבא והמשטרה הבריטית בארץ ישראל; הפנימית, שאספה מידע על הפרשים והקומוניסטים; והערבית, שעסקה בנושאים הקשורים בערביי ישראל בתחומים המדיניים והצבאיים. במקביל לש"י הערבי, אך בשיתוף פעולה עימו, פעלו במסגרת "ההגנה" יחידות סיור שאספו מודיעין צבאי על הכפרים הערביים לקראת פעולות יזומות; יחידת מסתערבים

במאה העשרים חלה בארגוני המודיעין התפתחות מואצת בדרכי ואמצעי איסוף, בעיקר לאור הניסיון של שתי מלחמות העולם וכניסתן של טכנולוגיות חדשות. בריטניה, לדוגמה, השקיעה בפיתוח יכולות איסוף המתבססות על טכנולוגיה מתקדמת בדגש על אמצעי האזנה וסיורים אוויריים. הבריטים הצליחו לפתח יכולות קליטה, שבירה ופיענוח של התשדורות הגרמניות – המדיניות, האסטרטגיות והאופרטיביות. משקלו של המידע, שהופק ממערך ההאזנה הבריטי במהלך המלחמה, ביחס לשאר המקורות – היה המשמעותי ביותר והיווה את הבסיס המרכזי לגיבוש תמונת המצב ולקבלת ההחלטות בזמן המלחמה.

היו עדיין ליקויים רבים באופן הפעלת האיסוף כמערכת – לא נאספו די נתונים שניתן היה להשיג בהפעלה ובניהול נכון של האיסוף

לקחי מלחמת העולם השנייה, ובהם לקחי המודיעין והאיסוף, נלמדו בצבאות העולם ובכלל אלו גם בצבאות המתהווים במזרח התיכון, אזור שבו

מידע באמצעות שני מכלולים מרכזיים: האיסוף הטכנולוגי (האזנה וסיוור אוויר) והאיסוף הקרבי (סיוור, תצפיות ופטרולים).

התשתית של קהילת המודיעין מתגבשת

התפתחות זו במקורות האיסוף התרחשה במקביל ובמדרג נוח לשינויים המבניים שחלו בקהילת המודיעין, ובכללם הקמת שלושה גופי מודיעין, פירוק הש"י והקמת שירות המודיעין הצבאי. אלו הובילו להתפתחותן של תפיסות והבנות מודיעיניות חדשות אשר השפיעו באורח ישיר ומהותי על אופיים, רמתם וכיווני התפתחותם של מקורות האיסוף בכלל והאיסוף הקרבי בפרט.

נראה גם שהתקיימה התאמה, אם כי קצת מאוחרת, בחלק ממקורות האיסוף, בין השינוי באופי הכוחות הערביים לבין כיווני ההתפתחות של מקורות האיסוף. זאת, משום הצורך המבצעי למצוא מענה איסופי מתאים לסגירת פערי המידע שנוצרו. ניתוח מקורות מידע ראשוניים ובכלל אלו מסמכים מארכיונים, ספרי זיכרונות ועדויות אישיות, לצד מקורות מידע משניים ומחקרים פרטניים על חלק ממבצעי מלחמת העצמאות – שופכים אור על חלק מהשינויים שהתחוללו במערך האיסוף הצבאי במהלך המלחמה.

יסודות המודיעין המקצועי עם ניסוי וטעייה

ערב המלחמה ובשלב הראשון (עד ינואר 1948), מרבית הידיעות הושגו ממקורות ערביים, מיעוטן מציתות לשיחות טלפון, ועוד פחות מכך ממקורות איסוף אחרים, כגון: סיוורם קרקעיים, אוויריים ומסתעריים. היישוב הערבי היה במרכז ההתעניינות של מערכת איסוף המודיעין הצבאי, אך בשולי ההתעניינות של המערכת המדינית. מרבית המקורות עסקו באיסוף ידיעות בתחום הפוליטי-מדיני. בפועל, מערך האיסוף הקיים לא הצליח לתת מענה ולספק את המידע אשר לו נזקקו הכוחות הלוחמים.

בשלב השני (פברואר-אפריל 1948), החריפו התקריות עם הערבים והיוזמה עברה לידיהם. פערי המודיעין התרחבו עקב ירידה במספר המודיעים הערביים ובאיכות דיווחיהם. אלו שנתרו תרמו תרומה שולית, ובמקרים רבים אף שגויה וחלקית, שלא סייעה רבות לעיצוב תמונת המודיעין. למרות זאת, הייתה להם השפעה רבה יותר ממשקלם האמיתי, בעיקר בשל היעדר מקורות מידע אחרים. הפער חייב חיפוש ערוצי מידע אחרים, וככל הנראה השפיע על התרחבות המידע שהגיע מהאזנה, אם כי בשלב זה תרומתו הייתה עדיין מוגבלת. קרן האור

היחידה בתקופה זו הייתה בסיומה של התקופה במבצע "נחשון" (אפריל 1948) – המבצע החטיבתי הראשון במלחמה. ככה, נדרש כסיו איסופי יעיל יותר ומקצועי לקראתו ובמהלכו.

בפועל, הופעלה מערכת איסוף מודיעין מאולתרת שהתבססה על איסוף מודיעין קרבי ברמת הגדודים, וכללה סיוור, תצפיות ופטרולים אלימים, לצד איסוף טכנולוגי, מסיוור אוויר והאזנה. במבצע זה נעשתה פריצת הדרך האמיתית הראשונה בהפעלה ובניהול של מערכת איסוף מודיעין בראייה כוללת ובהקשר של משימה מבצעית. הפעלה זו אפשרה את תיקונם של חלק מהליקויים של התוכנית המבצעית במהלך הקרב. מטה מבצע "נחשון" היה מעודכן, אך גם השפיע על האיסוף בפועל. לרשות המטה היה אמצעי איסוף אורגני – מטוס סיוור שאותו הפעיל בהתאם להתפתחות המבצע, לצורך סגירת פערי מידע או אימות מידע ממקורות אחרים. ממצאי הסיוור האווירי השפיעו על התוכנית המבצעית. למטה היה קשר גם עם מרכז האזנה של הש"י בירושלים, ישירות או באמצעות הרמה המטכ"לית, וידיעות שנקלטו בחוליית האזנה עברו בזמן לידיעת המטה.

יהיה זה נכון לומר כי במבצע, בעיקר בשלב ניהול הקרב, פעלה מערכת איסוף מודיעין מאולתרת וראשונית

במבצע "נחשון" הייתה מעורבות מטכ"לית רבה בשני ערוצים. האחד, הערוץ המודיעיני, שדרכו הזרים המטכ"ל ידיעות שהתקבלו ממקורותיו (מודיעים ערביים, האזנה, מקורות בריטיים ומידע גלוי); והשני, הערוץ המבצעי, שדרכו זרמו הנחיות מבצעיות למפקדת המבצע, בהתבסס על הערכות המצב המטכ"ליות.

יהיה זה נכון לומר כי במבצע, בעיקר בשלב ניהול הקרב, פעלה מערכת איסוף מודיעין מאולתרת וראשונית, אך בעצם הפעלתה הייתה משום התקדמות רבה. פירותיה היו מידיים – הם השפיעו על קבלת ההחלטות במהלך המבצע ועל תיקון ליקויים בתוכנית המבצעית שגובשה על בסיס המודיעין המקדים.

לסגור פערי מידע

בשלב השלישי, ערב הפלישה (מאי 1948), המודיעין "לא סיפק את הסחורה" ופערי המידע הפכו למשמעותיים ככל שהתקרב מועד הפלישה, באשר לצבאות הערביים ולמדינות ערב. מערכת האיסוף התקשתה לפתח מענה איסופי מתאים

בדפוס הזמן שנדרשו. תמונת המצב שעוצבה על בסיס דיווחי המקורות ברמה הלאומית-אסטרטגית וברמה האופרטיבית-טקטית – הייתה לקויה, חלקית ושגויה. היא התבססה על דיווחים כלליים של מודיעים ערביים, מסתעריים, האזנה לשיחות מנהיגים ערביים וממצאי האיסוף הקרבי. על המודיעין בתקופה זו ובפלישה שבאה בעקבותיה – אמר מי שלימים היה ראש אמ"ן, האלוף חיים הרצוג, "כל העסק המודיעיני היה חובבני ביותר. קשה לתאר עד כמה שהוא היה חובבני".

תמונת המצב שעוצבה על בסיס דיווחי המקורות ברמה הלאומית-אסטרטגית וברמה האופרטיבית-טקטית – הייתה לקויה, חלקית ושגויה

השלב הרביעי, הפלישה וקרבות הבלימה (מאי-יוני 1948), התאפיין באווירת ערפל קרב שהחל להתפזר מסוף מאי ואילך. מערך המודיעים הערביים קרס, ואת מקומו תפסו המקורות הטכנולוגיים ומערך האיסוף הקרבי. בשלב המעבר, ובשל היעדר מידע ממקורות אחרים, חלה עלייה במשקלם של המקורות הגלויים ובתרומתם לגיבוש התמונה המודיעינית. בסוף חודש מאי חלה עלייה בהיקף המידע ממקורות טכנולוגיים וממערך האיסוף הקרבי, אך גם הללו היו עדיין חלקיים, מבולבלים ולעיתים סותרים. כל זה, לצד מידע שהתקבל מתחקורי שבויים, היווה את הבסיס שעליו נשענה תמונת המודיעין – שבפועל הייתה חלקית ופגעה ביכולות של המטה הכללי ויחידות השטח למצות נכון את המידע ביעילות, לטובת הכוחות המבצעיים.

השלב החמישי, קרבות עשרת הימים ו"ההפוגה השנייה" (יולי-ספטמבר 1948), שלב המהפך במלחמת העצמאות: צה"ל נטל את היוזמה ופעל במספר ריכוזי מאמצים בו-זמנית. בתקופה זו נערכו שינויים רבים בקהילת המודיעין, תפיסתיים וקונספטואליים. שני מערכי איסוף מודיעיני בלטו במהלכה: בראש ובראשונה האיסוף הטכנולוגי, בדגש על מקורות האזנה. למרות היותו בשלבי התארגנות ולימוד רשתות הקשר של הצבאות הערביים, סיפק מערך זה מידע שהשפיע באופן משמעותי על גיבוש תמונת המודיעין ועל קבלת ההחלטות במהלך המבצעים, כמו לדוגמה במבצע "דני". לצידו פעל מערך האיסוף הקרבי שהתבסס על אמצעי האיסוף האורגניים ביחידות. היוזמה בהפעלת אמצעי האיסוף הללו הייתה בידי החטיבות. היא באה לידי ביטוי באורח בולט במבצע "עשרת הימים" ובתקופת הישיבה במשלטים, במהלך "ההפוגה השנייה". ראוי לציין כי היו עדיין ליקויים רבים באופן הפעלת האיסוף כמערכת – לא נאספו די נתונים שניתן היה

מלחמת העצמאות בעיני צלמיה

היושב הוא דני אגמון, שהיה מפקד המחלקה הערבית של הפלמ"ח ולאחר מכן, קמ"ן חטיבת "הראל". עומד, נמרוד לויטה, קמ"ן מחוז הנגב שנהרג ב-1949 כשעלה על מוקש ליד מושב אמציה. (באדיבות ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון)

דוד ניב (ביבי), קמ"ן חטיבת הנגב חופר שוחה (באדיבות ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון)

להשיג בהפעלה ובניהול נכון של האיסוף, לקראת המבצעים ובמהלכם, והחסר השפיע על איכות התוכניות המבצעיות שגובשו ברמה האסטרטגית וברמה האופרטיבית-טקטית.

יצירתיות, ניהול נכון ויעול

בשלב השישי, קרבות ההכרעה (עד מרץ 1949), נמשכה מגמת העלייה במשקלם של המקורות הטכנולוגיים ואלה של האיסוף הקרבי. ההתבססות ואפיון החזיתות הביאו ליעול עבודת האיסוף, ובעיקר לניהולה והגברת יעילותה, תוך מיצוי וניצול נכון של אמצעי האיסוף השונים. תקופה זו התאפיינה ביצירתיות בכל הקשור למציאת מענה לפערי המידע.

הבריטים הצליחו לפתח יכולות קליטה, שבירה ופיענוח של התשדורות הגרמניות - המדיניות, האסטרטגיות והאופרטיביות

מקורות ההאזנה כבר כיסו כמעט באורח מלא את כוונות האויב, המגמות, ההיערכות והפעילות של הצבאות הערביים, בעיקר בצבא המצרי. הידיעות הוערכו כאמינות ביותר ושימוש בסיס לקבלת החלטות מבצעיות רבות. במקביל, הופעל מערך האיסוף האווירי וגרם לגיבוש תמונת המודיעין בתחומי האויב והקרקע. במבצעי ההכרעה, הפך האיסוף האווירי למקור מרכזי באיסוף מודיעין ב"עומק" ונוצל היטב וביעילות. המערך האווירי הוערך כאמין, אם כי "סבל" חלקית ממגבלות האמצעים הטכניים ויכולת הפיענוח. האיסוף הקרבי הגיע לרמת מקצועיות גבוהה מאוד ותרם רבות להבנת נתוני השטח והאויב בגזרות מבצעיות, בטווחים הקצרים והרחוקים. תרומתו התבטאה בעיקר ברמות האופרטיביות והטקטיות.

לסיכום, יהיה זה נכון לומר כי במהלך מלחמת העצמאות התרחשו שינויים משמעותיים במקורות האיסוף ובמשקלם ביצירת תמונת המודיעין. המקורות הערביים, שהיוו את מקור המידע העיקרי ערב המלחמה ובתחילתה, נעלמו כמעט כליל והפכו שוליים מערב הפלישה ועד לתום המלחמה. לעומתם, חלה עלייה הדרגתית ומתמשכת במשקלם ותרומתם של המקורות הטכנולוגיים בעיצוב תמונת המודיעין. נקודת המפנה הייתה עם פלישתם של צבאות ערב במאי 1948 - בשינוי דפוסי הלחימה מכנופיות לצבאות סדירים; בהיקפי הכוחות המשתתפים; וכך גם בזירות הפעולה. מ"ההפוגה השנייה" ואילך, הפך משקלם של המקורות הטכנולוגיים למרכזי, הן ברמה האסטרטגית והן ברמה האופרטיבית-טקטית.

יצחק גסקו - סיגניט משמעותי (באדיבות המשפחה)

יצחק גסקו התנדב לארגון "ההגנה" בשנת 1938. לאחר ששירת במשטרת היישובים העבריים, התגייס לצבא הבריטי עם תחילת מלחמת העולם, ושירת ביחידת תותחנים שממנה עבר לבריגדה היהודית. כשהשתחרר, בשנת 1946, הצטרף מחדש ל"הגנה" בירושלים. שירת בתפקידים שונים, ובין היתר במחלקה הטכנית של הש"י (שירות הידיעות). בשלהי שנת 1947 עבר ל"שירות הקשר" כ"ענק" מקצועי ובר-סמכא בתחום.

סגן-אלוף יצחק (צוניה) גסקו, דמות מפתח-ממקימי מודיעין התקשורת של הש"י, ערב הקמת המדינה*

כתבו: יעל גסקו, אל"ם (בדימ') דניאל רוזן ורס"ן (במיל') יוסי דגן

לאחר שנה של שירות, הסתבך בקטטה עם קצין פולני על רקע אנטישמי, ערק, חצה את הגבול לגרמניה וחיפש דרך לעלות לארץ ישראל. הצליח להשיג אשרת תייר, ובסוף שנת 1929, לאחר המאורעות, הגיע לארץ. כאן הצטרף אל אחיו הבכור, זאב (וובה), שהגיע לארץ בשנת 1925 ללימודי הנדסת בניין בטכניון שנפתח בחיפה.

בתחילת דרכו בארץ, עבד יצחק כשנתיים בפרדסים בחדרה, כמו עולים חדשים רבים. בביקור אצל חבר בים המלח - התרשם מאוד והחליט להישאר, ועבד שם בתנאים קשים מאוד, בהפסקות, עד מלחמת העולם השנייה.

בשנת 1934, לאחר סיום לימודיה בפראג, גם טניה הגיעה לארץ והם נישאו בירושלים. בכורם, יגאל, נולד באפריל 1938.

בשנת 1935 עבר עם כמה מחבריו לעבוד בנמל חיפה יחד עם הסוורים היהודים שהגיעו מסלוניקי, כדי "לכבוש" עבודה עברית. זו הייתה שנה קשה מאוד, שנה של עבודת פרך. עם תחילת מאורעות 1936 חזר לים המלח.

הצטרפותו ל"הגנה" ושיבוש שידור פרסום "הספר הלבן"

במקביל התנדב יצחק לשירות ב"הגנה". הוא סיים קורס מפקדי כיתות וקורס מפקדי מחלקות, והיה

פעילותו של יצחק עבור שירות הידיעות (ש"י) של "ההגנה", בהקמת תשתית מודיעין התקשורת - הייתה בלעדית וחיונית. תשתית זו אפשרה לכונן, בירושלים ובערים אחרות, מעקב האזנה רציף ומהימן, אחר פעילות הבריטים והכוחות הערביים, בתקופה שקדמה למלחמת העצמאות ובמהלכה. המודיעין החיוני שהופק באמצעים אלו תרם תרומה חיונית להכרעת קרבות (כגון: קרבות קטמון, משמר העמק וטבריה) ולהישגים רבים נוספים. חלקו המכריע והבלתי ידוע של יצחק גסקו בפעילות חשאית זו, שהייתה אחד ממכפילי הכוח של היישוב בראשית המלחמה ובהמשכה, מובא כאן בהרחבה.

ציונית. האב דוד, דיבר, כתב וקרא עברית וחלמו היה שכל המשפחה תחיה בארץ ישראל.

ילדותו עברה בצל מלחמת העולם הראשונה, בבריחה והסתתרות. המשפחה חזרה לקובל בתום המלחמה ויצחק הצטרף לתנועת "הצופים" היהודים, שבה שמע רבות על ציונות וארץ ישראל. הסביבה שבה חי הייתה נגועה באנטישמיות, ולא אחת מצא את עצמו בקטטות על רקע זה; לעיתים גם נפצע, אבל לא ויתר למקללים.

את אשתו, נטליה (טניה), הכיר בעת לימודיהם בבית הספר. עם סיום הלימודים, נסעה טניה לפראג ללימודי רוקחות, ויצחק גויס לשירות חובה של שנה וחצי בצבא הפולני. כצעיר חסון, גבוה ובריא, גויס ליחידת העילית של הצבא הפולני, חיל הפרשים.

בשלהי שנת 1947 עבר יצחק, כאמור, לשירות הקשר, לתפקיד המדריך הארצי לטלפון. בהמשך מונה לקצין הטלפונים הארצי, תפקיד שאותו ביצע במשך תקופות קשות במלחמת העצמאות, עד נובמבר 1948. הקשר הטלפוני, שליצחק הייתה תרומה חשובה לקיומו ולהצלחתו, היה ערוץ קשר יעקרי של צה"ל במלחמה.

עלייה והשתלבות בארץ

יצחק (צוניה) גסקו נולד בעיר קובל שברוסיה (כיום אוקראינה), בשישה בדצמבר 1908, למשפחה

ירושלים-רמאללה, כארבעה קילומטרים מעטרת ליד ה"חרייב" (אזור מחסום א-רם דהיום). בשעות אחר הצהריים הגיעו אנשי המשמר הנע לעטרת וגייסו לפעולה את בוריס גרובובסקי, איש "ההגנה", טכנאי טלפונים אשר שהה בעטרת עם קבוצת ה"גרמנים" (צעירים שעלו מגרמניה במסגרת "עליית הנוער" ולמדו את מקצוע הסתתות ועבודת האבן). בהגיעם למקום המיועד, עם רדת החשיכה, טיפס הבחור על העמוד וחיבר מכשיר טלפון אל החוטים המתאימים. בהגיע שעת השידור, טיפס שנית על העמוד וכשהנציב הודיע: "בשם הוד מלכותו..." ניתק הבחור את הקו ואחד הבחורים שידר, "עם ישראל מכריז מלחמה על 'הספר הלבן', דוחה בשאט נפש את התנכלות ממשלת הוד מלכותו לעלייה ולמפעל הציוני".

במאי 1940, לאחר שפרצה מלחמת העולם השנייה, התגייס יצחק לצבא הבריטי, אף שהיה כבר נשוי ואב לילד. הוא הוצב בחיל התותחנים המלכותיים, ביחידת נ"מ (נגד מטוסים) שפרסה בנמל חיפה. בשנת 1942 עברה היחידה לקפריסין, ומשם הצטרפה לבריגדה היהודית, כחלק מגדוד התותחנים, ולחמה באיטליה נגד הגרמנים והאיטלקים.

בתום המלחמה, עבר יצחק דרך גרמניה לצרפת, ומשם לבלגיה. שם פגש נערה יהודייה יתומה, ניצולת שואה, קטועת רגל, והביא אותה לארץ. הנערה אומצה על ידי המשפחה, ולימים נישאה והקימה משפחה משלה. בשנת 1946 חזר הביתה, ובאוגוסט 1947 נולדו למשפחתו תאומים, בן ובת.

הקמת תשתית האזנות לועדת אונסקו"פ

עם חזרתו ארצה, התנדב שוב ל"הגנה" בירושלים, שם ביצע "תפקידים שונים", בין היתר עבור המחלקה הטכנית של מנגנון השי"י. כדי לאפשר לו למלא את תפקידיו ולנוע בדרכים, גם בתקופות עוצר, הוא נרשם כקבלן אזרחי לקניית עופדי הצבא הבריטי. אחת ממשימותיו הייתה התחברות לקווי טלפון של אנשי השלטון הבריטי וראשי הציבור העברי, כדי שהשי"י, שירות הידיעות של "ההגנה", יוכל לדלות מהם מידע מודיעיני אמין ואוטנטי.

היכולות בתחום זה בלטו במבצע ההאזנה לועדת אונסקו"פ (הוועדה המיוחדת של האו"ם לענייני ארץ ישראל [פלשתינה]) ביוני 1947. הוועדה מונתה בידי העצרת הכללית של האו"ם במאי 1947 כדי להמליץ על פתרון עתידי לבעיית ארץ ישראל, וחבריה הגיעו לארץ ביוני 1947. השי"י פעל כדי לספק מידע על דיוניה, ובראשות חיים הרצוג ותמר אשל הוקם מערך איסוף נרחב שכלל גם האזנות לחברי הוועדה ולדיוניה. עוד קודם להגעת הוועדה לירושלים, הותקנה האזנה לטלפונים של

תחנת הרכבת בעפולה עם שלטי ההנצחה כולל לתחנת ההאזנה (ויקיפדיה)

על המבצע סיפר יצחק כי קיבל פקודה מיעקב פת, מפקד העיר ירושלים מטעם "ההגנה", להביא לדחיית ההכרזה על "הספר הלבן" ב-24 שעות, לפחות. הוא החליט לנצל את מעמדו כלובש מדים ולפעול בסיוע שני נוטרים נוספים, אחד מהם היה בוריס גרובובסקי ששירת בקלנדיה. יום לפני הפעולה הוא דיווח על יציאה למארב כדי להימנע מבדיקות במחסומים, והעביר משורין שהיה ברשותו לנווה יעקב. למחרת חזר לנווה יעקב במכוניתו הפרטית עם כלים וסולמות, עבר למשורין, וכשלושה-ארבעה קילומטרים אחרי עטרת הם חתכו את כל קווי הטלפון. כדי להסתיר את הפעילות - הוא דיווח על חזרה ממארב, ביום ריות וחזר לירושלים. למרות זאת, החשד נפל עליו, הוא נתבקש להודות במעשה, אך בהיעדר הוכחות הוא לא הודה, אבל התפטר כעבור זמן קצר.

הקשר הקווי התבצע באמצעות תשתיות דלות, "ירושה" ממחלקת הדואר והמברקה של פלשתינה (ארץ ישראל) בממשלת המנדט

מיכה לוז מהמושב עטרת השלים את סיפורו התמציתי של יצחק: "כמקום הפעולה נבחר עמוד טלפון בכביש

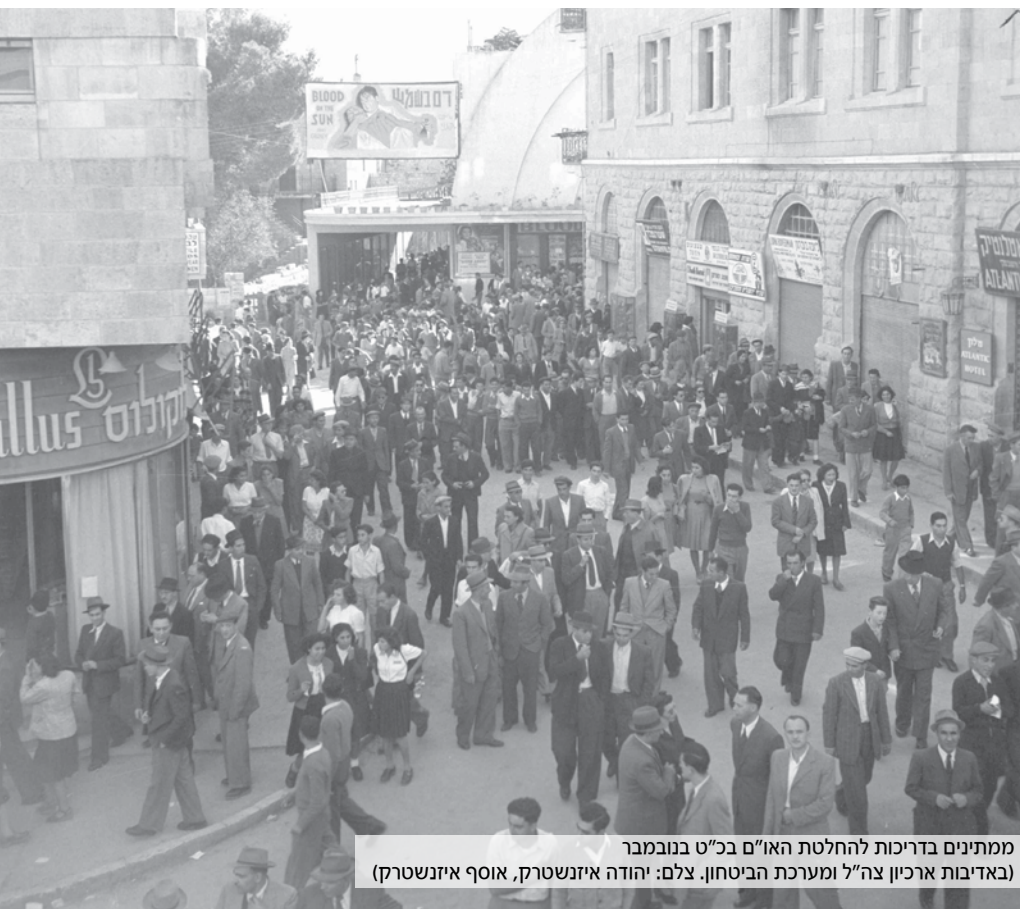
למפקד סביבת ירושלים. עם תחילת המאורעות, קיבל הוראה להתגייס למשטרת היישובים העבריים. ביחידה זו היו כולם יהודים, למעט הקצינים הבריטיים. יצחק היה הרב-סמל של גדוד 1, שהוצב לנטר בסביבות ירושלים: מנווה יעקב ועטרת עד מוצא, קריית ענבים והר-טוב.

במצעד צה"ל ביולי 1949 הוביל את חוליית הדגל של חיל הקשר, שכללה שישה דגלנים

ב-17 במאי 1939, יום פרסום "הספר הלבן" מטעם ממשלת בריטניה, ניתק כוח של "ההגנה", בפיקודו של יצחק גסקו, את "הטור העילי" (קו טלפון המתוח בין עמודים) בין ירושלים לתחנת השידור ברמאללה, כדי לשבש את פרסום הידיעה. הניתוק בוצע במהלך השידור שבו הודיע הנציב העליון, הרולד מקמינקל, על הגבלת העלייה וצמצום אפשרות רכישת אדמות בידי יהודים. השידור בוצע לבסוף לאחר מספר שעות מתחנת השידור ברמאללה, אך הדבר גרם למבוכה גדולה, כפי שתיאר איזי מן, שדרן "קול ישראל מירושלים": "הפגיעה בשופרו הרשמי של השלטון, שעה שהנציב יושב באולפן, הייתה צורבת. אחד מטכנאי האולפן, שהיה עד ראייה ושמיעה לניתוק השידור, אמר שהניצחון הגדול ביותר היה מראה פניו של הנציב הנבוך".

מלחמת העצמאות בעיני צלמיה

ממתנים בדריכות להחלטת האו"ם בכ"ט בנובמבר (באדיבות ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון. צלם: יהודה איזנשטרק, אוסף איזנשטרק)

ה"הגנה" בירושלים ביום חורף מושלג. (באדיבות ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון. צלם: יהודה איזנשטרק, אוסף איזנשטרק)

חברי הוועדה במקומות מגוריהם. זאת, בהנחייתו של יצחק ובעזרת עובדים יהודים במרכזיה העירונית, בראשותם של המהנדס **שלמה מאי** (שהיה גם איש מפקדת סניף הש"י בירושלים ושימש כקצין תקשורת - האזנה וסיכול האזנה) ו**אוסקר אגוזי** (שהיה ממונה על כל עבודות הטלפונים במחלקת הדואר והטלגרף בירושלים). באחת הדירות בשכונת קטמון הוקמה תחנת האזנה - מעין רכות טלפון קטנה, שלידה עבד צוות דוברי אנגלית ברציפות 24 שעות ביממה, במהלך ששת שבועות שהות הוועדה בארץ. במהלך פעילות זו יצחק כמעט ונתפס: באחד הימים כשיצא מהדירה ועימו סיכומי האזנה - עצר אותו סרג'נט בריטי שחקר אותו. יצחק התעשת וסיפר על חומן עם אישה שמתגוררת בבניין. למזלו, **אסתר פלדמן**, אשת סגן מפקד המחוז שהתחנה הוקמה בדירתם, השקיפה באותו רגע מן החלון ויצחק הצביע עליה כאליבי וכך שוחרר לדרכו.

הקמת תשתית ההאזנה לתקשורת טלפונית עבור הש"י

בקיץ 1947, לאחר הניסיון שנצבר, הוזמן יצחק לישיבה במשרד הש"י, ברחוב גורדון בתל אביב, בהשתתפות ראשי מחוזות הש"י - **איסר הראל** במרכז, **לוי אברהמי** בצפון ו**בנימין ג'יבלי** בדרום, וכולם דרשו הפעלת האזנות במחוזות. הוחלט שההאזנות תהיינה קודם כל בירושלים ("ארנבת" - ראו להלן). משם הוא נקרא לחיפה, שם אורגנה רשת של כמה נקודות האזנה בדירות בכרמל, לתקשורת בין סוריה ולבנון לירושלים. רשתות נוספות, במרכזיות בעפולה ובטבריה, אפשרו התרעה ומעקב על פעילות כוחות צבא ההצלה של **פאוזי קאוקג'י**, בין היתר בקרבות טירת צבי ומשמר העמק ובקרבות אחרים בצפון.

רשת ההאזנה רחבת היקף זו, שכונתה "ארנבת", הניבה מידע רב על הפעילות הבריטית והערבית בירושלים

התשתית אפשרה לש"י להאזין גם לקווי טלפון משטרתיים, שמהם ניתן היה ללמוד על התקפות ערביות כנגד שיירות בכבישים שונים, על זהות הנפגעים ועל פעילות כוחות החילוץ של המשטרה, אם התקיימה (לדוגמה, ההתקפה על שיירת נבי דניאל). בטבריה אורגנה רשת שבה האזינו לכל השיחות של מפקדי טבריה, ולדברי יצחק, "טבריה נכנעה הודות לכך שאברהם (כנראה **אברהם ריקלין**, שפיקד על העיר העתיקה בטבריה), אופטיק (כנראה מפקד העיר **יהודה אופטובסקי**) ואנוכי, העברנו

עשרת הימים", בין "ההפוגה הראשונה" ו"ההפוגה השנייה" (תשעה עד 18 ביולי 1948). הקשר הבין-עירוני הופסק ולא ניתן היה להתקשר מתל אביב לחיפה או לירושלים; מחיפה לגליל ולעמק הירדן; למושבות הדרום; ומתל אביב לחולון, בת ים ומקווה ישראל. שיתוף הפעולה ההדוק והחיובי בין "שירות הקשר" (חיל הקשר) ובין מחלקת הדואר, הטלפון, הטלגרף והרדיו במשרד התחבורה - אפשר שיקום מהיר של המערכת במהלך "ההפוגה השנייה", עת אורגן דרג החזית וצה"ל נערך למבצעי ההכרעה. בנובמבר 1948, לאחר הפיכת "שירות הקשר"

מן הכלל של המהנדס שלנו, עולה מרוסיה בשם גסקו. האזנות אלו היו חיוניות במהלך המלחמה".

תרומתו של אחיו - זאב גסקו

פרסום פועלו של יצחק גסקו הוא גם הזדמנות להעלות את פועלו של אחיו הבוגר, **זאב גסקו**, שעסק אף הוא בפעילויות ההאזנה של הש"י בירושלים. תרומתו הידועה היא ההאזנה לדיוני "ועדת פיל" בשנת 1936. כמהנדס במחלקת העבודות הציבוריות של ממשלת המנדט, הוא יזם את ההאזנה והביא להתקנת מיקרופונים במקום עבודת הוועדה, במלון "פאלאס" (כיום: "וולדורף-אסטוריה"), שנותבו לבניין הסוכנות בירושלים.

הנציב העליון, הרולד מקמייקל (ויקיפדיה)

אישית את החומר".

לצורך משימות אלו, הפעיל יצחק עובדים יהודים ממחלקת הדואר והטלגרף של ממשלת המנדט, מהנדסים וטכנאים. ראוי לציין במיוחד את מבצע ניתוב **שלושים קווי טלפון בכבל טלפוני תת-קרקעי רב-זוגי**, מהמרכזיה בבניין הדואר ברחוב יפו בירושלים למרתף בניין הסוכנות, שם האזינו אנשי הש"י ליעדים המודיעיניים בכל רחבי העיר - ערבים, בריטים, אנשי כנסיות, מחתרות, קונסוליות זרות ועוד. רשת ההאזנה רחבת היקף זו, שכונתה "ארנבת", הניבה מידע רב על הפעילות הבריטית והערבית בירושלים, ובין היתר אפשרה למחלקה הערבית של הש"י בירושלים, בפיקודו של **יצחק נבון** (לימים - נשיא המדינה), האזנה שוטפת ורצופה למפקדות הערביות העיקריות בעיר ובסביבתה; מעקב אחר שיחות ההנהגה הערבית עם בכיריה בארץ ובחוץ לארץ ובכללם המופתי; מעקב אחר הקרבות בגוש עציון; ואף הכרעת קרבות חשובים באמצעות ידיעות שנקלטו ודווחו בזמן אמת, כמו קרב קטמון, תפיסת מחנה אלנבי ועוד.

לאחר שנה של שירות, הסתבר בקטטה עם קצין פולני על רקע אנטישמי, ערק, חצה את הגבול לגרמניה וחיפש דרך לעלות לארץ ישראל

יצחק נבון, ראש הש"י הערבי בירושלים בתקופה שקדמה למלחמת העצמאות, כתב על תרומתו של יצחק, "עם פרוץ הקרבות... המודיעים חששו להגיע לפגישות. כך החלה התקופה השנייה בפעילותנו ובמהלכה אספנו את המידע המודיעיני בעיקר מציתות, האזנה לטלפונים של המפקדות הערביות. האזנו לחילופי תשדורות בכמה מפקדות במקביל, דבר שהתאפשר הודות לכישוריו הטכניים היוצאים

"עם ישראל מכריז מלחמה על 'הספר הלבן', דוחה בשאט נפש את התנכלות ממשלת הוד מלכותו לעלייה ולמפעל הציוני"

לחיל הקשר, יצחק קודם לתפקיד מפקד בסיס החיל. במסגרת תפקידו הקים את בסיס חיל הקשר, ליד מחנה מטכ"ל של היום ("הקריה"). במצד צדדו"ל ביולי 1949 הוביל את חוליית הדגל של חיל הקשר, שכללה שישה דגלנים. בשנת 1950 עבר למפקדת פיקוד הנ"מ שהיה אז בהקמה, לתפקיד קצין שירותי קרקע, וקודם לדרגת סגן-אלוף.

בחיים האזרחיים

אחרי שלוש שנים השתחרר מצה"ל ועבר לעבוד בחברת "תעשיות מחצבי ישראל" (כרייה בבקעת תמנע ובים המלח), ניהל את חברת "מפעלי תובלה" ומשם עבר ל"מחלקה לפיתוח אתרים היסטוריים", לימים "רשות הגנים הלאומיים", והיה מעורב בחפירות ארכיאולוגיות ובשחזור אתרים בכל הארץ. תפקידו האחרון היה במצדה, שם עבד במשך שמונה שנים: שנתיים חפירה, חמש שנות שחזור והקמת הרכבל הראשון לפסגת ההר. כשיצא לגמלאות בשנות השבעים, המשיך לתרום, בהתנדבות, במרכז קליטה לעולים מברית המועצות, בנתניה. יצחק גסקו הלך לעולמו בארבעה בפברואר 1988. **יהי זכרו ברוך.**

* מאמר זה נכתב ביוזמת יוסי דגן (חוקר תולדות מודיעין התקשורת וקצין מורשת) [מתנדב] ביחידה (8200), במשותף עם אלוף-משנה (בדימ') דניאל רוזן (מוותיקי חיל הקשר והתקשוב) ויעל גסקו (כלתו של יצחק). מושתת על לקט מורשת ש"מ 2, בשיתוף העמותה להנצחת חללי חיל הקשר והתקשוב ומשפחת גסקו.

קצין טלפונים ארצי ב"שירות הקשר" במלחמה

בשלהי שנת 1947 עבר יצחק למטה "שירות הקשר" של ארגון "ההגנה" ושירת כמדריך הראשי לטלפון, ובהמשך כקצין הטלפונים הארצי (קט"א) במטה שירות הקשר. הוא היה הראשון ששירת בתפקיד מרכזי זה, שאותו ביצע במשך רוב תקופת מלחמת העצמאות.

עם הקמת המדינה היה הקשר הקווי (העגה הצבאית לקווי הטלפון שסופקו בידי מחלקת

בראשות חיים הרצוג ותמר אשל הוקם מערך איסוף נרחב שכלל גם האזנות לחברי הוועדה ולדיוני

הדואר, הטלפון, הטלגרף והרדיו) מרכיב חיוני וחשוב במערכת הקשר הצבאית, במיוחד במפקדות נייחות, במוצבים ובמערכים ארגוניים ולוגיסטיים. הקשר הקווי התבצע באמצעות תשתיות דלות, "ירושה" ממחלקת הדואר והמברקה של פלשתינה (ארץ ישראל) בממשלת המנדט, שהופעלו חלקן בידי "שירות הקשר", וחלקן בידי מחלקת הדואר, הטלפון, הטלגרף והרדיו במשרד התחבורה של מדינת ישראל הצעירה. בהובלתו של יצחק, הוקמה מערכת טלפונית מקיפה שענתה לצורכי כל גורמי "ההגנה", שהפכה ל"צבא הגנה לישראל" ב-26 במאי 1948. השימוש בה היה קשר בסיסי וחשוב עבור שירות הקשר.

הקשיים בהקמת הקשר הטלפוני היו גדולים: כבר בשלבים הראשונים של מלחמת העצמאות, בשלהי שנת 1947, ניזוקה תשתית התקשורת בצורה אנושה ושותקה חלקית. צומתי תמסורת בין-עירונית חשובים (רמלה, יפו, בית דגן ונצרת) היו בידי הערבים, ועברו לידינו רק בתום "קרבות

איסר חלמיש (באדיבות המשפחה)

בין השמונה ל-18 במאי 1948, מעט לפני ההכרזה על הקמת המדינה, החל מבצע "מכבי" לפתיחת הדרך מהשפלה לירושלים. על חטיבת "הראל" של הפלמ"ח (בפיקודו של יצחק רבין) הוטל להשתלט על הרכסים השולטים על הכביש לירושלים, משער הגיא מזרחה. דוד בן-גוריון הורה להם לכבוש את היישוב הערבי בית-מחסיר (בית מאיר כיום), בכל מחיר.

סיפורו של "המטוס האבוד" כאירוע מודיעיני משנת 1948*

תא"ל (במיל') יובל חלמיש, מנכ"ל המל"ם,
בנו של סא"ל איסר חלמיש ז"ל בן בנימינה

יתומים לילדים חולי שחפת שהוקם על ידי ה"וואקף" ונהנה מפיקוח של חאג' אמין אל-חוסייני.

עמיתיו של איסר ביחידה לא אהבו את זה שנמצא איתם שבוי שלא עושה עבודות למען הגדוד

כשהגיעו לוחמי הגדוד למקום, גילו שהוא ננטש ונותר בו אדם אחד - **אחמד סאמח אלחאלידי**, שהגיע עם דגל לבן. איסר, שהיה מפקד החוליה ודובר ערבית רהוטה, החל לתחקר אותו במקום. הוא גילה אדם מלומד ואינטליגנטי, והחליט לקחת אותו אליו ולשכן אותו בנפרד מיתר השבויים. השאר הועברו מצובה לסאריס. בשונה מאחרים, הוא פטר אותם מ"עבודות רס"ר", בטענה שהוא צריך לתחקר אותם על האזור. עמיתיו של איסר ביחידה לא אהבו את זה שנמצא איתם שבוי שלא עושה עבודות למען הגדוד והדבר יצר ויכוחים בין הצדדים. לכן, ביקש איסר מאלחאלידי למסור מידע שיצדיק את שהייתו בגדוד, כך שלא יהיה צורך לפנותו.

אלחאלידי אמר אז, "אני יכול לספר לך על המטוס". כיוון שאיסר לא ידע דבר על מטוס כלשהו, הוא נסע למפקדת החטיבה ובדק עם קצין הביטחון והקמ"ן. השניים שמעו על כך וגיחכו, כי סברו שהוא עובד על איסר.

כשחזר לאלחאלידי, שהתעקש והציע לקחתו למקום נפילת המטוס, איסר האמין לו. וכשחזר שוב עם סיפורו לקמ"ן "הראל", שמע ממנו כי

במטרה לייעל את ההתקפות - הוחלט לשלב גם סיוע אווירי. בתשעה במאי המריא מטוס במטרה להפציץ את בית-מחסיר, אך נאלץ לשוב כלעומת שבא עקב תנאי מזג-אוויר לא טובים. למחרת, עשרה במאי, נבחר לצורך זה מטוס "נורסמן" (הנוראדין, UC-A46 - מטוס תובלה קל מתוצרת קנדה). 12 מטוסים כאלו נרכשו בצרפת מעודפי חיל האוויר האמריקני, ושניים, הראשונים, הגיעו ארצה בשניים במאי 1948 וכבר למחרת החלו במשימות תובלה, הצנחה והפצצה, במסגרת "שירות האוויר".

פצצה ניסיונית, שככל הנראה התפוצצה טרם השלכתה.

שברי המטוס נמצאו בנחל כסלון הסמוך ליעד התקיפה, רק לאחר כיבוש האזור ופריצת הדרך לירושלים, בספטמבר 1948. זאת, בזכותו של **איסר חלמיש**, שהיה הקמ"ן (קצין המודיעין) וקצין הסיירים של הגדוד השישי (בפיקודו של **צביקה זמיר**) בחטיבת "הראל". גדוד זה היה ערוך באותה תקופה באזור סאריס, צובה כיום.

כיבוש צובה

באמצע יוני נשלחו לוחמי הגדוד לכבוש את צובה, לאחר שהגדודים הרביעי והחמישי נכשלו באותה משימה. אחרי שנכנסו לכפר ותפסו שבויים, החליטו לנצל את ההזדמנות כדי לכבוש גם את דיר אל-עמר (כיום - בית החולים "איתנים"). דיר אל-עמר היה אז בית

מטוס ה"נורסמן" נשא פצצה ניסיונית חדשה - חבית נפץ במשקל מאתיים קילוגרמים. צוות המטוס כלל את שני הטייסים **יריב שיינבוים** ו**דניאל בוקשטיין**, האלוטן/צלם אווירי **שלמה כהן** ושלושה מומחי חינוש - **שלמה רוטשטיין**, **יצחק שקלנביץ** ו**צבי שוסטרמן**. כאשר הגיע המטוס ליעף הפצצה בהרי ירושלים, התקבלה ההודעה במטה חטיבת "הראל": "רואים את המטרה, נכנסים להתקפה". לאחר מכן נותק הקשר והוא נעלם יחד עם צוות

אביו של יריב הגיע למקום וזיהה את השעון של בנו, כך שאכן היה זה המטוס המדובר

המטוס. הסתבר שבמהלך המשימה המטוס התרסק וכל חמשת אנשי הצוות נהרגו. נסיבות נפילתו של המטוס נותרו עלומות עד עצם היום הזה. הערכה היא שהסיבה הייתה אותה

סיפורו של "המטוס האבוד" כאירוע מודיעיני משנת 1948

מטוס הנוראדין (באדיבות המשפחה)

החטיבה יצרה קשר עם מפקדת חיל האוויר, שאישרו את קיום האירוע ואף הודיעו כי יגיעו למחרת לשטח. למחרת, יצאו לשטח איסר עם השבוי, קצין הביטחון של חיל האוויר ואביו של יריב שינבויים הטייס, והחלו לחפש את המטוס באזור בית סאריס. אלחאלידי הוביל אותם למקום שבו ראה את הנפילה, ואכן שם, מתחת לגבעת יערים, נמצאו שרידיו. אביו של יריב הגיע למקום וזיהה את השעון של בנו, כך שאכן היה זה המטוס המדובר.

יש מטוס, אך אין גופות

איסר, כקצין המודיעין וקצין הסיירים הגדודי, הצליח לדובב את אלחאלידי שוב במטרה לגלות את גופות אנשי הצוות, שלא נמצאו ליד השברים. השבוי ומקומיים מהאזור סיפרו לו שלאחר האירוע, מספר מקומיים התעללו בגופות והחביאו אותן במערה סמוכה. הצוות יצא לשם ומצא את הגופות במערה מתחת לגבעת מיש (נקודת גובה 623, בין גבעת יערים לרמת רזיאל), והן הובאו לקבורת אחים בחלקה הצבאית של בית העלמין בקריית ענבים.

לקח איסר את אלחאלידי איתו בג'יפ והסיעו לעבר קווי הלגיון, לעמדות הירדניות. לפני ששוחרר, ביקש השבוי לעבור בדר אל-עמר, מאחר שהיה שם חפץ שאותו הוא רצה לתת לאיסר במתנה. אלחאלידי הוליך את איסר אל מאחורי מתבן, שם חיטט ושילף רובה ציד דו-קני ואמר, "אני נותן לך דבר יקר מאוד, שאין שני לו בעולם". איסר התבונן על הקת והבין מדוע הרובה מיוחד: על הקת נחרט צלב קרס ותחתיו התנוססה הקדשה, **מאדולף היטלר** לחאג' אמין אל-חוסייני...

מנוע המטוס, החלק היחיד שנותר פחות או יותר שלם, נלקח מהשטח והוצב על האנדרטה של חיל האוויר שהוקמה בהר סמוך, הנושא מאז את השם "הר הטייסים". לפני פעולות החיפוש, הבטיח איסר לשבוי כי אם ימצאו את המטוס - הוא ישחרר אותו. זאת, מבלי שקיבל מאף אחד אישור לכך. כך, לאחר איתור המטוס והגופות, בשעת לילה,

"רואים את המטרה, נכנסים להתקפה". לאחר מכן נותק הקשר והוא נעלם יחד עם צוות המטוס

לאורך השנים, ובעיקר לאחר ששת הימים, ניסה איסר לאתר את אלחאלידי. רק 42 שנים לאחר האירוע הוא הצליח לעלות על עקבותיו, במקרה, במהלך ביקור במסעדת "פילדלפיה" במזרח ירושלים: תוך כדי שיחה עם מנהל המסעדה, נודע לו שהוא בן למשפחת אלחאלידי, ואחמד, השבוי ממלחמת העצמאות, הוא דודו... התברר שאחמד חזר לירושלים, התחתן, עבר ללבנון ושם נפטר (מנהל המסעדה היה מערוף, המלצר האילם מהסדרה "המסעדה הגדולה"...). בכך, נסגר מעגל...

* נסמך גם על ריאיון אישי עם איסר חלמיש, שהתפרסם בביטאון חיל האוויר, 1995.

מנוע המטוס באנדרטה שבהר הטייסים (באדיבות המשפחה)

רמי ספיסר מפקד משטרת המנדט מ-1931 (ויקיפדיה)

בהסתה כנגד אנשי היישוב היהודי בירושלים, "תקרית הכותל המערבי", שבה הואשם רב הכותל, אשר הכניס ברשות ספסלים וספרי קודש לרחוב הצר אשר בו התפללו היהודים - כגורם המבקש לבנות את בית המקדש על הר הבית. תקרית זו הובילה בסופו של דבר לטרגדיה של מאורעות תרפ"ט באוגוסט 1929. מעשי הביזה, הרצח והשוד כלפי האוכלוסייה היהודית ברחבי א"י, היו מעשה אחד יותר מדי עבור שלטונות המנדט.

על בסיס מידע אמין שהיה ברשותם - הם הצליחו פעמים רבות להגיע ליישוב הנכון, לרחוב הנכון ולדלת הנכונה

מפקד המשטרה, מפקד מחוז ירושלים ומפקד ה-C.I.D., לצד הנציב העליון - לא היו בא"י באותם הימים. ההפתעה הייתה ענקית וכואבת מאוד עבורם. מפקד ה-C.I.D. ג'וזף ברודהארסט, אשר שהה בחופשה על חופי ברייטון בדרום אנגליה, הגיב בהתאם,

"...So secret had the Arabs kept their plans, that they had taken the police and the military intelligence department completely by surprise...".

דבריו הכנים של ברודהארסט, כפי שהביאם הוא עצמו בספרו - מוכיחים עד כמה היה גדול הכישלון של המודיעין המשטרה. הבריטים מיהרו להגיב, בהתאם למסורת ארוכת שנים, אשר נותרה על כנה עד היום במדינת ישראל: ראשית, מינוי ועדת חקירה בראשותו של סר וולטר שאו. שנית, מינוי קצין

ארץ ישראל לאורך כל תקופת המנדט הבריטי, בשנים 1920-1948, הייתה מוקד שליטה חשוב עבור האימפריה הבריטית. באחד ביולי 1920 נכנס לתפקידו הנציב העליון של ממשלת בריטניה בארץ ישראל, סר הרברט סמואל. יום זה סימן את סיום תקופת הממשל הצבאי הבריטי בירושלים. יחד עם הממשל האזרחי הוקמה גם משטרת המנדט (Palestine Police Force). מסגרת חדשה זו ירשה למעשה את אנשי המשטרה שפעלו תחת האימפריה העות'מאנית ותחת השלטון הצבאי הבריטי, אשר הוקם עם סיום ההשתלטות הצבאית על ארץ ישראל (א"י) ויציאת כוחותיה של טורקיה.

מחלקת החקירות הפליליות של המשטרה הבריטית CRIMINAL INVESTIGATION DEPARTMENT - C.I.D. במאבק נגד ארגוני המחתרות וההנהגה המדינית של המדינה שבדרך

ד"ר אלדד חרובי

במסגרת המשטרה האזרחית פעלו כוחות לא גדולים של שוטרים רגילים, אשר ברובם היו ערבים ומיעוטם יהודים, ועם הצטרפות השוטרים הבריטים - נוצר גוף מאורגן של שמירת החוק ברחבי ארץ ישראל, ולמעשה הגוף היחידי שעסק בענייני הביטחון השוטף.

השלישית והרביעית, לצד פעילות פוליטית ומאבקים פנימיים במגזר הערבי.

משקט יחסי למאורעות...

הגלגל התהפך בסתיו 1928, תקופת "הימים הנוראים" של שנת תרפ"ט. המופתי הגדול חאג' אמין אל-חוסייני וחבר מרעיו עסקו כל העת

משטרת א"י כללה את מחלקת החקירות הפליליות שעסקה במספר תחומים: שמירה על הסדר, מאבק בסחר בסמים בין המדינות, מאבק בקומוניסטים היהודים אשר פעלו בשנות העשרים וחקירת מעשי שוד ורצח, לצד ניסיון לטפל בתופעת גאות הדם במגזר הערבי. המודיעין הצבאי, שירות הביטחון והשירות החשאי לא היו שותפים לכך - אנשי המשטרה עמדו לבדם בנטל הפעילות. למזלם הטוב, השנים 1922-1928 נחשבו ל"שנים השקטות" של תקופת המנדט: תקופת העליות

ארטור ג'יליס מפקד ה-CID (ארכיון המל"ם)

יומני מבצעים, תכתובת עם גורמי חוץ, ארכיון פלילי, טביעות אצבעות ורגליים, מודיעין פוליטי, פיקוח על ההגירה ונהלי התאזרחות והגירוש. כן הוקמו מדור לכלבי משטרה ומדור לפיקוח על נמלי הים ועל תנועת הספינות בחופי הארץ. ברמת המחוז חולקו אנשי ה-CID למדורי משנה: ארכיון, עניינים ערביים, עניינים יהודיים, מדור חקירות פליליות, פיקוח על מתן אשרות כניסה ובדיקת דרכונים. בנוסף, קיבל על עצמו ה-CID לפקח על נהלי הכניסה והיציאה של הנוסעים בקו הרכבת קהיר-חיפה.

"המעריך הלאומי"

הארי רייס החל את תפקידו ביולי 1932 וראה עצמו מעבר לכל הנאמר למעלה - גם כאיש האחראי על הערכת המודיעין ברמת הממשלה. רייס החל לכתוב סיכומי מודיעין אשר ניתחו את המידע שנאסף, לצד הערכות של המחלקה לגבי מצב העניינים בא"י. משמע, ה-CID, בהיעדר גוף מודיעיני מחקרי אחר, הפך להיות גם "המעריך הלאומי" של ממשלת א"י. משנת 1932 ועד קיץ 1947, הפיץ ה-CID סיכום מודיעין חודשי, שבועי ולעיתים גם יומי, על המתרחש בא"י בתחום הפוליטי-מדיני. סיכומים אלו הגיעו לכל הגורמים הצבאיים והפוליטיים ברמת זירת המזרח התיכון, הודו ולונדון.

יעדי הכיסוי של ה-CID בא"י היו רבים: מעקב

1948, פעל ה-CID גם כגוף מסכל של ממשלת א"י. כלומר, המדור המיוחד או החשאי אשר הוקם בתוך המחלקה - תפקד כשירות ביטחון לכל דבר ועניין. תחום זה הפך ליעד מרכזי של ה-CID. אנשי המדור לבשו בגדים אזרחיים וקיבלו תקציבים ייעודיים לצורך פעילותם זו.

המלצות נוספות של דאוביגין לנושא מחלקת החקירות - נגעו בעיקר למיצובה של המחלקה ברמת המשטרה: מפקד ה-CID מונה כמשנה למפקד המשטרה והוקם גוף של חוקרים ברמת כל מחוז, אשר כלל קצינים ושוטרים בריטים, ערבים ויהודים כאחד, עם זיקה ישירה למטה בירושלים.

ההמלצות יושמו מ-1930

המדור הפוליטי המיוחד הפעיל מערך של מודיעים וסוכנים לצורך איסוף המידע, לצד שימוש באמצעים טכניים שונים, כגון האזנות לרשת הטלפונים ברחבי א"י והמזרח התיכון. בנוסף, הופעלה צנזורה על דברי דואר ועיתונים אשר נכנסו ויצאו מא"י. מאוחר יותר הותקנו גם מיקרופונים בחדרי הישיבות של הגופים הפוליטיים המרכזיים בצד הערבי והיהודי. אנו רואים משנת 1930 שינוי דרמטי בתפקוד ה-CID: לא רק מחלקת חקירות פליליות העוסקת בחקירת פשעים, הברחות סמים ונשק, גאולת דם ומעשי רצח - אלא גוף חשאי אשר עסק בסיכול מעשי טרור וחבלה. חשוב לציין בנקודה זו כי אנשי ה-CID, לבדם כמעט, פעלו בתחום זה. עד פרוץ המרד הערבי הגדול באפריל 1936, המודיעין הבריטי ברמת האימפריה לא עסק בא"י, שבה היו רק קציני מודיעין של יחידות חיל האוויר, לצד נציג בודד של השירות החשאי MI6 (הקולונל ג'ון טיג). שירות הביטחון הבריטי MI5 לא טיפל בא"י באותה עת.

המשטרה השתדלה לגייס אנשים שהיה להם מניע לא חומרי והחלה לשלם להם

עם כניסת מפקד ה-CID החדש שהגיע מקניה, הארי רייס, לצד מפקד המשטרה החדש, רוי ספייסר, החלה פעילות רחבה יותר של המחלקה בנושאי סיכול ומעקב אחרי גורמים עוינים ברחבי א"י. הצבת סמלים מה-CID במטות המחוזות השונים - אפשרה את זרימת המידע בין השטח למטה, וכן את הצלבת המידע עם מקורות נוספים ובדיקת נכונותו ומידת דיוקו. לראשונה החלו להיראות הגדרות ברורות לפעילות המודיעינית של אנשי ה-CID. מטה ה-CID בירושלים עסק בארגון, ניהול

משטרה בכיר מצוילון לבחינת המערך המשטרתי הקיים. לכל הנוגעים בדבר היה ברור באופן חד-משמעי כי המצב הנוכחי אינו יכול להישאר עוד. סר הרברט דאוביגין, מפקד משטרת ציילון, אשר נבחר להיות הקצין הבודק, הגיע לירושלים בפברואר 1930. לאחר סיורים ממושכים ברחבי הארץ עם נהג ורכב, לצד עיון ובחינה של כל הניירת הקיימת, הגיע דאוביגין לכדי מספר מסקנות חשובות.

מסקנות הקצין הבודק...

הראשונה שבהן, החובה להשאיר על אדמת הארץ יחידות צבא סדירות לצד משטרה חזקה. השנייה, יש להחליף לאלתר את מפקד המשטרה ואת מפקד ה-CID, ויש לפזר כוחות משטרה ברחבי הארץ במספר רב של נקודות ותחנות ולחזק את מספר השוטרים ברחבי הארץ. המסקנה השלישית, החשובה לענייננו, היא ההתייחסות לתפקוד המודיעין המשטרתי.

אנשי ה-CID עצרו גם אנשים ללא ראיות מפליליות מוחשיות והללו הוכנסו למעצר מנהלי, ללא משפט

לדעת דאוביגין, הייתה זו נקודת החולשה של המשטרה כולה. עוד קודם לכן, בחודש מרץ 1929, הכין מפקד המשטרה סיכום מצב לנציג העליון ובו הועלו מספר המלצות. החשובה שבהן: הפרדת פעילות ה-CID בתחומים הפליליים מול הנושאים הפוליטיים. לצער כל הנוגעים בדבר, המלצות אלו לא נכנסו ליישום טרם מאורעות אוגוסט 1929. לכן, לראשונה, עם פרסום המלצותיו של דאוביגין - הוגדר איסוף המודיעין והמעקב אחר גורמים פוליטיים כחלק מתפקידי המשטרה. במילים אחרות, החל משנת 1930 ועד סיום המנדט בשנת

"הכלניות", צנחנים בריטיים שעזרו למשטרת המנדט להתמודד עם המחתרנות (ויקיפדיה)

שרתוק ואחרים. האמצעי השני היה מעצר של חשודים והבאתם לחדרי החקירות. בהקשר זה חייבים לציין כי אנשי ה-C.I.D. היו שוטרים לכל דבר ועניין. מכאן שהייתה להם סמכות לעצור, לחקור ולהביא למשפט את החשודים. הם היו גוף ייחודי עם סמכויות רחבות ביותר, אשר דמו לסמכויות של ה-F.B.I. בארצות הברית. חשוב מאוד לציין כי המשטרה ואנשי המשפט

פעולה אחרת של הבריטים הייתה בהפעלת צנזורה על דברי הדואר אשר נכנסו ויצאו מהארץ, כולל מברקים ומכתבים מוצפנים. כל המכתבים נבדקו, נפתחו ונקראו. אנשי ה-C.I.D. נקטו בעוד שני אמצעים חשובים. האחד, מעקב אחרי דמויות מובילות באוכלוסייה; מנהיגים, ראשי הארגונים ואישים פוליטיים בולטים. **חיים ויצמן, זאב ז'בוטינסקי, דוד בן-גוריון, משה**

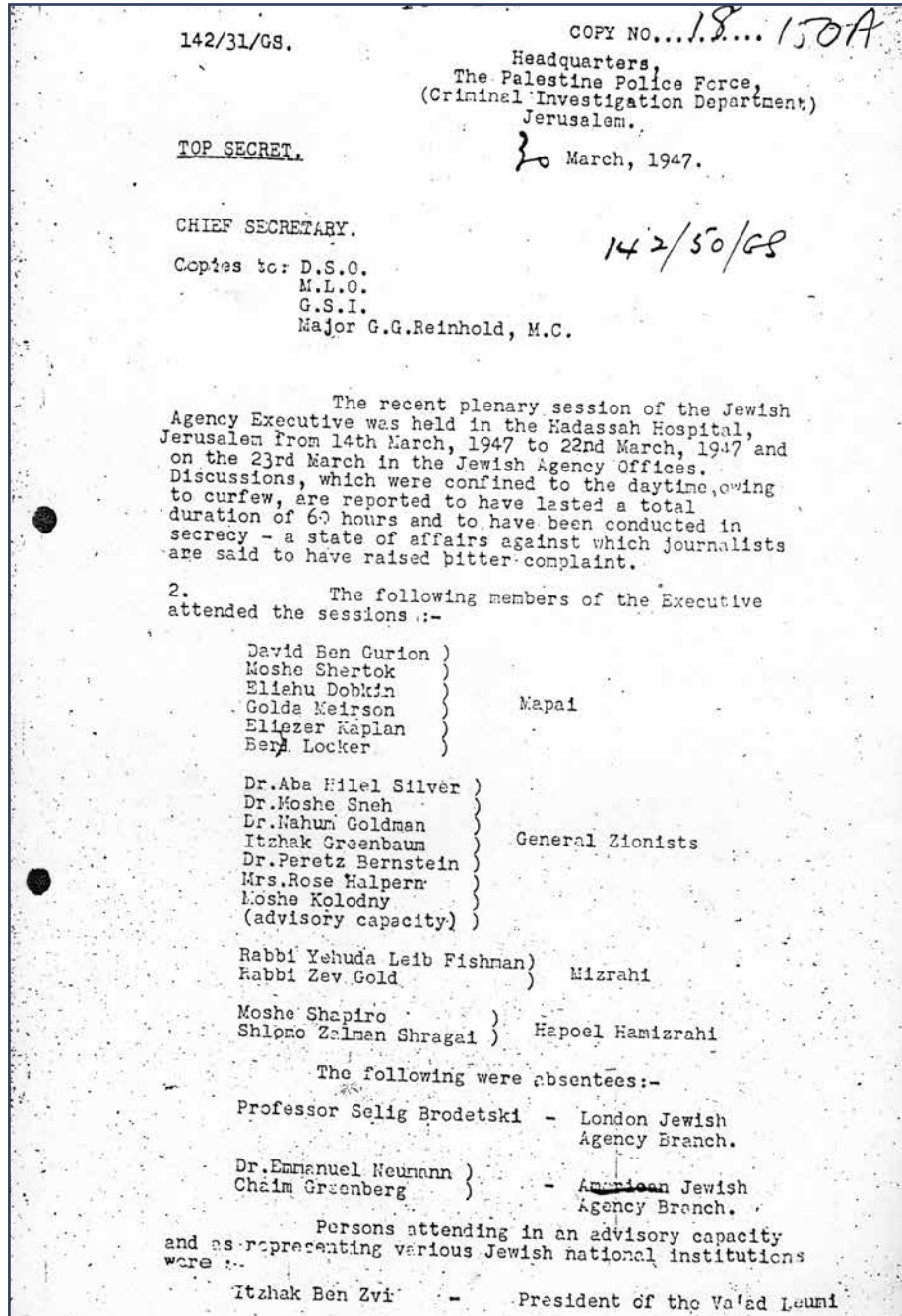
אחרי ראשי השלטון הערבי, בעיקר אך לא רק, אחרי פעילות המופתי הגדול, חאג' אמין אל-חוסייני; מעקב אחרי פעילות היישוב היהודי; אחר אנשי הנהלת "הסוכנות היהודית"; אחר פעילות ארגוני "ההגנה", אצ"ל, לח"י והפלמ"ח; אחר פעילות "המוסד לעלייה ב'", עם הבאת אוניות המעפילים; מעקב וסקירת העיתונים אשר הודפסו בשפות השונות; מעקב אחר כניסת ויציאת אנשים וסחורות לא"י וממנה, בים, ביבשה ובאוויר; אחר פעילות גופי הביטחון הערביים, ראשי המפלגות וראשי הארגונים הסמי-צבאיים הערביים. לצד יעדים אלו, החלו אנשי ה-C.I.D. במעקב אחר הפעילות הגרמנית והאיטלקית ברחבי המזרח התיכון בכלל ובא"י בפרט.

יעדי הכיסוי חייבו הפעלת אמצעים שונים לצורך השגתם. ראשית, הקמת צוות חוקרים מיומן עם תקציב ותנאים הולמים. לכן, הופנו ל-C.I.D. אנשים מוכשרים, עם ידע בשפות הערבית והעברית. אחד התנאים לקידום בדרגות היה בחינת ידע בשתי השפות. התנאי השני היה הפעלת סוכנים חיים ("יומינטי"), משני סוגים: בתוך היעד ומחוץ לו. מקור בתוך יעד יהודי יכול היה להיות חבר האצ"ל, הלח"י, "ההגנה", הפלמ"ח או "הסוכנות היהודית", או סוכן שהוחדר לתוכו מבחוץ. מקור מחוץ ליעד יכול היה להיות למשל עיתונאי או פרשן פוליטי, בעל גישות ליעדי איסוף המידע.

המניעים של סוכנים ומודיעים לשתף פעולה היו חומריים (כסף או שווה כסף); אידיאולוגיים (קומוניסט, לאומני או בעל גישה ציונית אחרת [ימין מול שמאל]). סייעה כמובן האפשרות להפעיל לחץ על בדוקאים - אובייקטים הנוטים להימורים או משחקי קלפים, מכורים לאלכוהול, רודפי נשים, או המוסקסואלים. כן היו קיימים מניעים רגשיים, כמו אהבה או רצון לנקום. המשטרה השתדלה לגייס אנשים שהיה להם מניע לא חומרי והחלה לשלם להם. רוב הסוכנים שהחלו לקבל כסף - לא הפסיקו. ה-C.I.D. אימץ שיטה זאת בהשפעת שירות הביטחון, ה-D.S.O.

האיסוף מתפתח והולך...

דרך פעולה נוספת להשגת מידע הייתה באמצעות האזנה לכל מה ש"הסתובב" באוויר, קרי, שידורי רדיו, אלחוט ודברים דומים. זאת לצד האזנה מקצועית למערכת הטלפונים הקווית, אשר הייתה בא"י וברחבי המזרח התיכון. ה-C.I.D. העסיק אנשים מכל שכבות האוכלוסייה לצורך כך. מפעילי תחנות האזנה אשר ישבו במרכזיות הטלפונים הראשיות - ידעו להבין כמעט כל שפה אשר דוברת ברחבי הזירה.

דף פתיחה של סקירת המודיעין על ישיבת הסוכנות היהודית (באדיבות הכותב)

מודעת "מבוקשים" עליה מופיעים ראשי האצ"ל והלח"י וביניהם בגין, ושמיר (ויקיפדיה)

לביצועה, אך כן הזהירו מפניה, חזרו והזהרו, את אנשי הדרג הצבאי והפוליטי שהשתכנו בו.

מילים הרלוונטיות, אולי, גם היום

אנשי ה-C.I.D פעלו בתנאים קשים והיו תחת איום תמידי על חייהם. אולם על בסיס מידע אמין שהיה ברשותם - הם הצליחו פעמים רבות להגיע ליישוב הנכון, לרחוב הנכון ולדלת הנכונה. לצד גופי מודיעין נוספים, הם ידעו להתירע ולהזהיר מפני פעולות ארגוני המחתרת. בסיוע של מודיעים, הביאו למעצר ולהגליה של מעל מאתיים איש באוקטובר 1944, כאשר חלק לא מבוטל מאותם עצירים שב לא"י רק לאחר הקמת המדינה.

אנשי ה-C.I.D ידעו ממקור ראשון על הנעשה ביישוב ובמפגשים של הנהלת "הסוכנות היהודית": דיונים, משתתפים, כוונות והחלטות. הם גם ידעו לא מעט על הנעשה בארגוני "ההגנה" והפלמ"ח: אישים מרכזיים, בתי חרושת לנשק ומיקום הסליקים המרכזיים. זה בא לידי ביטוי בפעולת "השבת השחורה", ב-29 ביוני 1946.

האם קברניטי האימפריה הבריטית ידעו להעריך את פעילות אנשי ה-C.I.D? לשאלה זו התשובה ברורה: עם סיום המנדט הבריטי בא"י, בכירי הארגון היו מאוד מבוקשים ברחבי האימפריה: במלאיה, קניה ודרום אפריקה, בשירות הביטחון ובשירות החשאי הבריטי. ואין עדות טובה מכך להצלחתם...

בחודש פברואר 1944. הפעלתו של יעקב חילביץ כסוכן בתוך היעד - הביאה למעצרו ולהגלייתו של 47 מראשי אצ"ל, כולל אליהו מרידור, אריה בן-אליעזר, מיכאל שושני, חיים לנדאו ופעילים נוספים.

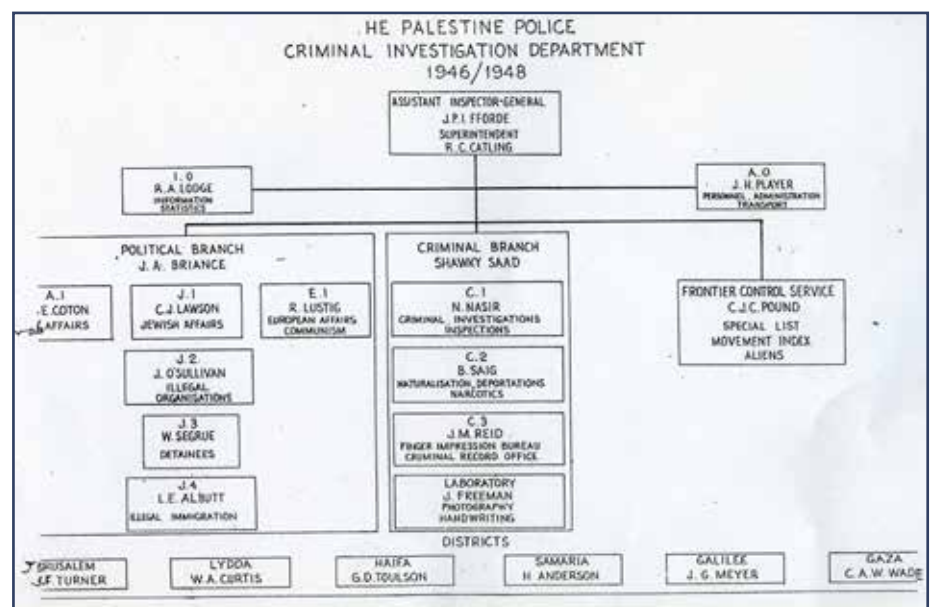
כישלון גדול היה בחוסר היכולת הבריטית לסכל ולעצור את אנשי תנועת המרי העברי, אשר פעלו בין אוקטובר 1945 לבין יוני 1946. פעילות "ליל הגשרים" של הפלמ"ח, תקיפת שדות התעופה של אצ"ל, ליל המשטרות, תקיפת תחנות משמר החופים בגבעת אולגה וסידני עלי, ההתקפות על תחנת הרדאר בכרמל הצרפתי ועוד - נודעו לבריטים רק עת באו לחקור מה אירע. שתי פעולות בולטות של אצ"ל נותרו "בתחום האפור" של ה-C.I.D: פעולת פיצוץ מלון "המלך דוד" ב-22 ביולי 1946 והפריצה מכלא עכו במאי 1947. שתי הפעולות היו תחת מעקב טרם הוצאתן לפועל. הבריטים חשדו בתוכנית לפרוץ ולשחרר את האסירים בכלא עכו, מה גם שהגישה הבסיסית של הבריטים הייתה שכל אסיר או עציר רוצה להשתחרר או לברוח בדרך זו או אחרת. הבריטים ידעו שהפעולה תהיה ביום ראשון, שבו כל השומרים אמורים להיות שיכורים. הם הביאו יחידת צנחנים שהתמקמה בחוף הים בעכו, טרם הפעולה. אך הם נכשלו בזיהוי שיירת כלי הרכב המוסווית של אנשי אצ"ל, אשר נסעה בגלוי ממחנה שוני ליד בנימינה, עד לעכו.

אשר לפיצוץ במלון "המלך דוד": המלון שימש כמפקדת הצבא הבריטי בא"י, לצד מקום מושבה של ממשלת המנדט בירושלים. ה-C.I.D ידע על התוכנית להטמין חומרי נפץ במסעדה בקומת הקרקע של המלון. הוא לא ידע את המועד המדויק

הבריטיים ברחבי האימפריה נהגו לחפש ראיות על מנת לעצור חשודים. קרי, לעצור חשוד עם נשק, לעצור פורץ לבנק עם השלל, לעצור אנשי מחתרת בשעת אימוני נשק, לעצור חשוד פוליטי וכדומה. אך אנשי ה-C.I.D עצרו גם אנשים ללא ראיות מפליליות מוחשיות והללו הוכנסו למעצר מנהלי, ללא משפט. כך, אנשי "קבוצת שטרן" ואנשי אצ"ל לא מעטים - הועברו למעצר מנהלי ונותרו בו חודשים ושנים. העיקרון שהנחה את ה-C.I.D היה הסרת חשודים מרשימת הפעילים בשטח.

הצלחות וכישלונות

הצלחה ענקית הייתה הפעלת מקור חשוב בצמרת "הסוכנות היהודית", בעוד כישלון צורב היה חוסר היכולת לעקוב ולעצור את מנחם בגין, מנהיג האצ"ל, מדצמבר 1943 ועד לסיום המנדט במאי 1948. בין שני הקטבים הללו היו לארגון הצלחות לא מעטות: אנשי ה-C.I.D יחד עם אנשי שירות הביטחון D.S.O - הצליחו לפעול בנחישות כנגד אנשי "קבוצת שטרן" מקיץ 1940 ועד לחודש יוני 1942. רבים מחברי הקבוצה נעצרו, נאסרו או נהרגו בתקופה זו. עובדתית, חייבים לומר - הבריטים קיבלו סיוע רב מאנשי אצ"ל, אשר פעלו כנגד אנשי של אברהם שטרן. התוצאה הייתה כמאתיים מעצרים ומאסרים של חברות וחברי הקבוצה, שהביאו להפסקה כמעט מוחלטת של פעילותה. הישג גדול היה גם במאבק כנגד אנשי אצ"ל לאחר תחילת פעילות ה"מרד" של מנחם בגין,

מבנה ה-CID - תרשים הכולל שמות ממונים ואיזורים אחריותם (באדיבות הכותב)

מונו קציני מודיעין, בעיקר מקרב אנשי צוות האוויר, שמילאו תפקידי קמ"ן (קצין מודיעין) בנוסף לתפקידיהם.

מידע חסר ומענה מבצעי גם

המידע על חילות האוויר הערביים היה מועט. התברר כי להבטחות הש"י (שירות ידיעות) לספק מידע רלוונטי לא היה כיסוי בשטח. כדי לוודא שנושאי חיל האוויר ישולבו בתדריכים למקורות הש"י, הציע ראש מחלקת המודיעין פתרון כספי: חיל האוויר ישתתף בחלק מתקציב הש"י, וחיל האוויר אכן שילם. אך מעבר לכך, ראש המחלקה הציע לבנות לחיל האוויר יכולות איסוף יומינטיות עצמאיות, או בלשוננו, "יש להקים מייד רשת לריגול אווירי בארצות השכנות... שני סוכנים במצרים... סוכן אחד בעיראק...". והיה לו גם מועמד ישראלי כמפעיל הרשת, "ביניהם יעבור טייס שאזרחותו אמריקאית וחיצוניותו כגוי".

היעדר מידע ובעיקר היעדר מענה מבצעי – יצרו מצב שבשבועות הראשונים לפלישת צבאות ערב, היו שמי המדינה הצעירה חשופים לעשרות תקיפות אויב על מטרות צבאיות ואזרחיות. בעיר תל אביב לבדה נהרגו כ-150 אזרחים בהפצצות אוויריות, שבועות הראשונים מאז החלה הפלישה. אך גם תחת התקיפות האוויריות הערביות, ואולי דווקא בגללן, ייעד בן-גוריון תפקיד מכריע לכוח האווירי. כבר ב-24 במאי 1948, יומיים לאחר הגעת חלקי מטוסי המסרשמיט הראשונים מצ'כוסלובקיה, ועוד בטרם הורכבו, פרס בן-גוריון בפני מטה הצבא את תפיסתו האסטרטגית:

ובתחקיר מבצע "חורב", בדצמבר 1948, נרשם כי במהלך כעשרת ימי המבצע בוצעו 180 גיחות סיור וצילום!

"הצעתי... לעבור להתקפה המכוונת לרעוז (לשבור) לבנון, עבר הירדן וסוריה. עלינו להחזיק מעמד בנגב... כיבוש לבנון הדרומי – בעזרת הפצצת צור, צידון וביירות. בירות נפציץ גם מהים... האוויריה שלנו צריכה להפציץ ולהרוס רבת-עמון... כשנשבור כוח הלגיון ונפציץ את רבת-עמון, נחסל גם עבר הירדן, ואז סוריה נופלת. אם מצרים עוד תעז להילחם, נפציץ את פורט-סעיד, אלכסנדריה וקהיר. וכך נגמור המלחמה ונעשה החשבון של אבותינו עם מצרים, אשור וארם".

המצב אכן השתנה בשלהי חודש מאי. מטוסי

"היפציצו הלילה את תל אביב?"... שאל דוד בן-גוריון בסימו של ה-14 במאי 1948. היה זה החשש המיידני שטרד את "הזקן", כפי שהוסיף ביומנו לאחר ששב מטקס הכרזת העצמאות של מדינת ישראל. כוונתו הייתה להפצצה אווירית...

המודיעין האווירי במלחמת העצמאות

בן-גוריון, ששהה בלונדון בימי "הבליץ" הגרמני על העיר, היה מודע היטב לסכנה הטמונה בכוח אווירי עוין. גם יגאל ידין, ראש אג"ם של ארגון "ההגנה", ולמעשה האיש שניהל את מלחמת העצמאות ברוב שלביה, היה מודאג במיוחד מעוצמת הכוחות האוויריים של מדינות ערב.

סא"ל (בדימ') זאב לכיש

ובסורים, על המתרחש בקרב ערביי ארץ ישראל. בעיקר סייעו בבניית "תיקי הכפרים" שהקלו מאוד בשלבי המלחמה.

הפעם, בניגוד למסמך שהוצא רק כשנה וחצי קודם לכן, מדובר היה במסמך מקיף וממוסמך שעסק במגוון נושאים

הצורך במודיעין אווירי הוצג לבן-גוריון כבר בתוכניות לפיתוח הכוח האווירי במהלך שנת 1947. הבולטת מכולן הייתה תוכניתם של **אהרן רמז והיימן שמיר**, ששירתו כטייסים בחילות האוויר של בעלות הברית ומונו בהמשך למפקד חיל האוויר וסגנו. כשהוקם בנובמבר 1947 במסגרת ארגון "ההגנה" – "שירות אוויר", אביו-מולידו של חיל האוויר הישראלי, התמנה לא רק מנהל/מפקד – **יהושע (אייזיק) אשל**, אלא גם אחראי למודיעין – **יהושע גילוח**, שהוחלף תוך זמן קצר על ידי **שרגא ינאי (ינובסקי)**.

באותה עת, היה האחראי למודיעין גם אחראי על נושא הביטחון. באפריל 1948 מוסדה ב"שירות אוויר" מחלקת מודיעין. בראשה הועמד **משה הורביץ**, ולצידו ינאי, שהתמקד בנושאי ביטחון. משימות המודיעין שהוגדרו היו בחלקן "קלסיות": איסוף מידע, מחקר והפצת מידע ועזרים. אך בנוסף, עסקה מחלקת המודיעין בביטחון שדה וגם בקשר עם העיתונות ויחסי הציבור, באיסוף וניתוח פעילות חיל האוויר הישראלי, בסטטיסטיקה ואפילו בהיסטוריה. במקביל, לפחות בחלק מהטייסות המתהוות,

יומיים לפני ההכרזה על הקמת המדינה, מסר ידן למנהלת העם – הממשלה הזמנית – הערכת מצב צבאית על רקע החשש להצטרפות הצבאות הסדירים של מדינות ערב למלחמה, "אין ספק, יש להם יתרון גדול ברגע זה"; ויתרון זה בלט במיוחד בתחום האווירי כי "כוחות האוויר שלנו, אם להשוות אותם אל כוחות האוויר של האויב, אז בכלל לא כדאי להשוות... האוויריה של הארצות הללו מונה פי 100-150 מהכוחות שלנו".

מי שהיה צריך לתת מענה על יכולות חילות האוויר של מדינות ערב ועל כוונותיהם המבצעיות, אז, כמו היום, היה מודיעין ומידע על חיל האוויר. אך באותה עת, היה המידע על חילות האוויר של מדינות ערב מועט עד עלוב.

"דוד" יפה כנפיים...

לקראת הפלישה, הכין מודיעין חיל האוויר סקירה שבאה לסכם את הידוע על האויב האווירי. ראש המודיעין האווירי, בצעד אמין של יושר אינטלקטואלי, פתח את המסמך המודיעיני בהצהרה מרשימה, "יש לראות את הרשימה כלקט, כי הפרטים לא נתקבלו משום מקור מוסמך, כי אם הוכנו בעיקר בצורת ניחושים וחישובים הגיוניים".

עד פלישת צבאות ערב הסדירים, נהנה הכוח האווירי הקטן של ארגון "ההגנה" מבלעדיות מוחלטת מול הכוחות הערביים המקומיים, שחסרו כל כוח אווירי. בחשאי, תחת עיניהם הבוחנות של הבריטים, ביצע מטוסי "ההגנה" עשרות גיחות בשמי הארץ וסייעו רבות באספקת מודיעין חזותי, בתצלומי אוויר

בן-גוריון מממש את חזונו האווירי ובודק קוקפיט של "מבצר מעופף" - B-17 (באדיבות ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון. צילום: חיל האוויר)

הקרב הראשונים - מטוסי המסרשמיט, הורכבו והשתלבו מיידיית בלחימה היבשתית והאווירית. הביטחון ביכולות גבר.

האווירייה צוברת כוח...

אך לא פחות מכך השפיעה ההפצצה הלילית של רבת-עמון בלילה שבין 31 במאי לאחד ביוני. הסיבה להפצצה הייתה ניסיון להשפיע על מפגש שרי החוץ הערביים שהתכנסו לדון באפשרות באפשרות הפוגה, שישראל הייתה זקוקה לה מאוד. את ההפצצה ביצעו שלושה מטוסים קלים שהמריאו משדה תל אביב ("שדה דב"). הייתה זו תוכנית שהופעלה תוך זמן קצר. המידע המודיעיני היה מצומצם ולקה בחסר. גם התוצאות היו צנועות. המבצע לווח גם ב"תקלה מודיעינית" - כמה פצצות נפלו באזור שדה התעופה שהיה בשליטה בריטית. הדבר הביא לאימונים מהבריטים, "נשמיד כל מטוס

יהודי", איימו. התקלה עוררה ויכוח בין המבצעים למודיעין - מי הציע את השדה כיעד? אך בסך הכול, התקבל המבצע בחיל האוויר כהצלחה והביא להגברת הביטחון.

מטוסי הקרב הראשונים - מטוסי המסרשמיט, הורכבו והשתלבו מיידיית בלחימה היבשתית והאווירית. הביטחון ביכולות גבר

את ההוכחה הבולטת לשינוי ניתן למצוא במסמך שהכין ראש מחלקת המודיעין בתחילת יוני, שבו הציע תוכנית מבצעית לקראת ההפוגה המסתמנת. במסמך לא הסתפק הקמ"ן בסקירה מודיעינית, והוא עסק רובו ככולו בהמלצות מבצעיות. הורוביץ הציע, ברוחו של בן-גוריון, להפציץ מטרות אסטרטגיות בארצות ערב כמו: קהיר, אלכסנדריה, ביירות, דמשק ואפילו בגדאד. מטרות שמן הסתם המידע המודיעיני עליהן היה צנוע מאוד.

ואכן, כבר למוחרת נדרש חיל האוויר להפציץ את דמשק. הרקע - המצב הטקטי הקשה בגזרת משמר הירדן, עם ההפצצות של חיל האוויר הסורי כסיוע לכוחותיו בצפון. היעד היה העיר עצמה, שהייתה מטרה קלה לזיהוי. אך כפי שסיפר, בדיעבד, ראש אג"ם יגאל ידון, "לחיל האוויר לא היו מפות, לא היו תצלומי אוויר, והתדרוך היה כללי מאוד...". השיא היה בהפצצת קהיר ב-15 ביולי 1948, כשהמטרה הייתה ארמון המלך. היא נועדה להתבצע על ידי שלושה מפציצי B-17, "אימתניים" במושגי אותם ימים, שיעשו דרכם מצ'כוסלובקיה לארץ. כתוצאה ממודיעין לקוי (חשש לא אמיתי ממטוסי יירוט בלילה וחשש מהיערות נ"מ [נגד מטוסים] מסיבית סביב העיר), הוחלט לתקוף מגובה רב מאוד. תקיפה כזו חייבה מערכות אספקת חמצן לצוות, וכאלו חסרו בשניים משלושת המטוסים. לפיכך, הוקצה לתקיפת קהיר רק מטוס B-17 אחד. התקיפה גרמה לבהלה גדולה בבירה המצרית ולהתרוממות רוח בקרב אוכלוסיית ישראל. בפועל, ההישגים הממשיים היו צנועים ולמעשה לא השיגו

את מטרתם העיקרית - הפסקת התקיפות האוויריות המצריות על יעדים בעומק ישראל.

...והמודיעין מתרחב ומתמקצע

במקביל, חלו שינויים בחיל האוויר. ביולי 1948 מונה אהרן רמז למפקד החיל. בתפיסת עולמו, חיל האוויר צריך היה להיות גוף עצמאי לחלוטין בתוך הצבא. לא בכדי שינה את שמו של החיל ל"חיל האוויר לישראל" - כמקביל ל"צבא הגנה לישראל", כולל בניית מדרג דרגות על שמותיהם משלו. כך לדוגמה, לא אלוף אלא "אלוף אוויר" ולא סרן אלא "פקד תעופה". רמז הקים מטה מורחב שבו אגף מודיעין עצמאי בכפיפות ישירה אליו. יוזכר שבאותה עת היה המודיעין המטכ"לי רק ברמת מחלקה, בכפיפות לאג"ם. לראש אגף המודיעין מונה **נתנאל (נט) כהן**, יהודי אמריקאי ששירת בחיל האוויר שם, ולדבריו רכש ניסיון בתחום המודיעין.

רעיונות העצמאות החילית - ושל המודיעין האווירי בפרט - יצרו סדרה של מאבקים רבים בין רמז מול המטכ"ל של צה"ל, ובעיקר מול ראש אג"ם ידן. שר הביטחון קבע כי לגבי פעילות מבצעית יהיה חיל האוויר כפוף לדרישות אג"ם. ידן, שהמודיעין המטכ"לי היה כפוף לו, רצה להיות מעורב גם במודיעין האווירי. בין הצדדים הוחלפו מכתבים חריפים שכללו ביטויים כמו: "חוסר נימוס" ו"חצוף". עמדת מפקד חיל האוויר הייתה חדה, "טיפול של שירות המודיעין 'בכול וללא הסתייגות' אינו הולם כרגע, ולא בעתיד, את צורכי חיל האוויר".

בתקופה זו, התרחב מערך המודיעין האווירי, בעיקר בתחום יכולות האיסוף העצמאיות. בתחום ה"חוזי", הוקמה טייסת צילום ייעודית, נקנו מצלמות אוויריות ומוסד תהליך פענוח תצלומי אוויר, בתחילה ב"חדר 100" ולאחר מכן ביחידת שט"ל (שירותים טכניים למודיעין) 121. בהמשך, מוסד נוהל הזמנת גיחות צילום יחד עם גורמי המודיעין הצבאי.

דפוסי איסוף יומינטי וקומינטי

השימוש במטוסים לאספקת מודיעין גבר במבצעים האחרונים של צה"ל. כך, בתחקיר מבצע "יואב" באוקטובר 1948 נכתב, "התצפיות המדויקות ביותר התקבלו מטייסי הקרב". ובתחקיר מבצע "חורב", בדצמבר 1948, נרשם כי במהלך כעשרת ימי המבצע בוצעו 180 גיחות סיור וצילום! בתחום המודיעין ה"אנושי", הביאו תחקורי

בלבד - מפקד וחילת. המפקד היה יליד גרמניה, (שעבד ב-RAF (Royal Air Force כמאזין לגרמנים) ערבית לא ידע והעברית שלו הייתה "צנועה". אך הייתה לו דעה מוצקה על נשים כמאזינות - הוא לא רצה בחורות למחלקת האזנה, כי אצל האנגלים הוחלט שבחורות אינן מתאימות למחלקה זו, ושנית... "בחורה תמיד מפטפטת יותר מדי". עם הזמן התרחבה המחלקה ובהמשך נותקה מפיקוד ישיר של המודיעין והועברה לניהול "שירות ביטחון אוויר" שהתמקד בהאזנה, בעיקר בתחום ההתירה על תקיפות אוויריות של האויב.

הכפילות עם יחידת ההאזנה של המודיעין הצבאי (ש"מ 2) יצרה לא מעט מתחים. כך לדוגמה הועברה תלונה לחיל האוויר, "מפעם לפעם מפריעים מאזינינו במתכוון לשידורי האויב על ידי קריאות ביניים ודברי תעמולה שונים". בנוסף, דרשו גורמי המודיעין שכל ידיעה שנקלטת על ידי ההאזנה בחיל האוויר תועבר אליהם, "מבלי להתחשב אם היא נראית לכם כחשובה או לא". בשלבים האחרונים של המלחמה השתלב קצין מודיעין אוויר בש"מ 2, ואף שולב בוועדה "לניצול ערוצי האזנה על פי קדימויות".

מארג של מקצוענים "...כיסא מפלט"

במקביל, התהדק הקשר עם כוחות היבשה. עם הקמת החזיתות בקיץ 1948, שולבו בכל חזית

טייסים שנפלו בשבי לשיפור משמעותי בהיכרות עם חילות האוויר הערביים. טייס מצרי נפל כבר ב-15 במאי. אנשי הש"י לא ידעו בדיוק מה לשאול אותו, ואז נקבע שתחקור טייסים שבויים יעשה על ידי אנשי חיל האוויר. ואכן, כשב-18 במאי נפל טייס מצרי נוסף, "בחקירתו השתתפו הפעם גם טייסים... החקירה הניבה דוח מפורט... היה זה הדוח הענייני הראשון שקיבל שירות אוויר על ירבו העיקרי...". סיכמו האוויראים.

יחד עם זאת, שבו ועלו הרעיונות במודיעין חיל האוויר לבנות יכולות איסוף יומינטי עוצמאיות. בספטמבר 1948 פנה נט כהן למפקד חיל האוויר בהצעה להפעיל "...שליחים משלנו, ששיגו למענו ידיעות מארצות שכנות...". "התוכניות הללו...", רמז ראש המודיעין, "...מתחילות לצאת לפועל ודרושים לנו עכשיו תקציבים... רציתי להזכירך שהנוהג בכל הצבאות היה לספק תקציב בלתי מוגבל לשירותי מודיעין לעבודות אלו...". גם בארצות הברית קיווה נט כהן לפרוס רשת ריגול

משימות המודיעין שהוגדרו היו בחלקן "קלסיות": איסוף מידע, מחקר והפצת מידע ועזרים

עבור חיל האוויר, תקווה שלא התממשה. בתחום המודיעין האלקטרוני - קומינט, הקים חיל האוויר יחידת ההאזנה משלו, "מחלקת הקשבה", תחילה במסגרת צנועה של שני אנשים

מטוס ה"בוננה" שהובא על-ידי בוריס סניור מדרום אפריקה. נושאי הפצצות הותקנו בארץ (באדיבות ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון)

היום. כפי שרשם בן-גוריון ביומנו, "אהרן [רמז] בדק נט כהן. ברור שהידיעות שמסר על עצמו אינן נכונות. אהרן יבקש ממנו להתפטר". והוא אכן התפטר מתפקידו. כמחליפו נקבע **גדעון אלרום**.

"כוחות האוויר שלנו, אם להשוות אותם אל כוחות האוויר של האויב, אז בכלל לא כדאי להשוות... האווירייה של הארצות הללו מונה פי 100-150 מהכוחות שלנו"

אבל התפתחות המודיעין האווירי במהלך המלחמה - אפשרה לאגף המודיעין של חיל האוויר להכין באוגוסט 1949 סקירה מפורטת על חילות האוויר הערביים. הפעם, בניגוד למסמך שהוצא רק כשנה וחצי קודם לכן, מדובר היה במסמך מקיף וממוסמך שעסק במגוון נושאים, כמו: סדרי כוחות מטוסים, עכשוויים ועתידיים, כוח אדם, תקציב ואימונים. ואכן, היה זה שינוי מהותי.

מידע רב נוסף על התפתחות המודיעין האווירי במלחמת העצמאות ניתן למצוא בספרו של **יואב גלבר, "ניצני החבצלת, המודיעין במלחמת העצמאות, 1948-1949"**, ובספרו של **אבי כהן, "תולדות חיל האוויר במלחמה לעצמאות"**.

ספרים ששימשו בסיס גם למאמר זה.

אהרן רמז - טייס בכוחות הבריית במלחמת העולם השנייה ומתכנן הפרוגרמה להקמת הכוח האווירי ב-1947 (ויקיפדיה)

הימן שמיר - טייס בחיל האוויר האמריקאי, שותפו של רמז לתוכנית הכוח האווירי וסגנו בימי בראשית (ויקיפדיה)

דייק" בפרטי קורות החיים שלו, שאותם מסר עם הצטרפותו לחיל. הייתה זו הפתעה גמורה כי נט כהן הצליח בתפקידו וזכה להערכה רבה. הוא היה חבר בכיר במטה חיל האוויר, שותף בהחלטות מרכזיות ואף התקבל מספר פעמים אצל בן-גוריון. אך הוחלט שלא לעבור על כך לסדר

קציני קישור של חיל האוויר, כאשר חפ"ק (חדר פיקוד קדמי) שלהן כלל גם קצין מודיעין אוויר, שעמד בקשר עם גורמי המודיעין במטה החיל. עם תום מלחמת העצמאות, מנה אגף המודיעין במטה חיל האוויר 22 קצינים ו-96 בעלי דרגות אחרות. באותה תקופה, התברר כי ראש האגף "לא

הפייר שטס מעל כוח חטיבת 'הראל' במבצע 'עובדה' לשחרור אילת (באדיבות ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון)

הבריטי, וכן היה בקשר עם הקהילה היהודית במצרים.

זוהו סיפורו של שרוליק:

"התגייסתי לצבא הבריטי במסגרת תפקידי ב'הגנה' ונשלחתי למצרים. זכורני שקיבלתי הוראה להתייצב אצל הסרג'נט מייג'ור באבו-סיה. כשהגעתי, נאמר לי שלפי ההוראות של **סדי קולק** – אני מיועד לעבוד עם **לוי אברהמי**, שהיה אחראי על הפעילות של 'ההגנה' בקהיר.

הפעילות במצרים עמדה אז בסימן התארגנות מחדש. הוקם מעין מטה מרכזי שכלל את לוי אברהמי, **שלום לוין** ואותי. התמקמנו במשרדים של המטה הציוני בקהיר.

שלום ואני היינו רוב הזמן בנסיעות בין היחידות, אני בכוחות היבשה ושלום בחיל האוויר. בכל יחידה ויחידה נקבעו אחראים לפעולות ה'רכישה'. היו אלה חיילות וחילים ארצישראליים שיכולנו לסמוך עליהם, ולכן גייסנו אותם כשותפים לסוד ולפעילות. לאחר כל סבב היינו חוזרים למטה, מתייעצים עם לוי, מחליטים וניגשים לתכנון וארגון המבצעים ולביצועם בפועל. עשינו את שעשינו ללא אישור ה'מוסדות'. גישתם הייתה בדרך כלל 'עשו אבל אל תסתבכו'...

הייתה לנו גישה לכל המקומות והמחנות. הסתייענו באנשי קשר וסייענים מהצבא הבריטי. על פי רוב נערכו פגישות בימי שבת וראשון, במועדוני קצינים וחילים בריטים, ששימשו מקום מצוין לכך. אומנם במקום הסתובבו גם אנשי הבולשת הבריטית, אבל ידענו להיזהר ולהסוות היטב את פעילותינו.

בנוסף לפעולות ה'רכש', עסקנו גם בפעילות 'עלייה ב'; העברה של שליחים לחוץ לארץ; וכן בארגון ההדרכה להגנה עצמית של יהודי מצרים ואחסנת נשק למטרה זו.

יצרנו קשר סדיר עם הארץ, שהיה תקין למדי.

מוניה מרדור – ראשון מימין, בעיסקת הנשק הצ'כוסלובקית (אתר המשפחה באינטרנט)

הימים ימי מלחמת העולם השנייה. כוחות הצבא הבריטי, בפיקוד פילדמרשל ברנרד לו מונטגומרי, נערכו לבלום את התקדמות הצבא הגרמני, בפיקוד פילדמרשל ארווין רומל, מלוב למצרים, וקרבות קשים התחוללו במדבר המערבי. הידוע מביניהם – הקרב באל-עלמיין.

זוהו סיפור מופלא של הבנת המציאות, תושייה ועוז רוח...

פעולות ה"רכש" והמבצעים החשאיים של "ההגנה" במצרים, במלחמת העולם השנייה.

סיפורו של ישראל (שרוליק) לביא (לויט) ז"ל

הביא לדפוס וערך דן שחם

"הסוכנות היהודית" וה"הגנה" הקימו בתקופה זו תשתית פעילות חשאית במצרים, שמטרתה העיקריות היו: איסוף מודיעין; "רכש" של אמצעי לחימה; משימות בתחום הברחת יהודים מהארץ ולארץ (במסגרת "עלייה ב"); ומשימות אחרות.

סיפור וכתב בשנות החמישים של המאה הקודמת. שרוליק מתאר בו פרשיות אחדות מיני רבות, על עלילות הרכש והמודיעין במצרים.

פרד מייד הסכים לקחת עליו את המשימה. פרד, יליד פולין, היה טייס בעל ניסיון קרבי רב. הוא הכיר היטב טייסים פולנים

שרוליק היה בשנות העשרים המוקדמות מאוד של חייו, חבר קיבוץ משמרות. הוא היה פעיל מספר שנים ב"הגנה" ועסק בפעילות חשאית מטעם מטה הארגון בנושאי "רכש" וביטחון. בימי מלחמת העולם השנייה, הוא התגייס בשליחות "ההגנה" לצבא הבריטי בתפקיד זוט, כקורפורל (רב"ט) ביחידת תובלה. תפקיד זה אפשר לו לנוע במרחבי מצרים, וכן היווה כיסוי טוב למגעים הרחבים שלו עם יחידות רבות ושונות, שבהם שירתו יהודים. פעילות שרוליק ועמיתיו במצרים הייתה במסגרת "המשרד הארצישראלי" (שהיה בחסות "הסוכנות היהודית" ושימש מסגרת לכלל פעילות "ההגנה"). משרד זה טיפל בנושאים שונים הקשורים לחיילים הארצישראליים ששירתו במצרים במסגרת הצבא

באותם הימים, מצרים הייתה למעשה "מחסן נשק" ענק של הצבא הבריטי, שכלל גם נשק שלל שנלקח מהצבא הנאצי. השימוש במושג "רכש" בהקשר של פעילות "ההגנה" במצרים – היה מיוחס לאיסוף נשק שלל גרמני והשגת נשק ואמצעי לחימה ממחסני הצבא הבריטי, שהיו כרוכים, במרבית המקרים, בלקיחתו ללא אישור, הסתרתו והעברתו לידי "ההגנה" בארץ ישראל (א"י). הפעילות התבצעה ברובה על ידי שליחים מא"י, חברי וחברות "ההגנה", שמרביתם גויסו לצבא הבריטי לתפקידים שונים, אשר היוו כיסוי לתפקידם ולפעילותם האמיתית. בנוסף, השתתפו בעשייה גם יהודים מקומיים, ששימשו סייענים לפעילות.

"ירמיהו"

מאחר שהפעילות כולה הייתה בלתי חוקית וחשאית, יחידות המשטרה, הבולשת והמודיעין הבריטיים – ניסו כל אותם שנים להניח את ידם על הפעילים, על המעורבים ועל אמצעי הלחימה שהוברחו.

הסיפור המובא כאן הוא של **ישראל (שרוליק) לויט** (לביא), שכינויו היה "ירמיהו", כפי שהוא

שרוליק "ירמיהו", טווה רשת קורים עצומה לשם "רכש" עבור המדינה שבדרך (באדיבות הכותב)

של אזרחים. למזלנו הנוסף, מי שנלווה אליהם לחיפוש היה קצין משטרה מצרי בדרגת מייג'ור. הקצין עמד בקשר איתנו (לוי קרא לו 'הידיד') ודאג להרחיק כל פריט שנראה בעיניו חשוד... הוא כמובן דאג להחזיר אחר כך את הדברים אלינו... לימים נודע לנו ששלום וגולדברג נתפסו ונמצאים במטה חיל האוויר, שם התנהלה החקירה שלהם תוך שימוש בעינויים. באותו זמן האצ"ל פרסם כרוז שהתריס כיצד 'ההגנה' עוברת בשתיקה על עינויי חבריה. אך עוד לפני פרסום הכרוז, התחלנו במאמצים להתחקות אחרי עקבות המענים. קיבלנו באמצעות הרב הצבאי שביקר אותם את שמות המענים - קצין אנגלי וסמל קנדי. מאחר שכבר ידענו אותם - היה עליי לזהות אותם ולתכנן פעולה, שביצועה הוטל על איש פלמ"ח. ניסינו להתחקות אחר עקבות השניים, אך מייד לאחר מכן נודע לנו שדווקא שניהם הוצבו בהודו. בכך הסתיים העניין מבחינתנו."

רכישת מכשירי קשר

"למטה בארץ היו דרושים מכשירי קשר. הפעלנו את הבנות, חיילות ארצישראליות בשירות הצבא, שחלקן היו שייכות ליחידה ואחרות שימשו כסניעניות לפעילות שלנו. התחלנו לארגן הוצאת מכשירים שונים ומנורות יעודיות למכשירים. החיילות הודיעו לנו על 'מציאות', דברים 'מעניינים' ←

מצרים. כך למשל סיפקנו ליהודי קהיר מספר ניכר של כלי נשק ורימונים, שחולקו על ידם בין אנשיהם."

מבצע המשלוחים לארץ

"השתדלנו להימנע, ככל האפשר, משימוש בשיטה אחת, והשתדלנו לגוון את דרכי העברת המשלוחים לארץ. דאגנו גם לתוכניות גיבוי למקרה של תקלה. כך, נודע לנו על התארגנות של שיירה של חיל האוויר הבריטי למסע לא"י. התארגנו לביצוע המשלוח הזה מזה זמן, ומי שנקבע להוביל את הפעילות היה שלום לוי."

יצאנו בשיירה בת ארבע-חמש מכוניות וטנדר. הוצאנו את המטען, ארזנו אותו והעברנו אותו לשיירה שיצאה מאלכסנדריה. ברכב שבו הועמס המטען שלנו נהג **גולדברג ('דייב')**, ובנוסף לו היו בשיירה עוד חמישה נהגים יהודים, יתום - אנגלים. תוכנן שגולדברג ייכנס לשיירה, יוריד את הסחורה החוקית שלו באזור תעלת סואץ, ולאחר מכן יעמיס את המטען שלנו וייסע איתו לא"י."

הכול התנהל לפי התוכנית. שלום הצטרף אף הוא לשיירה. המטען הורד בתעלה והשיירה חנתה במקום לילנית לילה. גולדברג הגיע כמתוכנן להעמיס את מטען אמצעי הלחימה שלנו, שנארז בארגזים בעלי חישוקי ברזל, ועליהם סימני זיהוי של חיל האוויר. הארגזים כולם כוסו בברזנט.

בשעות המוקדמות של הבוקר הצטרפה המשאית לשיירה. התלוויתי אליהם וכשראיתי אותם עוברים בשלום את הביקורת החמורה שעל התעלה - הוקל לי. מעתה, כך חשבתי, הכול ילך למישרין והם יגיעו בשלום לארץ.

ברם, לא עברו אלא 12 שעות והתחלנו להבין שמהוה השתבש. בחור שהגיע סיפר שבאחת השיירות של חיל האוויר מכונית עלתה באש והתגלה מטען של תחמושת. לא היה קשה להבין במה מדובר. והנה כי כך נודע לנו על הכישלון הנורא.

גולדברג הגיע כמתוכנן להעמיס את מטען אמצעי הלחימה שלנו, שנארז בארגזים בעלי חישוקי ברזל, ועליהם סימני זיהוי של חיל האוויר

פעלנו במלוא המרץ לטשטש את העקבות. יצאתי מייד לארץ לתהות על הנעשה ולהבין אם גילו את קשרינו ואנשינו. בשעות היעדרנו, ערכה המשטרה הצבאית הבריטית חיפוש מדוקדק בדירת המסתור שלנו בקהיר. למזלנו, אסור היה להם לחפש בדירות

אנשים שיצאו לחופשות תודרכו על ידינו לצורך העברת מסרים. כשחזרו, העבירו מסרים חוזרים מהמטה בארץ. באשר לתיאום העברת משלוח ה'רכש' ממצרים לא"י: נקבע הסדר שבהגיע משלוח בשלום לידי מי שהיה מיועד - ב'קול ישראל' היו משדרים סיסמה מוסכמת ל'ירמיהו', וכך הייתי מתעדכן בהתפתחויות. במקרה של כישלון בהעברת משלוח - לא הייתה כל אפשרות להודיע לנו. לכן, התחלנו לשקול גם הקמת תחנת אלחוט."

"מחסן המפות"

"באותה תקופה אספנו את הנשק והתחמושת והטמנו אותם במקומות שונים במדבר. קראנו לזה 'קבורה'. המקום סומן על ידינו כדי שנוכל לאתר אותו בהמשך, לצורך איסוף ושיגור לארץ. לאכזבתנו, התברר לנו במספר מקרים כי בשל נדידת החולות במדבר וסימון לא מתאים - לא הצלחנו לגלות את מקום ה'קבורה' וכך איבדנו 'רכש' חשוב. לאור הניסיון המר הזה, החלטנו לחפש מקום מתאים יותר: מחסן מרכזי קבוע בעיר או בסביבתה."

בערבי שבת, החיפוש והערנות של השומרים היו נמוכים, והם התייחסו במיוחד ב'עדינות' לחיילים שחזרו ממסיבה עם בנות

תחילה חשבנו לנצל למטרה זו את מחסניה של משפחת **ויסמן** בקהיר או באלכסנדריה, אולם ההצעה הזו ירדה מן הפרק לאחר שנודע לנו שהעובדים והשומרים במקום הם ערבים. פנינו לחפש מקום אחר באחד המחנות הבריטיים שבפיקוח 'בחורינו'. לאחר בדיקות וחיפושים, נבחרה יחידת המפות, שמיקומה היה ליד קהיר. קראנו למקום - 'מחסן המפות'."

מקום זה נראה לנו מתאים בגלל מערות רבות שהיו באזור. השקענו עמל רב כדי להתאימן לאחסנה בתנאים חשאיים. המערות אפשרו לנו להכניס אפילו מכונית, לסגור את שער הכניסה ולעבוד בפנים ללא כל חשש. מעניין לציין כי במרחק לא רב מהכניסה למערה - נָשְׁבַן המטה האזורי של הכוללת הצבאית ומכוניותינו היו עוברות ממש לפתחו..."

במחסן הזה ריכזנו את חומרי הנפץ שהוצאנו מאלכסנדריה והובאו למערה לשם אריזה מחדש. בנוסף, ריכזנו במקום נשק שעבר מיוון מסודר, שימונו והכנה למשלוח לארץ. החזקנו במקום גם כלי נשק ותחמושת שנועדו להגנה העצמית של יהודי

במדבר לנופש בקהיר, אך להפתעתי הרבה העמידה אותי בעלת הבית, כעבור כמה ימים, על טעותי, משאמרה לי, 'זה איננו חייל אלא כנראה איש 'ההגנה', שהמטרה הבריטית מחפשת אותו...!'

לוי אברהמי חיפש דרך להעביר את יהודה לאירופה. לבסוף נקבע סידור שייצא במשחתת בריטית שעמדה להפליג לאיטליה ועליה חיילים החוזרים מחופשה. ברגע האחרון התברר שהבולשת הצבאית S.I.B. בודקת בדיקה קפדנית את העולים לאוניה, ולוי הורה לעכב את יהודה. באותה עת הגיע למצרים טייס בריטי יהודי בשם פרד. לאחר שלי נפגש עימו ולאחר התייעצות עם אליהו גולומב, הוחלט שייציעו לו ליטול על עצמו את העברת יהודה לאיטליה. פרד מייד הסכים לקחת עליו את המשימה. פרד, יליד פולין, היה טייס בעל ניסיון קרבי רב. הוא הכיר היטב טייסים פולנים רבים ששהו באותה תקופה במצרים. השגנו עבור יהודה דרכו תעודות ותלבושת של חיל האוויר הבריטי, עם הסמל הפולני.

ערב אחד, לאחר שהתוכניות נבדקו ואושרו, שלום לוי ופרד יצאו לשדה התעופה בקהיר. יהודה ופרד המריאו במטוס מסוג 'מוסקיטו' לאיטליה, כשיהודה לבוש בבגדי קצין טייס פולני. כשעה וחצי לאחר עזיבתם את דירתו של לוי בקהיר, חזר שלום ובפיו הבשורה על המראת השניים ללא תקלה. יהודה הגיע לאיטליה ונכנס מייד לעבודתו הכבירה במסגרת עליה ב'. אך זו כבר סאגה אחרת...".

שלח אותי ארצה ממצרים, על מנת לבצעה. הבאתי איתי שתי מערכות של פנקסי חיילים בריטיים (Pay Books). הפגישו אותי עם יהודה, ושהייתי לצידו שעות ארוכות בהכנות, להרגילו לפרטי הזהות החדשים שלו, כלומר: סמל בצבא הבריטי. אליהו גולומב, אנשי 'המוסד לעלייה ב' ואנשי הרכש - עזרו לנו בכל הסידורים לנסיעתנו. אולם, יהודה סירב להשתמש בתעודות שהבאתי לו והעדיף להשתמש בניירות שהכין בעצמו, דבר שבהחלט הצטיין בו. בתאריך שנקבע, עלינו לרכבת בלוד - יהודה (מגולח למשעי), **אריה סנוב** כמלווה נוסף ואנוכי, כשאנו לבושים כסמלים בריטים, עם כל החגור והאביזרים הדרושים. כסמלים נסענו במחלקה השנייה של הרכבת. בכל תחנה שעברנו חיכו ליהודה חברים מהפיקוד העליון של 'ההגנה' שבאו להיפרד ממנו. ברחובות המתינו לו אליהו גולומב ו**שאול אביגור**, ובעזה **מוניה מרדור** ואחרים מאנשי הרכש.

בכל יחידה ויחידה נקבעו אחראים לפעולות הרכישה! היו אלה חיילות וחיילים ארצישראליים שיכולנו לסמוך עליהם

לאחר נסיעה ארוכה הגענו לאלכסנדריה. משם עברנו לקהיר והתאכסנו ימים אחדים בחדרי אצל משפחה יהודית, ששימשה סיעענית לפעילותנו. סיפורי לבעלת הבית כי זהו חבר שבא מיחידה

אליהו גולומב, המפקד דה-פקטו של ה'ההגנה' (מכון לבון)

שאך הובאו באוניות וטרם נרשמו במלאי. הן גם סימנו לנו את המיקומים המדויקים של הציוד. ביום שישי הגיעו ליחידות בחורים בשליחותנו - להשתתף במסיבות ליל שבת. בעיצומן של המסיבות, יצאו הבחורים וניגשו למחסן, העמיסו את הציוד על מכונית וחברו אלינו.

ראוי לציין שבערבי שבת, החיפוש והערנות של השומרים היו נמוכים, והם התייחסו במיוחד ב'עדינות' לחיילים שחזרו ממסיבה עם בנות, לאחר שחוו תקופה לחימה. מציאות זו סייעה בסידור מספר משלוחים יפים של מכשירי אלחוט לא"י...

היו לנו קשרים גם עם חיילים דרום אפריקאים, יהודים וגויים. כך למשל מדי פעם, אחרי מסיבת ליל שישי שהם הוזמנו אליה, הם השאירו לנו כלי נשק ופריטים נוספים, שהם פשוט 'שכחו'..."

הברחתו של יהודה ארזי

"יהודה ארזי נחשד במשך תקופה ארוכה על ידי הבריטים כמי שעוסק ברכישת נשק ל'הגנה'. המשטרה הבריטית קבעה פרס לתפיסתו, אחרי שלא הצליחה לשים את ידה עליו. יהודה הצליח להסתתר בארץ במשך תקופה ארוכה, למעלה משנתיים, כשהוא מחופש היטב: זקן שחור, משקפיים עבים שחורים ומגבעת. באותה תקופה נערכו בארץ משפטי הנשק הידועים נגד ראשי 'ההגנה', ולכן **אליהו גולומב** החליט כי הכרחי להבריא את ארזי מהארץ.

המשימה הוטלה על לוי אברהמי. זה עיבד תוכנית ולאחר שאושרה על ידי אליהו גולומב,

יצחק שדה עם קצין מודיעין וקצין מבצעים במבצע "אסף" (באדיבות ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון)

פרדריק קיש, ראש מנגנון המודיעין של "הלשכה המשותפת" (ויקיפדיה)

ההתיישבות הציונית כאיום על המקומות הקדושים לאסלאם. מנגד, הלשכה הערבית של המחלקה המדינית פרסמה חוברות בערבית להסברת התנועה הציונית ומטרותיה.

שרת, כקודמיו, האמין בהידברות עם האוכלוסייה הערבית והרחיב את ההתמחות והאיסוף בארץ ישראל ומחוצה לה. בנוסף ל"מסתערב" **אהרן חיים כהן**, גייס שרת ב-1943 את ראובן זסלני (שילוח) ואת **אליהו אפשטיין (אילת)** שלמד באוניברסיטה האמריקנית בביירות, יצר קשרים ודיווח לירושלים. ב-1934 גויס המזרחן **אליהו ששון**, שהוביל את הנושא הערבי המודיעיני והמדיני בשנים הבאות. העיתונאי **נחום וילנסקי** דיווח צי"ח (ציון ידיעות חיוניות) מקהיר על מצרים. הוא הקים סוכנות ידיעות ("סוכנות המזרח") לחומר שקיבל מירושלים. כן גויסו סטודנטים למזרחנות מהאוניברסיטה העברית, אך תהליכי הגיוס והעבודה לא היו מסודרים ולא ידוע היקף העובדים.

קשרי המודיעין עם הבריטים

במקביל לאיסוף חשאי מיהודים, כגון השוטרים והפקידים בממשלת המנדט, התהדקו הקשרים עם גורמי הביטחון הבריטיים: משטרה, צבא ומודיעין.

התקופה - מתום מלחמת העולם השנייה ועד הכרזת העצמאות - הייתה קריטית ליישוב היהודי בארץ ונדרשה פעילות מדינית ומודיעינית משולבת, במקביל לחיזוק ההגנה והביטחון. כאגף אופרטיבי של ההנהלה הציונית, אשר גם הוכר על ידי בריטניה, היו מטרותיה של הסוכנות היהודית לחזק את זיקת יהודי העולם, לרבות הלא-ציונים, לארץ ישראל; לתרום להתפתחות הכלכלית; לעודד עלייה; לחזק את הלגיטימציה של ההתיישבות היהודית בקרב מנהיגים ערביים בארץ ישראל ובמדינות השכנות; וכן לאסוף מידע חיוני לביטחון.

מודיעין ודיפלומטיה בדרך למדינה: המחלקה המדינית של הסוכנות, 1945-1948

ד"ר שולי בינה

בעשרה בספטמבר 1929 הוקמה "הלשכה המשותפת" לתיאום בנושא הערבי, בין ההנהגה הציונית והוועד הלאומי. בדצמבר הוקם מנגנון מודיעין, בהנהלתם של הקולונל פרדריק קיש (אישיות לא פוליטית) ויצחק בן צבי.

באיסוף גלוי - מעקב אחר העיתונות הערבית בארץ ישראל ובמרחב. בעקבות מאורעות תרפ"ט, הוקם "שירות ידיעות" שעסק גם בהפעלת מקורות יומינט. לצורך מיפוי יעדי הגיוס - הוכנה כרטסת מפורטת שבסוף 1930 כללה כ-800 שמות של ערבים ומוסלמים מארץ ישראל ושכנותיה. בנוסף לכך, נערך מעקב שוטף לגילוי הכנות וכוונות התקפיות. לצורך זה נעשה שימוש גם בהאזנה לטלפונים של מנהיגים ערביים, בעיקר של הוועד הפועל הערבי, ושל המופתי **חאג' אמין אל-חוסייני**. ארלוזורוב, שהחליף את קיש, היה סבור בתחילה שניתן להגיע להסכמה עם התנועה הלאומית הערבית, וקיים מפגשים עם מנהיגים **כראע'ב נשאשיבי**, ראש עיריית ירושלים, ו**עוני עבד אל-האדי**, מראשי מפלגת אלאסתקלאל.

המחלקה המדינית הפיקה תוצרי מודיעין על הכנות המופתי לכינוס הוועידה האסלאמית בירושלים ועל אופייה העוין לציונות ולבריטים. אך מאמצי ארלוזורוב, מול הבריטים והקונסולים הזרים, ליצור התנגדות לכינוס הוועידה - לא צלחו. בדצמבר 1931 כונסה הוועידה בהשתתפות 130 נציגים מהעולם המוסלמי, ובה הציג המופתי את

לאחר פרישת קיש ב-1931 ומינוי **חיים ארלוזורוב**, הייתה הסוכנות בשליטת מפא"י. מעליו כיהן מנהיג עוצמתי - **דוד בן-גוריון**, ומשה שרת ניצח על פעילות המחלקה המדינית של הסוכנות. שרת, שהיה איש ספר ועט ושלט בכמה שפות, כולל ערבית, גויס על ידי ארלוזורוב כמזכיר המחלקה המדינית. לאחר רצח ארלוזורוב ב-1933, שרת מונה לראש המחלקה במקומו, עד להקמת המדינה.

העשייה המדינית-מודיעינית מול הערבים בשנים 1929-1945

בשנות השלושים התפתח האיסוף המודיעיני הטקטי בתחומי ארץ ישראל (בעיקר על ידי הש"י [שירות הידיעות]) במגמה לאתר כוונות התקפיות כלפי היהודים. אף שהמחלקה המדינית הציבה לה כמטרה מוצהרת לטפח קשרי ידידות עם האוכלוסייה הערבית, אירועי האלימות נגד היישוב (ב-1921 וב-1929) חייבו הקמת מנגנון איסוף יעודי בכפיפות לקיש ובן-צבי. מנגנון זה עסק

בעיקר עם האמיר עבדאללה ועם המאורנים בלבנון, וכן בבירות המערביות.

בשנים 1947-1948 התמסד מבנה המחלקה המדינית, לגוף שבו תחומי אחריות וכפיפויות ברורים. בראש המחלקה עמד **משה שרת**, בכפיפות ישירה לבן-גוריון. מתחתיו הייתה **גולדה מאירסון**, המנהלת בפועל, שפיקחה על ממלאי הפונקציות – יועמ"ש, יועץ מדיני, דובר ומזכיר אדמיניסטרטיבי, וכן על האגפים המקצועיים: הביטחון והאגף הערבי בראשות אליהו ששון.

המחלקה המדינית פעלה בארצות הברית, גם בקרב ארגונים לא ציוניים, לגיוס תמיכה מול הממשל והקונגרס לפתרון בעיית העקורים באירופה, ולקידום ההכרה שהקמת מדינה יהודית מהווה פתרון הומניטרי לשיקומם. בתקופה זו, דילג ראובן שילוח בין משימות מדיניות בארצות הברית, בריטניה וקהיר. כך ייצגו אליהו אילת (שהיה גם שליח הסוכנות בפריז), ראובן שילוח ו**גרשון אגרון** את המחלקה המדינית, כמשקיפים באסיפה המכוננת של האומות המאוחדות בסן פרנסיסקו (25 באפריל עד 26 ביוני 1945).

לקראת החלטת החלוקה

בינואר 1947 קיים שרת בלונדון כנס של ההנהלה הציונית, ושם קרא להרחיב את הפעילות המדינית בקרב הקהילות היהודיות בעולם. ביוזמת ולטר איתן, התקיימה בירושלים ובקהיר פעילות מול

אליהו ששון, ראש האגף הערבי במחלקה המדינית בסוכנות (ויקיפדיה)

שתרמו ליצירת קשרים חברתיים ומודיעיניים, ונערכו התרמות לרווחת הלוחמים.

שיתוף הפעולה, ההתנדבות לצבא הבריטי והשתתפות היישוב בלחימה ובמודיעין, שאותה מכנה **יואב גלבר**, "שותפות בן שווים" – הניבו לא רק התמחות בלחימה במסגרת צבאית מאורגנת, אלא גם התמקצעות המודיעין ובסיס לקהילת מודיעין מודרנית, שפעלה הן מול האוכלוסייה הערבית בארץ ישראל והן מחוצה לה. אומנם היהודים שהוצבו ליחידות המודיעין היו בעמדות זוטרות, אך הם נחשפו לשיטות מקצועיות של צבא מאורגן, באיסוף, מידור ומיצוי מודיעיני לצורכי הקברניטים.

בשנים אלה, התרחבה רשת המודיעין היומיניטי בארצות ערב: הן בסוריה והן בלבנון, שנכבשו על ידי בריטניה ביולי 1941 מידי משטר וישי. התקיים מעקב הדוק בסוריה ובלבנון אחר "הגוש הלאומי" של **אנטון סעאדה**, שרעיונותיו הזינו גופים לאומניים (כגון **מישל עפלך** ממיסדי הבעת'). כן התקיים קשר רצוף עם האמיר **עבדאללה** בעבר הירדן. במצרים התקיים קשר עם גולים פלשתינאים, ועם הקמת הליגה הערבית שמושבה בקהיר – הפכה מצרים לזירה חשובה באיסוף כלל-ערבי.

בשתי פגישות שקיים ששון עם עבדאללה, באוגוסט 1946, הושגה הבנה מעורפלת שייעתר לפעול למען תוכנית החלוקה, בתמורה לסיפוח החלק הערבי ממערב לירדן

בשנות המלחמה התחזקה גם הפעילות המדינית הבין-לאומית. גברה ההבנה שיש לגייס דעת קהל, בעיקר בקרב יהודי העולם בנושא המגבלות על העלייה. ב-1943 נפתח משרד של הסוכנות היהודית בווישינגטון בראשותו של **נחום גולדמן**. עיקר הפעילות של המחלקה המדינית, שהתמקדה עד אז בלונדון, עברה לארצות הברית.

המחלקה המדינית לאחר מלחמת העולם השנייה

עם כניעת גרמניה, במאי 1945, ופרסום ממדי ההרס וזוועות השואה באירופה, קיוותה ההנהגה הציונית שממשלת בריטניה תשנה את מדיניותה כלפי הגבלת העלייה ותאפשר לשורדי השואה העקורים להגיע לארץ ישראל. המחלקה המדינית המשיכה לפעול להשגת לגיטימיות לרעיון הבית הלאומי בקרב גורמים ערביים במדינות השכנות,

ראובן שילוח ומשה שרת בביקור ביחידת תותחנים בריטית ב-1944 (ויקיפדיה)

לאור קשיי הפעולה בשטח והיעדר מפות טובות, סיפקה המחלקה המדינית לבריטים מורי דרך יהודים דוברי ערבית, והעבירה בצורה מבוקרת מודיעין מהשטח הערבי, בעיקר התארגנויות לתקיפה ותרגומים של מסמכי שלל מהכנופיות הערביות.

שילוח קישר בין המחלקה המדינית למודיעין הבריטי והעביר לעיתים מידע מהאזנה, לפי שיקול דעתו ובהסוואת המקור. התרחבה גם רשת המקורות הערביים שמסרו ידיעות שוטפות. "הלשכה הערבית" בראשות **אברהם חיים כהן** "שאבה" שיחות בשלוש משמרות. המידע הועבר לשילוח, שהחליט לאן יש לנתבו. הש"י עסק בערביי ארץ ישראל, ואילו הלשכה המדינית הפעילה מקורות מחוץ לתחומי ארץ ישראל.

כך, בעיצומם של המאורעות, הרחיבה המחלקה המדינית את פעילותה מול המדינות השכנות:

ביוני 1936 נועד **חיים ויצמן** בלונדון עם ראש הממשלה העיראקי, **נורי סעיד**, שביקש לתווך בין הפלשתינאים ליישוב, וביולי 1936 יצאה משלחת הסוכנות לדמשק, בראשות אילת, **דב הוז ודוד הכהן**, להיוועד עם הגוש הלאומי הסורי (של **אנטון סעאדה**, שעימו יצר אילת קשר עוד בבירות). אולם המנהיגים הערביים עמדו על הפסקת העלייה כתנאי שאנשי הסוכנות לא יכלו לעמוד בו, והשיחות נכשלו. מגעים אחרים לא הניבו תוצאות.

הפעילות במהלך מלחמת העולם השנייה

עוד לפני המלחמה, החל קולונל קיש לסייע ביצירת קשר עם הכוחות הבריטיים, ובסיוע מתנדבים יהודים פעל לארחם ולספק להם סיוורים, בעיקר לאתרים נוצריים. בתקופת המלחמה, נרתמה האוכלוסייה האזרחית היהודית לתמוך בכוחות הבריטיים שהוצבו בארץ ישראל. בערים הגדולות נערכו איחוים חברתיים עם חיילים בריטים,

אליהו אילת, מנהל האגף לארצות שכנות בסוכנות (ויקיפדיה)

פרו-ציוניים בעיתונות הלבנונית. יהודה הלמן נשלח לביירות לשכנע נכבדים מארונים להעיד בפני הוועדה האנגלו-אמריקנית. בפעילות זו בלט **מוריס פישר**, שהיה מתנדב ארצישראלי בצבא צרפת החופשית וקיים קשרים עם מיעוטים גולים.

ירדן – מגעים רצופים עם האמיר עבדאללה

המחלקה המדינית ייחסה חשיבות רבה להמשך המגעים עם האמיר עבדאללה, שהחלו בפגישה עם ויצמן עוד ב-1922. ב-1934 הגיע ויצמן להסכמה עם האמיר על משא ומתן בשיתוף בריטניה. המגעים התקיימו לאורך כל התקופה ואף כללו העברת תרומות כספיות לאמיר. בשנים 1946-1947 הייתה מטרת המגעים לשכנע את עבדאללה לקבל את

סוכם שהמחלקה המדינית תספק מודיעין בעיקר על פשעי מלחמה של הנאצים, ותחשוף תאים נאציים שפעלו בזהות בדויה

החלטת החלוקה, ולאחר מכן להימנע מפעולה צבאית נגד היישוב. בשתי פגישות שקיים ששון עם עבדאללה, באוגוסט 1946, הושגה הבנה מעורפלת

מכה אל-מדינה. הנשיא טרומן השיב באוקטובר 1946 (מעל ראשה של מחלקת המדינה), שארצות הברית תומכת מאז מלחמת העולם הראשונה ברעיון ההגדרה העצמית של לאומים, ולפיכך היא תומכת בהקמת הבית הלאומי בארץ ישראל שיקלוט את העקורים.

המודיעין החשאי שנאסף בווישינגטון כלל הערכות מדיניות על המצב בארץ ישראל ועמדות של המדינות השונות בדבר הסיכויים להגשמת החלוקה. המידע הופק מתכתובת דיפלומטית בין ווישינגטון לביירות הערביות, ממידע פנימי שנאסף בדיוני משלחת ארצות הברית לאו"ם וממגעים עם נציגים ערביים, וכן מהאזנה לדיפלומטים ערביים.

לבנון – קשרים עם המארונים

היה זה אליהו אילת, בעת לימודיו בביירות בשנים 1931-1934, שקשר קשרים עם העדה המארונית. הוא קיים קשר הדוק עם **אמיל אדה**, חבר פרלמנט לבנוני מארוני ופרו-צרפתי, שהביע אהדה לרעיון הציונות ולהקמת הבית הלאומי היהודי, שבו ראה בעל ברית ראוי שיסייע לשימור מעמדם של הנוצרים בלבנון. אילת תיווך בין אדה לויצמן בפריז ב-1937, ולאחר הפרסום הרשמי של דוח "ועדת פיל", ניגש אדה לברך את "נשיאה הראשון של מדינת היהודים". השניים הרימו כוס לכבוד הידידות בין שני העמים. דא עקא, שבעקבות נסיגת צרפת החופשית מלבנון לטובת בריטניה, שתמכה בתנועה הלאומית הסורית, כולל בכינון "סוריה הגדולה" בחסות בריטית, ירד מעמדו של אדה. ראש הממשלה המוסלמי שנבחר, **ריאד אל-צולה**, שבשנות השלושים הראה נכונות לתמוך ביישוב היהודי ואף נפגש עם בן-גוריון ב-1934, עמד בראש המשלחת הלבנונית לוועידה הכלל-ערבית בבלודאן שבסוריה ב-1937, ואימץ את העמדה הערבית העוינת לחלוקה.

לאור החשש המארוני לעתידים, שדווח על ידי המחלקה המדינית, באביב 1945, ביקש הפטריארך המארוני **אנטואן ערידה** להיפגש עם שרת. הוחלט להדק את הקשרים עם המארונים, וכן להעמיק את ההסברה בביירות ולשתול פרסומי עיתונות

הדיפלומטים של המדינות החברות באו"ם, וזאת לקראת ההצבעה בעצרת האו"ם על הצעת החלוקה. כך פעלו גם נציגי המחלקה המדינית בחוץ לארץ: **אוריאל הייט (הד)** בלונדון מול הסקנדינביות, הולנד ובלגיה; הנציג בפריז, **מוריס פישר** מול צ'כוסלובקיה, פולין ויוגוסלביה; ובווישינגטון, הופקד אילת גם על הקשר עם אמריקה הלטינית. הוקמו מחלקות אזוריות במטה בירושלים כדי לספק חומרי מחקר לנציגים בחוץ לארץ.

פעילות בארצות הברית

בתחילת 1945 הגיע ראובן שילוח לווישינגטון, נועד עם אנשי "המזרח הקרוב" במחלקת המדינה ובמשרד המלחמה, וכן עם סוכנות ה-OSS (ה-CIA שבדרך). סוכם שהמחלקה המדינית תספק מודיעין בעיקר על פשעי מלחמה של הנאצים, ותחשוף תאים נאציים שפעלו בזהות בדויה. המידע הופק מדיווחי שליחי הסוכנות בגרמניה ובאוסטריה, ומעדויות שורדי שואה שהגיעו לארץ. סוכם להעביר לאמריקנים ניתוחים על המזרח התיכון פרי מחקריהם של מומחי המחלקה המדינית אליהו ששון, **דוד הורוביץ**, **עזרא דנין** ואחרים. עוד עסק שילוח בהסברה מול מעצבי דעת קהל ובסיוע למשלחת הרכש של היישוב בהקמת המגבת למימון הרכש ובחזיון הפעילות מול חוגים צבאיים בווישינגטון.

הוחלט להדק את הקשרים עם המארונים, וכן להעמיק את ההסברה בביירות ולשתול פרסומי עיתונות פרו-ציוניים בעיתונות הלבנונית

אליהו אילת, שהגיע לווישינגטון ב-1946, למד על הלחצים שהופעלו על הנשיא **הארי טרומן** מצד הגורמים הפרו-ערביים בממשל, בעיקר במחלקת המדינה ועל-ידי חברות הנפט. טרומן, שהראה קודם לכן אהדה לציונות ולנושא העקורים היהודים, הייסס בקבלת החלטות לגבי ארץ ישראל. הפעלת הארגונים היהודיים, ולא רק הציוניים, מול הממשל והקונגרס – הביאה את טרומן, באוקטובר 1946, לתבוע מבריטניה הגדלת מכסות עלייה. פנייה זו עוררה מחאה בעולם הערבי, והמלך **סעוד פרסם** מכתב חריף לנשיא טרומן, ובו קרא לארצות הברית להתנגד ל"תוקפנות הציונית", בטענה שהיהודים שואפים להתפשט על פני ארצות ערב, כולל על

פעילות חשובה למען המדינה שבדרך; ויחסי הגומלין בין הפעילויות המדיניות והמודיעינית, בעיקר לאחר המלחמה, היו קריטיים.

גברה ההבנה שיש לגייס דעת קהל, בעיקר בקרב יהודי העולם בנושא המגבלות על העלייה

לאורך כל התקופה נעשה מאמץ מתמשך למגע ושכנוע של המנהיגות הערבית בארץ ובמדינות השכנות – להשיג הכרה ולגיטימיות לבית היהודי, אך ללא הצלחה. פעילות המחלקה המדינית להידוק הקשר עם הקהילות היהודיות, בעיקר בארצות הברית, ולהשגת תמיכה מדינית ואפשרות לסייע כספי – הייתה מכרעת, ואפשרה, בהמשך, רכש והצטיידות לקראת מלחמת העצמאות. ולבסוף, לאורך כל התקופה בולטת מנהיגותו של דוד בן-גוריון, כולל מנהיגות-על בתחום המודיעין. קרבתו הבלתי אמצעית של בן-גוריון למערך המודיעיני סייעה לנצל הזדמנות היסטורית שלאחר שואת יהודי אירופה – להקים מדינה יהודית בארץ ישראל.

עם עזיבת השליחים הארצישראליים, נותרה יולנד אחראית לבדה על הפעילות המודיעינית של המחלקה המדינית במצרים. היא הסתייעה בעורך הדין היהודי-מצרי **רודולף פילפול**, דיווחה על סכנת המעצרים של חברי תנועות הנוער הציוניות, ואף נעצרה עם פעילים ציוניים לזמן קצר במאי 1948. עם שחרורה, יצאה לפריז ומילאה תפקידים במשרד החוץ.

מידע חיוני רב למדינה שבדרך

המחלקה המדינית בהובלתו הרצופה של משה שרת – לא הייתה היחידה שפעלה במפגש התחומים בין מדיניות למודיעין. היו גופים נוספים כגון הסתדרות העובדים (**אבא חושי** בחיפה), הרוויזיוניסטים והש"י (עד שנקבע נוהל תיאום). לא חסרו גם התנגשויות וקונפליקטים, ששיקפו את חילוקי הדעות הפוליטיים. משמאל, הייתה מחלוקת עם "ברית שלום" הליברלית בשנות העשרים, ומימין פעילויות האצ"ל והלח"י, שפגעו קשות בשיתוף פעולה של המחלקה המדינית עם שלטונות המנדט. למרות הקונפליקטים, הייתה זו

שיעטור לפעול למען תוכנית החלוקה, בתמורה לסיפוח החלק הערבי ממערב לירדן וכן סכומי כסף נוספים. בפגישה מכרעת, בנובמבר 1947, גולדה מאירסון (לבקשת בן-גוריון) מלווה בששון ושילוח – נועדו עם המלך עבדאללה, שהביע מעין הסכמה לחלוקה, אך כזו "שלא תבייש אותו בפני העולם הערבי". המשלחת התרשמה שעבדאללה לא ייטול חלק במתקפה ערבית כוללת. ב-12 במאי, נועדה גולדה פעם נוספת עם המלך, בלוויית עזרא דנין. בפגישה זו כבר היה ברור שירדן תשתתף במלחמה בצד הערבי. במקביל, במשך כל התקופה התקיימו קשרי מודיעין ענפים עם ממלכת ירדן; עם אישים בחצר המלוכה ועם מדינאים ירדניים, שמסרו מידע שוטף על ההתפתחויות הפוליטיות בעולם הערבי ובעיקר בסוריה ובסעודיה, לרבות הניסיונות להקים ממלכה האשמית בסוריה הגדולה.

קשרי מודיעין במצרים

במהלך המלחמה גברה התעניינות המחלקה המדינית, וגם המודיעינית, במצרים, שם שכנה המפקדה הבריטית האזורית, לרבות שירותי המודיעין הבריטיים. נאסף מידע על המצב הפנימי והפוליטי במצרים. בנוסף לנוכחות מתנדבי היישוב לצבא הבריטי, שהו במצרים גם שליחי התנועות הציוניות, ומ-1943 גם נציג קבוע של הסוכנות היהודית, **יעקב טשרנוביץ** (צור).

"ניקול" (כפי שכונתה) פעלה בכיסוי של נציגת סוכנות ידיעות זרה והחלה לבנות רשת קשרים ומקורות, כולל עם מקורבים לארמון המלוכה

כדי לקבל תמונה אמינה על המערכת הפוליטית המצרית, נעזרה המחלקה בעיתונאי היהודי-בריטי **ג'ון קמחי**, שנפגש בתחילת 1946 עם **עלי מאהר ומחמוד נוקראשי** (ראשי ממשלה בתקופות שונות), וכן עם מייסד "האחים המוסלמים", **חסן אל-בנא**. במרץ 1945 גייס אליהו ששון את **יולנד גבאי-הרמ**, יהודייה המקושרת לאלטיה המצרית. "ניקול" (כפי שכונתה) פעלה בכיסוי של נציגת סוכנות ידיעות זרה והחלה לבנות רשת קשרים ומקורות, כולל עם מקורבים לארמון המלוכה, משרד ראש הממשלה ומזכ"ל הליגה הערבית, **עבד אל-רחמאן עזאם** פאשה. כעיתונאית, נפגשה גם עם פוליטיקאים מצריים וערביים שביקרו במצרים, לדיוני הליגה הערבית. החל מסוף נובמבר 1947,

מלחמת העצמאות בעיני צלמיה

השער של עבודת חוליית מודיעין צ'א' בחיל התותחנים (באדיבות ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון)

גיא חבר - תעלומה עצובה ומתסכלת (באדיבות הכותב)

בתרחיש הפחות אופטימי (שאותו מובילה משפחת הנעדר), הוא חי ומוחזק בניגוד לרצונו, ולכן אינו יכול לתקשר.

בתרחיש הגרוע, שבו אוחזים בצה"ל, גיא אינו בין החיים. הועלו סברות שלפיהן ייתכן שהתאבד, טעה בדרך ונפגע (מהכשה, נפילה, התייבשות, תאונה או כניסה לשדה מוקשים), או שעלה על "טרמפ מוות" וחוסל מייד. ואכן, ככל שעובר הזמן ואין מידע או ממצאים חדשים, כך גובר החשש שהנעדר אינו בין החיים.

במאמרי זה אבחן את התרחישים השונים, בהתבסס על ידיעות וחומרים שהתפרסמו בערוצי התקשורת בישראל, ממועד היעדרותו ועד היום. אצביע על הכיוונים שבהם מתמקד צה"ל, במצב של היעדר מודיעין וממצאים כלשהם בשטח, ואמליץ על צורך בשינוי תפיסתי.

גיא חבר לא התייצב למשפט שיועד לו אצל מפקדו בשעה שנקבעה. הוא נראה לאחרונה באותו יום, 17 באוגוסט 1997, לבוש במדי ב' עם נשקו האישי, ליד השק"ם בבסיס "הרעם" ברמת הגולן, שליד היישוב הקהילתי חד-נס. נשקו האישי מסוג "גליל" לא אותר עד היום, מאז לא נודע גורלו ונשקו האישי, מסוג "גליל", לא נמצא עד היום.

פרשת היעלמותו של גיא חבר: 26 שנים חלפו ועדיין אין "קצה חוט" לפתרונה

סא"ל (במיל') ניב סופר*

גיא חבר נולד ב-30 במאי 1977 וגר עם משפחתו (הורים ושני אחים תאומים צעירים ממנו) ביישוב כוכב יאיר. הוא היה חייל סדיר בן עשרים ששירת בחיל התותחנים, ונעדר מאז 17 באוגוסט 1997. בסביבות השעה 09:15, סיים גיא תורנות שמירה במגדל הדרומי, ניגש לחדרו, הוריד את האפוד, הלך למכונת המשקאות בכניסה לשק"ם, קנה פחית "קוקה-קולה" ונעלם.

חוסר אמון קיצוני. בראשית התהליך צה"ל סירב להכריז על חבר כנעדר, ורק לאחר שלוש שנים של מאבק ציבורי ממושך מצד המשפחה - הוא הוכרז כחייל נעדר. המערכת פסלה את האפשרות שגיא חבר מוחזק בסוריה. עמדת הצבא היא שהוא אינו בין החיים. אולם, היחידה לאיתור נעדרים בצה"ל (אית"ן), מצ"ח, משטרת ישראל וגורמים נוספים - ממשיכים לנסות לפענח את תעלומת היעלמותו.

תחילה, לאחר היעלמו, בוצעו סריקות בבסיס וסביבתו הקרובה והורחבו לאזור הירדן ההררי, לשבילי ההליכה ולצירי הנסיעה באזור. בהמשך, גם סביב חופי הכינרת, גדות הירדן, הר מירון ומקומות נוספים שבהם ניתן היה להשיג מזון או בגדים אזרחיים, ללון או להסתתר. החוקרים חיפשו אותו בישיבות, בכתות ובמקומות בצפון שבהם ניתן להיטמע בקלות יחסית.

פרסום פרטיו ותמונתו של גיא - גרם לאיסוף מידע נוסף מאזרחים שטענו כי ראוהו במקומות שונים בארץ. כל העדויות נבדקו ולא הובילו לפריצת דרך.

"לצבא יש חובה מוסרית וערכית לגיא חבר, ולמרות השנים הרבות שחלפו - יימשכו מאמצים מסוגים שונים על מנת לנסות ולעלות על עקבותיו"

חוקרי מצ"ח (משטרה צבאית חוקרת) חשדו תחילה כי ההורים משתפים עימו פעולה ומסייעים לבנם להסתתר. ההורים עברו תשאולים ארוכים. מערכת היחסים בין המשפחה לצבא התחילה עם

לאן נעלמו עקבותיו של גיא? האפשרויות השונות

בחלוף 25 שנים של חיפושים ללא תוצאות, בלי מידע חדש וללא "קצה חוט" ממשי, עולות שאלות רבות בנוגע למקום הימצאו האפשרי ומה עלה בגורלו. החוקרים מעריכים את הסיכויים של כל תרחיש אפשרי, בוחנים את הסביר ביותר מביניהם, שוללים את הבלתי סביר ומגבשים אסטרטגיה מתאימה.

במשך השנים נבדקו מספר תרחישים באשר לסיבת היעדרותו. לפי האופטימי שביניהם - חבר חי אך אינו רוצה להימצא, לכן ניתק קשר וחי בסתר בישראל או מחוץ לארץ בזהות אחרת.

אפשרות א': גיא אינו רוצה להימצא?

האם הלחץ מהמשפט הצבאי והעונש הצפוי בעקבותיו גרמו לו לצאת מהבסיס? האם ייתכן שהנעדר חי ונמצא בישראל ואף אחד, בכל אותן שנים, לא ראה וזיהה אותו?

הבסיס נסרק ו"זוכה". מכאן שחבר יצא ממנו. מה שהניע אותו הייתה החלטה שקיבל והוא פעל לממשה: הייתה לו מטרה (לצאת מהבסיס ליעד לא ידוע), אמצעי? (בטרמפ, ברגל או באוטובוס) לאן? לא ברור, וייתכן שמשוה בתוכנית השתבש בהמשך.

מדי שנה, עורקים מהשירות בצה"ל מספר

מפעם לפעם מדווחים מטיילים למסורה על איתור שרידי שלד אדם בשטח, ואלה נלקחים לזיהוי. רוב המקרים מדובר באזרחים או חיילים סוריים, אך נבדקת תמיד האפשרות כי מדובר בשרידי החייל הנעדר גיא חבר. עד כה – ללא התאמה.

אפשרות ג': האם גיא התאבד?

בהנחה שלגיא היו כוונות אובדניות והוא ניסה לשים קץ לחייו עקב דיכאון או בשל המצוקה שאליה נקלע, הכוונה לשפוט אותו שנית, ניתן היה לצפות שישאיר מכתב כלשהו המסביר את מניעיו, ובכך להיפרד מיקיריו. כאשר לאדם שבכוונתו להתאבד יש אמצעי זמין להרוג את עצמו, כמו נשקו האישי, הסיכון עולה משמעותית, אך סביר שזה היה קורה בבסיס עצמו או בסביבתו, ושהנשק יימצא ליד הגופה.

למתאבד אין כמובן יכולת לקבור את עצמו או את נשקו, ולכן כשיאותר, יהיה זה בגלוי, על פני השטח. הבסיס והשטחים שסביבו נטרקו ביסודיות, הנשק לא נמצא וגם לא מכתב התאבדות. אילו קפץ אל מותו, ממצוקי הירדן ההררי, ניתן היה בקלות יחסית לדמות ולשחזר אפשרות זו באמצעות הטלת שקי חול ממקומות גבוהים חשודים מטה, וכך לזהות במדויק היכן הגופה. בספק אם גופתו הייתה יכולה בתרחיש זה להגיע מהמצוקים לקו המים. גם באותם מקומות נמוכים חשודים – גופתו לא נמצאה.

אפשרות ד': האם גיא מוחזק בסוריה?

בשנת 2011 התפרסמה עדותה של מרים קויניקה, חוקרת יהדות מגרמניה שנעצרה בסוריה בשנת 2005, וסיפרה שראתה את חבר בכלא בסוריה – לטענתה, המתורגמן בחקירתה היה החייל הישראלי הנעדר גיא חבר. האישה נחקרה

"לצבא יש חובה מוסרית וערכית לגיא חבר, ולמרות השנים הרבות שחלפו – יימשכו מאמצים מסוגים שונים על מנת לנסות ולעלות על עקבותיו"

על ידי שירותי הביטחון הגרמניים ובהמשך גם בישראל. מידת האמינות של עדות זו אינה ברורה.

גיא (במרכז) עם חבריו ליחידה (באדיבות הכותב)

לסכנה, בהליכה בשטח לא מוכר. ברשימת הסכנות ניתן למנות התייבשות (מדובר בהליכה בשעת צוהריים של אמצע חודש אוגוסט) או הכשה. להליכה בלילה חשך סכנות נוספות, כמו נפילה או דריסה על ידי רכב חולף (במקרה של הליכה בחושך בשולי כביש).

איום משמעותי אחר על חייל אדם ברמת הגולן הוא שדות המוקשים הפזורים בו. ברמה יש למעלה מאלפיים שד"מים (שדות מוקשים) בשטח כולל של כ-75,000 דונם, בנוסף לשטחים לא מסומנים החשודים במיקוש. באזור הבסיס יש מספר שדות מוקשים ישנים. אלה לא מגודרים ולא משולטים במלואם. ייתכן שחלקם אף נסחף לאורך השנים. כניסה בטעות לשטח ממוקש כזה תסתיים לרוב בפיצוץ עז.

הסורקים הפעילו כלים כבדים והטו את זרימת מי הירדן באזור גשר כפר הנשיא. הם סרקו את הקרקעית

בהקשר זה, ראוי לציין שגופת אדם המוטלת בטבע בשטח פתוח – מהווה "הזמנה לארוחה" לטורפים מכל הסוגים הפעילים דרך קבע ברמה: שועלים, תנים, זאבים, צבועים ועוד. ניתן להניח בזהירות כי בתוך יומיים עד שבוע, יפוזרו חלקי גופה על פני שטח גדול. הם יגררו למאורות בעלי חיים ומהגופה עצמה לא יישאר כמעט דבר, למעט עצמות בודדות או שברי עצמות, בגדים קרועים וכן חפצים מתכתיים כגון: נשק, דסקית, שעון, משקפיים וכדומה.

חיילים וחיילות, מתוך כוונה שלא לחזור, וזאת ממגוון סיבות: קושי כלכלי, קושי אישי ונפשי או מסיבות אידיאולוגיות.

נשקו של החטוף יימכר למרבה במחיר ואולי יימצא אחרי שנים במקרה, אם בכלל, לאחר שנעשה בו שימוש בריב חמולות, נקמת דם, אירוע פלילי או לאומני

בישראל ידוע על מקרים שבהם נעלמו אנשים מרצון וטשטשו את עקבותיהם במטרה שלא להימצא, מסיבות פליליות ואחרות. זאת לאחר שניתקו באופן מוחלט קשר לחייהם הקודמים, שינו שם, סימני זהות חיצוניים, רכשו תעודת זהות או דרכון מזויפים ועברו להתגורר באזורים מרוחקים או בקהילות קטנות ומבודדות, בארץ או בחוץ לארץ.

בריחה והיעלמות היא צעד קיצוני של ייאוש. אף אחד לא רוצה לנתק את עצמו מהמשפחה, מהחברים או מהשפה. רובם "נשברים" בשלב כלשהו וחוזרים, או שהופכים לפחות זהירים, עושים טעות ונחשפים.

אפשרות ב': גיא מת בהליכה בשטח?

השטחים הפתוחים בסביבת הבסיס אינם קלים לתנועה רגלית. הם מצויים בקרבת מצוקי הירדן ההררי, שגם מטייל מנוסה יכול להיקלע בהם

ללא תוצאות. בינואר 2010 נסרק יער אודם, לאחר שמטיילים מצאו שרידי שלד אדם במבנה סורי ישן. התברר שאינן שייכות לחבר.

בפברואר 2011 סרקו חיילי חיל התותחנים מהאגד הארטילרי של עוצבת הגליל, בשיתוף עם יחידת אית"י, שטחים באזור הבסיס, ללא תוצאות. ב-2012 נסרקו אזורים נוספים ברמת הגולן ובשדות מוקשים הסמוכים לבסיס, ללא תוצאות.

בדצמבר 2013 הודיעה ראש אכ"א, אלון אורנה ברביבאי, כי הוחלט לחדש את החיפושים באזורים שבהם נראה ביום היעדרו.

בשנת 2015 נערך מבצע שכלל את שאיבת מי הביוב מבריכות השפכים במרכז הרמה, אך לא עלו ממצאים. בהמשך נערך מבצע סריקות נוסף בשיתוף צוללני יחידת יל"ם (היחידה למשימות תת-מימיות) של חיל הים, בקרקעית של שלושה מאגרי מים באזור הבסיס: אל-שייך, חד-נס וקצרין. לא עלו ממצאים.

בנובמבר 2016 הוחלט על חידוש הסריקות באותם השטחים שסביב הבסיס והירדן ההררי. צה"ל מסר כי לא מדובר בכיוון חקירה חדש. נערכו כנראה חיפושים נוספים שלא פורסמו, בהיקף לא ידוע.

צילום אחד מני רבים של החיפושים (באדיבות הכותב)

יחידת "עוקץ" - גם חבריו הטובים של האדם לא הצליחו... (באדיבות הכותב)

הייתה פשוטה, מהירה ואקראית. המחבלים נסעו ברכב וניסו לגלות מטרה מזדמנת. מטרת הפעולות האלה הייתה לנקום בישראל, לזרוע פחד בדרכים ולערער את ביטחון החיילים.

קיימת אפשרות כי חבר היה "במקום הלא נכון ובזמן הלא נכון" - עד לפעילות פלילית שהתרחשה בשטח בדיוק כשחלף במקום. ייתכן שהפתיע או נתקל באקראי בחוליית גנבי תחמושת, מוקשים או עסקת סמים, ואלה חיסלוהו מחשש שידווח.

בריחה והיעלמות היא צעד קיצוני של ייאוש. אף אחד לא רוצה לנתק את עצמו מהמשפחה, מהחברים או מהשפה

במקרה שכזה ניסו החוטפים להיפטר מהגופה במהירות האפשרית (כי מי רוצה להיתפס כשהוא מסתובב עם גופת חייל ברכב), במסתור טבעי כלשהו (בור, מערה, בונקר סורי ישן וכדומה), כיוון שאדמת הבזלת הסלעית של רמת הגולן לא תאפשר חפירה מהירה ועמוקה של קבר. כך, לא תהיה לקיחת אחריות ולא יתנהל משא ומתן. נשקו של החטוף יימכר למרבה במחיר ואולי יימצא אחרי שנים במקרה, אם בכלל, לאחר שנעשה בו שימוש בריב חמולות, נקמת דם, אירוע פלילי או לאומני. אילו משטרת ישראל הייתה פועלת מייד ובנחישות, עם היעלמותו של חבר, בהנחה שמדובר בתיק רצח ולא בחייל נפקד, אזי סדר הפעולות, איסוף המידע, התשאול ומעצר החשודים - היו מתנהלים אחרת וייתכן שהיו מספקים "קצה חוט" ממשי לפתרון התעלומה. זה לא קרה.

פעילויות החיפוש שנערכו בשנים האחרונות

צה"ל ערך בשנים האחרונות סריקות חוזרות בבסיס עצמו (שבינתיים פונה), בשטחים הפתוחים שהקיפוהו, בירדן ההררי, בשדות המוקשים ובמאגרי המים באזור. הטענה הרשמית היא ש"כל האופציות פתוחות", אך על פי אופן הסריקה והכוחות הסורקים, ניתן ללמוד כי החוקרים מתמקדים באפשרות שחבר נפגע במהלך הליכה רגלית בשטח או שהתאבד בקרבת הבסיס.

ביולי 2004 ביצע צה"ל סריקות באפיק הירדן ובגדותיו, בסמוך לבסיס. הערכה הייתה אז שגיא קפץ אל מותו (התאבד) או מעד ונפל למי הירדן מהמצוק. הסורקים הפעילו כלים כבדים והטו את זרימת מי הירדן באזור גשר כפר הנשיא. הם סרקו את הקרקעית, הגדות ומעברי המים, אך

ראוי לציין שגם אם לא ידוע מה עלה בגורלו, יש קושי להסביר כיצד חטיפה, אם אכן התרחשה, קרתה ללא כל עדויות או ראיות.

אפשרות ה': חטיפה ורצח על רקע פלילי או לאומני?

החייל הנעדר נראה בפעם האחרונה בסמוך ליישוב חד-נס בדרום רמת הגולן.

נ', אם שאספה את בתה החיילת למכונתה במגרש החנייה מחוץ לבסיס ביום היעלמותו, סיפרה שראתה את גיא חבר עומד בטרמפיאדה על הכביש הראשי מול הכניסה לבסיס, "בסביבות 09:30", כשהוא ממתין לטרמפ לכיוון צפון. הזמן והמקום מתאימים.

בשעה 10:10 יצא מהבסיס רכב מסוג "האמר" ובו קצין, חייל ונהג מהיחידה, שיצאו לחפש את חבר לאורך הכבישים היוצאים מהבסיס צפונה (עד לצומת בית המכס העליון) ודרומה (עד לצומת פארק הירדן), לרבות בטרמפיאדות ובצמתים. חבר לא נמצא.

נשקו של החטוף יימכר למרבה במחיר ואולי יימצא אחרי שנים במקרה, אם בכלל, לאחר שנעשה בו שימוש בריב חמולות, נקמת דם, אירוע פלילי או לאומני

מידע זה מחזק את האפשרות כי חבר יצא מהבסיס, עמד בטרמפיאדה ועלה על טרמפ צפונה בין 09:30 - כשנראה על ידי נ' בטרמפיאדה, ל-10:10 - המועד שבו נסרקו הצירים. הטרמפיאדה נמצאה ריקה מאות כלשהו.

חייל במדים, נושא נשק, הממתין לבדו בטרמפיאדה בכביש שומם ברמת הגולן, מהווה מטרה נוחה לחטיפה. באותה תקופה היה ידוע על ניסיונות לחטוף חיילים ו/או נשק מחיילים, על ידי גורמים פליליים ולאומניים.

כזכור, בתקופה זו יזם "חמאס" והוציא לפועל סדרה ארוכה של חטיפות חיילים, כולן במתכונת דומה: "חוליות מוות" במסווה של יהודים חובשי כיפות פיתו חיילים לעלות לטרמפ בכלי רכב "תמימים" למראה, בעלי לוחיות זיהוי ישראליות. החיילים נרצחו מייד לאחר שעלו לכלי הרכב, כלי נשקם נלקחו וגופותיהם הוסתרו או הושלכו. לא הועלו דרישות ולא התקיים משא ומתן. ברוב המקרים נתפסו הרוצחים. החטיפות האלה לא התאפיינו בתחכום רב. הוצאתן מהכוח אל הפועל

בדצמבר 2022 ביצעה היחידה לאיתור נעדרים מבצע לריקון מים ממאגר אל-שייך הסמוך לבסיס, וסרקה את בוצת הקרקעית. לא אותרו ממצאים.

יש לחשוב מחוץ לקופסה!

הדבקות שמגלים החוקרים ב"שליטת שטחים" ("הוא בוודאות לא כאן") או בסריקות באזור הבסיס, מקשה לעיתים על בחינה ואימוץ של רעיונות חדשים. כאשר קיים הסבר אחד בלבד, הוא אינו מאפשר שיפוט רחב וביקורת על הנחות היסוד בתיק החקירה.

בשעה 10:10 יצא מהבסיס רכב מסוג "האמר" ובו קצין, חייל ונהג מהיחידה, שיצאו לחפש את חבר לאורך הכבישים היוצאים מהבסיס

נעלם ליד הגבול הסורי והם משוכנעים שהוא לא נמצא שם. אז שיביאו מידע איפה הוא נמצא. אי אפשר להיצמד לתזה מסוימת שהיא לא הגיונית". מאמר זה מציע להתמקד בהעמקת הבדיקה של האפשרות האחרונה המוצגת לעיל – חטיפה על רקע פוליטי/או לאומני. נדרש לכך ריכוז מאמץ במישור האיסופי-מחקרי, שיתופי פעולה בין הארגונים המרכיבים את קהילת המודיעין, כריית מידע וניתוח, מתמשכים, על בסיס מידע ישן וחדש (גם אם יביאו להסטה משמעותית של משאבים ממרחבי הפעולה הנוכחיים), הכול – במטרה להתכוונן טוב יותר לפתרון התעלומה הכואבת הזו. בלי קשר לכך, במקביל, חיוני מאוד לשמור על פתיחות מחשבתית מלאה וגיוס צוותי חשיבה ובהם אנשים מתאימים, חדורי מטרה, שיש ביכולתם לבחון רעיונות "מחוץ לקופסה", שאולי מהם תבוא לבסוף הישועה.

* איש עסקים, משרת במילואים באיתן, היחידה לאיתור נעדרים בעוצבת הגליל.

בחלוף השנים. גיא חבר נעדר כבר 26 שנים ולאף אחד אין מושג מה עלה בגורלו. אין ספק כי עמדתו הרשמית של צה"ל – מחייבת: "לצבא יש חובה מוסרית וערכית לגיא חבר, ולמרות השנים הרבות שחלפו – יימשכו מאמצים מסוגים שונים על מנת לנסות ולעלות על עקבותיו".

ההורים עברו תשאלים ארוכים. מערכת היחסים בין המשפחה לצבא התחילה עם חוסר אמון קיצוני

משפחת חבר חיה בתחושה קשה של חוסר דאות ונאחזת בכל ידיעה, סריקה או דיווח על מציאת עצמות אדם ברמת הגולן. קשה שלא להתרגש מדבריה של אימו, רנה חבר, "יחידות העילית של צה"ל, המיטב של המיטב, אמרו שהם בטח ימצאו את הנשק שלו ולא מצאו... שועלים לא אוכלים נשק, אז איפה הרובה? גיא

מלחמת העצמאות בעיני צלמיה

פיענוח תצלומי אוויר בשירות המפות והצלומים של צה"ל (באדיבות ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון)

בסביבה שבה קיים מחסור קריטי במידע – המצב מחייב שינוי מהותי בדרך הפעולה. מכיוון שאינני יודע מה קיים בתיק החקירה, נותר רק לקוות שהצטברו בו מאות פיסות מידע, איכותיות ורלוונטיות לחיפוש, שהתקבלו מכלל גופי המודיעין. מידע נוסף יכול להתקבל על פי צי"ח (ציון ידיעות חיוניות) נכון והפניית משאבי איסוף מתאימים, מכלל גופי המודיעין.

כיום, בידי חוקרים יכולות טכנולוגיות מתקדמות מאוד, שלא היו קיימות אז. ניתן למשל "להתיר" כל כמות של מידע ולמצות ממנה תובנות חשובות, שיהיה בהן כדי לפתוח כיווני חשיבה חדשים. האתגר המרכזי הוא לדעת לשאול את השאלות הנכונות, לקבל תשובות, לעבד ולייצר ערך מודיעיני שיהפוך מחדש לידע רלוונטי לחקירה. שאלות שראוי היה למשל להציף כדי לבחון מחדש את תמונת המציאות הן:

- האם ישנו קשר בין היעלמות גיא לנעדרים נוספים שנעלמו באותה תקופה בצפון הארץ?
- האם ידוע על חוליות חטיפה או גנבי אמצעי לחימה שפעלו באותה העת בצפון?
- האם ניתן לזהות חריגות ושינויים באירועים פוליטיים ולאומניים במרחב באותה עת?
- האם ניתן לבדוק טוב יותר להיכן נעלם הנשק?

מחויבות אל מול חוסר דאות

החובה המוסרית של צה"ל אינה מתפוגגת

חנינא שמואלי ז"ל

בן רבקה ויעקב "נקי" (ליבוויץ) שמיל
נולד בכ"ו בכסלו תרצ"ז, בעשרה בדצמבר 1936
נפטר בכ"ג בסיוון תשפ"ב, 22 ביוני 2022

חנינא נולד ברומניה בעיר יאשי (Iasi), בשנת 1936, ליעקב "נקי" ורבקה (ליבוויץ) שמיל.

בחודש יוני של שנת 1941, כאשר היה בן חמש, יום אחד בלבד לאחר שפרצו פרעות יאשי ("פוגרום יאשי"), נתפסו חנינא ואביו בביתם, על ידי יחידה מיוחדת של הנאצים יחד עם שוטרים רומניים, כאשר הסתתרו מתחת למיטת ההורים. אביו של חנינא נלקח על ידי היחידה המיוחדת ונספה בפרעות.

חנינא הצליח לחמוק מהשוטרים ומהחייילים שהיו בבית - לבית השכנים הסמוך, שבו הסתתרו אימו ושתי אחיותיו. דיירי הבית היו רומנים-נוצרים שדאגו לרווחת חנינא, אימו ואחיותיו, ששהו במרתף הבית במשך כשנה וחצי, עד השתלטות בעלות הברית על שטח העיר.

בתום המלחמה, כשהוא בן 12, עלתה המשפחה לישראל והתיישבה בחיפה. הוא למד בפנימיית "כפר בתיה" ברעננה, ובגיל 15 החל לעבוד בתור פועל ויצור המפעיל מחרטה בתעשייה הצבאית בחיפה, על מנת לעזור בפרנסת משפחתו.

לאחר שירות צבאי בסדנה של חיל החימוש, חזר לעבוד בתעשייה הצבאית בחיפה כפועל, ובמקביל החל בלימודי ערב ב"טכניון" להסמכה כהנדסאי מכונות.

לאחר סיום לימודיו ב"טכניון", עבד בתכנון בחברת "רפאל" בחיפה, ובשנת 1971 התקבל לעבודה במערכת הביטחון באגף הטכנולוגי. חנינא עבד באגף עד פרישתו בשנת 2000.

חנינא תואר על ידי חבריו באגף הטכנולוגי כאדם חייכן, מסור לעבודתו ונעים הליכות.

לאחר שעות העבודה וגם לאחר פרישתו - עסק באומנות וביצירה. חנינא צייר מאות ציורים והתמקד בציורי נוף ויצר פסלים וויטראז'ים רבים.

חנינא למד ארבע שנים בערב, בבית ספר לאומנות בבת ים, שם הציג תערוכת יחיד ותערוכות קבוצתיות. כמו כן, היה חבר באגודת הציירים של ראשון לציון ובת ים.

חנינא ז"ל היה נשוי לחנה, ולו שני בנים, שישה נכדים ובין אחד.

יהי זכרו ברוך.

רס"ר עזרא שהרבני ז"ל

בן סביחה ומעתוק
נולד ב-11 בדצמבר 1936
נפטר בב' בניסן תשפ"ב, בשלושה באפריל 2022

כבן שני במספר להוריו מעתוק וסביחה ז"ל, את ילדותו והשכלתו רכש ב"חדר" בלימודי תורה, ובזמנו הפנוי, בבילוי על גדות נהר החידקל. בשנת 1941 חווה את מאורעות ה"פרהוד". כשאביו הוא עמדו במרפסת ביתם, הגיעו פרשי משטרה רכובים על סוסים וירו לעברם. האב ובנו ניצלו בנס.

בשנת 1951 עלה עם משפחתו ארצה. את השפה העברית רכש באולפן ובקריאת ספרים. בגיל 18 התגייס לשירות חובה בצה"ל. בתום מלחמת 'ששת הימים' היה ביקוש לדוברי ערבית בעזה ובצפון סיני, ובאוקטובר 1967 הוחתם, תחילה לשירות מילואים, ולאחר מכן לשירות בקבע.

במסגרת תפקידו שימש כמתורגמן מהשפה הערבית לעברית ולהפך, בממשל האזרחי באל עריש, שבצפון סיני. במהלך שירותו תרגם לגדולי האומה דאז: משה דיין, אריאל שרון ומוטה גור. בין השנים 1967-1974 נבחר למצטיין הנשיא, בטקס יום העצמאות.

בשנת 1974 גויס לחיל המודיעין, ליחידה 504. בשנת 1977 נשא לאישה את מרים. כשהם נישאו לא עלה בדעתה שבעלה הטרי משרת ביחידת מודיעין מסווגת. הוא שמר ונצר בליבו את סודות המדינה ואת פועלו במהלך השירות, עד ליום מותו. מפקדי היחידה בזמן שירותו היו יגאל סימון, משה קריסטל וגדי זהר. עם שחרורו מקבע, עבד כאזרח עובד צה"ל ביחידת מודיעין בגלילות. לאחר שחרורו הסופי מצה"ל עבד כמורה בבתי ספר, ובין היתר העביר שיעורים פרטיים בערבית לתלמידי תיכון. לקראת הפנסיה, עבד בחצי משרה בפיקוח העירוני בעיריית רמת גן.

השפה הערבית הייתה חלק בלתי נפרד ממנו, הן בתרבות ובמוזיקה והן בחיי היום-יום. נהג לתרגם שירים מערבית לעברית, ואף תרגם ספרים כגון "המלך ליר" של שייקספיר.

עזרא היה אוטודידקט ורכש ידע נרחב בתחומי עניין הקרובים לליבו - היסטוריה, גאוגרפיה ולימודי המזרח התיכון.

עזרא התגורר בראשון לציון. הניח אחריו אישה - מרים, שני ילדים - אביחי ודנה, ושני נכדים - ירון ונועם.

נפטר בשלושה באפריל 2022, ב' בניסן תשפ"ב, כשהוא בן 85.

יהי זכרו ברוך.

מזיכרונות ראש מדור בענף הטרור בחטיבת המחקר באמ"ן מעורבות ענף הטרור באמ"ן - מחקר במבצע "שלום הגליל"

אל"ם (בדימ') חובב שפירא*

ערב מבצע "שלום הגליל", אמ"ן מחקר (לימים חטיבת המחקר באמ"ן) היה מופקד על גיבוש תמונת המודיעין לגבי האויב במדינות העימות דאז, כסוריה ולבנון, וכמובן גם על האויב הפלסטיני והיריבים המודיעיניים באשר הם. חוקריו, ברמות השונות, הציגו אותה לדרג הצבאי ולדרג המדיני, בין אם בעל-פה בדיונים שהתקיימו, או בכתב - בלקטי מודיעין שוטפים או סקירות מודיעין בסיסיות.

בנוסף, אמ"ן מחקר שולב בעבודת המטה של אמ"ן, בגיבוש מרכיבי הצי"ח (ציון ידיעות חיוניות) אל מול יחידות האיסוף ובהשתלבות בתחקורי מקורות המודיעין שגויסו והופעלו בידי סוכנויות האיסוף השונות בארץ ובחוץ לארץ; וכן בעבודת המטה שהתנהלה באג"ם מבצעים ובדרג המדיני. מומחיות רבה נצברה בענפי המחקר, בנושאים הקשורים בארגוני

הטרור הפלשטינאים ובנושאי השטח. ניסיון ההתנקשות בחיי השגריר **שלמה ארגוב** ז"ל (ביוני 1982) בלונדון, בידי אנשי "פלג אבו-נצ'אל", שימש עילה מיידית למימוש התוכניות המבצעיות שגיבש צה"ל ואושרו בידי שר הביטחון דאז, **אריאל שרון**, ולכניסה למבצע "שלום הגליל". ב"לקט המודיעין פח"ע" (כך כונה סוג זה של לקטים) שלאחר האירוע, נכתב

כי ניסיון החיסול בוצע בידי "פלג אבו-נצ'אל" שאינו חלק מארגוני אש"ף (הארגון לשחרור פלשתינה). ברם, זמן קצר לאחר שהועבר לאישור הדרג הממונה באמ"ן מחקר, הוחזר הלקט לכותבי בענף הטרור בדרישה לשנותו ולכתוב כי הארגון כולל במסגרת אש"ף; דבר שנועד לרצות את הדרג המדיני. הדרישה לא בוצעה והלקט הופץ בגרסתו המקורית.

ימים אחדים לאחר ניסיון ההתנקשות בשגריר ארגוב, נכנס צה"ל ללבנון (בשישה ביוני 1982). בהיבט הפלסטיני הייתה לכך השפעה דרמטית על הלך המחשבה באש"ף. אומנם הדרג המדיני וצה"ל ביקשו לחסל את קיני המחבלים בלבנון, עד כדי חיסול המערכים הקרקעיים של ארגוני אש"ף ובראשם אלו של פת"ח, אך בפועל המערכה הצבאית בלבנון הובילה את אש"ף, לאחר הסתלקות מלבנון, להכרה כי ראוי לפעול גם במישור המדיני ולהפוך את הכישלון הצבאי הצורב להצלחה מדינית, בניסיון לבסס את ההכרה בו בעולם.

פעילות קציני אמ"ן מחקר במטה ובשטח

זאת יש לומר: המערכה הצבאית בלבנון נוהלה מפיקוד הצפון, וחלקו של המטכ"ל ובכלל זה של אמ"ן מחקר - הצטמצם בימי הלחימה לגיבוש תמונת המודיעין האסטרטגית. מקצת הקצינים באמ"ן מחקר שעסקו בנושא הטרור סברו ברוב תמימותם כי צה"ל עומד למגר את הטרור הפלסטיני וכי בקרוב מאוד עומד לפוג עידן הטרור. כך, אף היו שביקשו לעזוב את תפקידיהם באמ"ן מחקר ולהשתבץ בתפקידי מודיעין במערך השדה.

לא ניתן להמעיט מחשיבות תוצאות מלחמת לבנון הראשונה על החברה הישראלית בכלל ועל המערכת הפוליטית בה בפרט.

ברם, המציאות הוכיחה כי נותרה בידי ענפי המחקר הרלוונטיים מלאכה רבה לבצע במשרדי אמ"ן מחקר במטכ"ל, אך גם בלבנון גופא. קצינים מאמ"ן מחקר שולבו בצוותים למיפוי כפרי דרום לבנון; ואחרים שולבו בצוותים של יחידה 504 לאיסוף מסמכי שלל, כולל במפקדות המחבלים ובדירות של מקצת מראשי המנגנונים

עומדים בחצר הפנימית של ארמון הקיץ, בבית אלדין בהרי השוף. מימין לשמאל: איש הניהול באמ"ן מחקר, סגן-אלוף **יעקב עמידור**, סגן-אלוף **אילן טל**, סגן-אלוף **אריה שור**, אלוף-משנה **מוטי הייטנר** ז"ל, סגן-אלוף **שואל (שולי) צור** ז"ל; כורעים: מימין לשמאל: סרן **חובב שפירא**, סגן-אלוף **אלי דקל-דליצקי** (28 ביוני 1982 - באדיבות הכותב)

קציני אמ"ן מחקר בהתייעצות בראס סעדיאת, בימי המבצע, ביוני 1982 (באדיבות הכותב)

הפלסטיניים במערב בירות (כגון: בביתו של ראש המודיעין הצבאי של פת"ח, עטאללה עטאללה, "אבו-זעים"). חלק מהמסמכים שימש לכתיבת מסמכי מודיעין, ששימשו גם את מערכי ההסברה הישראלית, כבר בימי המלחמה. אחד מהם "אש"ף - מסכת טרור והיסטוריה של דם", הופץ בנובמבר 1982; וכן - בתוך כל המולת הקרבות, הרחק בלבנון, נמשכו ואף התעצמו בתל אביב מפגשים עם שירותי מודיעין עמיתים זרים, ששיוועו למידע מעודכן על אודות המתרחש בשה המערכה. היו קצינים מאמ"ן מחקר ששולבו בחפ"קים (חבורות פיקוד קדמיות) שהקימו צה"ל ו"המוסד" בג'וניה ופעלו בסיוע ל"כוחות הלבנוניים" בתחקור של מחבלים שנפלו בשבי, על בסיס צי"חים שהופנו אליהם ממחלקת איסוף באמ"ן ומענפי המחקר הרלוונטיים באמ"ן מחקר ובפיקוד הצפון. חפ"ק הפיקוד היה מקור חשוב לשאיבת מידע בזמן אמת.

בחפ"ק אחר, בעאליי, התאספו קציני מבצעים וקמ"נים, בין השאר, בראשות יועץ ראש הממשלה למלחמה בטרור רפי איתן, סגן-אלוף (בדרגתו אז) עוזי דיין ואחרים - בניסיון להתחקות אחר ראשי ארגוני הטרור הפלסטיניים, בהם מנהיג אש"ף, יאסר ערפאת, במה שנודע כצוות "דג מלוח" או "ראש הדג". יש לציין כי קודם לכן, כבר ביום הראשון לחימה, עלתה מחשבה בענף הטרור באמ"ן מחקר לפגוע בערפאת בחדר המבצעים שלו. מה שהיה מוכר כ"עמליית 3" ("מבצעים 3") והיה ממוקם בקומה גבוהה בבניין משרדים בבירות. לשם כך גויס "המוסד", ואחד מאנשיו, דובר ערבית רהוטה בעגה הנכונה, קיים שיחה בלתי מזוהה עם משרדו, כדי לוודא כי ערפאת שוהה בבניין באותה עת. ערפאת אומנם שהה בבניין ומטוסי חיל האוויר חגו באוויר במטרה לתקוף את היעד, אך משימתם בוטלה מטעמים כלשהם.

לבד מכך, התקיימו ביקורים תכופים של קצינים מאמ"ן מחקר באזורים שנכבשו בידי צה"ל, מתוך כוונה להתחקות אחר המתרחש ב"יעדים", שנבנו מודיעינית בעמל רב במשך שנים ארוכות קודם לכן.

השתתפות קציני אמ"ן מחקר בתחקורי מחבלים

תוך כדי המלחמה, פעלו מקצת מקציני אמ"ן מחקר במחנה המעצר שהקים צה"ל סמוך למגידו, ומאוחר יותר בכלא "אנצאר" בדרום

- הובילו לאיתור הבית בציודן, שבו התגורר מנהיג של אחד מארגוני הטרור הפלשתינאים הקיצוניים שנודע בכינוי "סיעת סלים אבו-סאלם" (או בשמו המלא: "החזית העממית

בעל המפעל עתר לבג"ץ והתפתח מאבק משפטי ממושך שהגיע לכלל בורות בפני השופט העליון בדימוס, משה לנדוי

לשחרור פלשתינה - המפקדה המיוחדת"). מקורו היה בפלג הפלשתינאי הקיצוני "פלג ודיע חדאד" שפרש מ"החזית העממית לשחרור פלשתינה" של ג'ורג' חבש. סלים אבו-סאלם אומנם לא היה בביתו בשעת החיפושים שנערכו שם, ביוזמת קצינים מענף הטרור באמ"ן מחקר ובהשתתפותם, אך רעייתו, עבלה אלחסן, שהתה בבית באותה עת, ולראשונה נתגלו בו תמונת פספורט של אבו-סאלם ותעודות סיום קורס חבלה שקיימו כעשרה מחבלים מן הארגון בעיירת החוף ספליט שביוגוסלביה (קרואטיה לאחר התפרקות יוגוסלביה ב-1991). יצוין כי עבלה אלחסן, אחותם של שניים ממיסדי ארגון פת"ח, האני וח'אלד אלחסן, הובאה לארץ סמוך

לבנון. לתחקורים הללו נודעה חשיבות רבה בגיבוש תמונת המודיעין בתקופת הלחימה הראשונה. לדוגמה, על בסיס תחקורי מחבלים שנשבו בימי הלחימה והשתייכו לארגוני טרור זרים - גובשה כבר בשבועות הראשונים לחימה סקירת מודיעין מקיפה, על אודות הקשרים בין ארגוני הטרור הפלסטיניים לארגוני טרור אלה. בסיסי המחבלים בלבנון סיפקו לטורויסטים הזרים תנאי פעולה נוחים. בתמורה, העניקו ארגונים אלה סיוע מבצעי מגוון להפלסטינים, כולל השתתפות במעשי טרור. סקירה זו הייתה בסיס למגעים בין אמ"ן ו"המוסד" לבין שירותי מודיעין זרים; אך תחקורים אלה לא הצטמצמו לצורכי קשרי חוץ בלבד.

בסיסי המחבלים בלבנון סיפקו לטורויסטים הזרים תנאי פעולה נוחים. בתמורה, העניקו ארגונים אלה סיוע מבצעי מגוון לפלסטינים

במקרה אחד, כמשל, תחקורי מחבלים במחנה המעצר של צה"ל במגידו, שנשמכו על זיהוי קול, מחומר סיגינטי שהפיק "המוסד"

קציני אמ"ן מחקר פועלים לחילוץ רכבם סמוך לעמדת נ"מ (נגד מטוסים) של המחבלים בצרפנד, ביוני 1982 (באדיבות הכותב)

לאחר מכן ונכלאה לפרק זמן קצר בכלא ג'למה בצפון. זאת, בעקבות קבלת מידע על כוונות פיגוע מצד הפלג הטרוריסטי שבראשו עמד בעלה (מקומו לבנוני דיווח כי עבלה נפטרה בציידון במרץ 2020).

סיוע קציני אמ"ן מחקר למערכת המשפט בישראל

קצינים אחדים באמ"ן מחקר נרתמו לסייע בידי רשויות המשפט לאתר ראיות כי על מפעלים שנמצאו בחזקת ארגוני מחבלים, או שבעליהם שירתו ארגוני מחבלים ותכולתם שימשה ארגוני מחבלים בלבנון. כך היה בעקבות העברת תכולת מחסן ברזל ששימש את "החזית העממית לשחרור פלשתינה" מדאמור לאחד מבסיסי צה"ל למרכז הארץ, תוך כדי הלחימה בלבנון. בעל המפעל עתר לבג"ץ והתפתח מאבק משפטי ממושך שהגיע לכלל בוררות בפני השופט העליון בדימוס, **משה לנדוי**. משהסתיים הליך הבוררות באוגוסט 1985, זכתה פעילות הקצינים למכתבי הערכה על חלקם בפרשה מהפרקליט הצבאי הראשי, ראש אמ"ן ועוזר ראש אמ"ן למחקר (כפי שכונה אז ראש חטיבת מחקר).

הפוליטית בה בפרט. ובאשר לכל אותם קציני מודיעין ששירתו באמ"ן מחקר ב-1982 וחששו כי הם עלולים

סמוך לאזרחים הפלסטינים שנותרו במקום.

אחרית דבר

בימי המלחמה ושנים מאוחר יותר, נראה היה כי מבצע "שלום הגליל" נועד לפתור בעיות מול הטרור הפלסטיני וההתעצמות הצבאית של אש"ף במרחב הלבנוני. בפועל, התברר כי למלחמה זאת נודעו השלכות רחבות היקף על המרחב כולו, הרבה מעבר למבצע צבאי מוגבל: היא סימנה, בפועל, את ראשית התהליך המדיני מול הפלסטינים; היא הביאה לשינויים מרחיקי לכת בלבנון, שעיקרם - ריסוק הקהילה הנוצרית-מארונית והתבססות העדה השיעית בלבנון; היא גרמה לעליית ארגון "חיזבאללה" לגדולה ולניסיון ההתבססות של איראן בלבנון;

המערכה הצבאית בלבנון הובילה את אש"ף, לאחר הסתלקותו מלבנון, להכרה כי ראוי לפעול גם במישור המדיני

לאבד את עיסוקם לאחר כניסת צה"ל ללבנון ומיגור מפקדות ותשתיות המחבלים... לאלה התגלה, בתוך פרק זמן קצר, כי נכוונו להם אתגרים מקצועיים רבים מול חזית הטרור, שלבשה ופשטה צורות, בין אם מול ארגון "חיזבאללה" שהחל להתעצם בלבנון באותה עת; בין אם בחזיתות אחרות מול הפלסטינים בזירות הפנים, כמו "חמאס"; ובין אם מול ארגוני טרור חדשים שהוקמו במרחב הגלובלי, כארגון דאע"ש.

* הכותב שירת במגוון תפקידים באמ"ן, במשרד ראש הממשלה ובמשרד מבקר המדינה. שנים ארוכות עסק בנושאי הטרור ובנושא הפלשתינאי המדיני, ובתוך כך שימש גם בתפקיד קמ"ן התהליך המדיני מול הפלסטינים מטעם צה"ל (אמ"ן) בתקופת המשא ומתן על הסדרי הביניים.

מקצת הקצינים באמ"ן מחקר שעסקו בנושא הטרור סברו ברוב תמימותם כי צה"ל עומד למגר את הטרור הפלסטיני וכי בקרוב מאוד עומד לפוג עידן הטרור

והיא הובילה את סוריה להכרה כי לבנון חשובה לקידום יעדיה. בד בבד, לא ניתן להמעיט מחשיבות תוצאות מלחמת לבנון הראשונה על החברה הישראלית בכלל ועל המערכת

ערפאת אומנם שהה בבניין ומטוסי חיל האוויר חגו באוויר במטרה לתקוף את היעד, אך משימתם בוטלה מטעמים כלשהם

מבצע "שלום הגליל", שהפך לימים למלחמת לבנון הראשונה ושחרור דרום לבנון משלטון האימים דאז של אש"ף - חשף עדויות קשות באשר לפשעים שביצע הארגון בתושבי האזור. בין הביטויים להם היו: מעשי טבח, אונס, חטיפות, שוד, ביזה וגיוס באמצעי כפייה. כך גם הפכו ארגוני המחבלים את בתיהם של התושבים, בניגוד לרצונם, למאגרי תחמושת, הציבו את נשקם ומיקמו את מפקדותיהם בבתי מגורים, בתי חולים, בתי ספר, אתרים ארכיאולוגיים בציידון, בין מצבות בית עלמין בציידון, בכנסייה בג'ב-ג'נין (אזור ימת קרעון) ואף בבית הכנסת בבחמדון. זאת כדי לזכות בחסינות מפני תקיפות צה"ל. כך עלה גם בקרבות עין אלחלוה (מחנה הפליטים סמוך לציידון), שעה שמאות מן המחבלים התבצרו

ב-21 באוקטובר 1967, טובעה אוניית הדגל של חיל הים הישראלי, המשחתת ק-40, אח"י "אילת". היה זה מול פתחה הצפונית של תעלת סואץ, בעת סיור שהוגדר כ"הפגנת ריבונות". המשחתת הותקפה על ידי חיל הים המצרי בארבעה טילי ים-ים מדגם "סטיוקס", נושאי ראש נפץ של כ-500 ק"ג כל אחד. התוצאה - המשחתת ירדה למצולות ו-47 מלוחמיה נהרגו, ביניהם 15 נעדרים.

"אילת" לא הייתה כל יכולת להגן על עצמה מול הטילים. הכשל העיקרי באירוע היה היעדר התרעה מודיעינית!

טיבוע אח"י "אילת": על מי האחריות?

משה לוי*

האילת באימוניה עם ספינת טורפדו של חיל הים (באדיבות הכותב)

שלא הייתה מביישת את טובי התחבולנים שלנו. עבדי מובשר, עיתונאי והיסטוריון מצרי בכיר ומחבר הספר "הטבעת ה'אילת'", כתב בין היתר כי ערב הטיבוע הועברו הוראות מטעות במכוון, בתדרים שהמצרים ידעו שהמודיעין הישראלי מאזין להם. זאת, בשעה שההוראות האמיתיות נמסרו בידי שליחים או בטלפון קווי.

זאת ועוד: מצטייר שהיה גם מחדל התרעתי של אמ"ן, שעליו סיפר מפקד המשחתת, סגן-אלוף יצחק שושן ז"ל, באחד הראיונות עימו. לדבריו, ביום שלאחר הטיבוע, פליטת פה (?) של שייקה גביש, שהיה אז אלוף פיקוד הדרום, הצביעה על כך שהוא הופתע לגלות "משני מברקים חשובים (ויחידים) אשר יורטו על ידי אמ"ן, שעניינם הוראות ביצוע המתקפה, באופן מפורש, שהמצרים עומדים לבצע פעולה באזור פורט-סעיד". בריאיון שנתן מפקד המשחתת לעיתונאי יוסי מלמן בעיתון "הארץ" (מרץ 2005), נשמע שושן נחרץ לגבי אפשרות הצלת האונייה והצוות, לו הגיע לידיעתו תוכן המברקים הללו. המברקים גם לא הועברו לידיעת חיל הים, ולכן לא גרמו לכל צלצול אזעקה (ועל כך שילמו מאוחר יותר שני קציני אמ"ן בקריירה שלהם).

כרקע לכך "רבצה" קונספציה, הערכה שקנתה אז אחיזתה בין גורמי המודיעין, לפיה המצרים מושפלים דיים, "מכווצים מפחד", כדברי מפקד חיל הים האלוף שלמה הראל ז"ל, באותו ריאיון, ולא יעזו להרים ראש לאחר המפלה הצורבת שנחלו במלחמת ששת הימים. קל וחומר, שלא ירצו לחשוף

בנסיבות שנוצרו ובתנאים שסבבו אותה - המשחתת "אילת" וצוותה לא יכלו לחמוק מגורלם המר. כשהיא שייטה במלוא הדרה מול קני שיגור הטילים של המצרים, עמדה לרשותה מעטפת הגנה שהתאימה לימי השקתה: מלחמת העולם השנייה. היא נבנתה לצורכי תקופה ובטכנולוגיה שהייתה מוכרת באותם ימים, שני עשורים לפני שהגיעה לסוף דרכה.

הצי. אולם, למצרים המובסים לאחר מלחמת ששת הימים הדגלים הללו היוו תזכורת יום-יומית, כואבת ומתריסה, להפסדם הצורב במלחמת ששת הימים ובקרב "רומני" (קרב ימי שהתחולל ביולי 1967 בין אח"י "אילת" וטרפדת ישראלית לבין שתי טרפדות מצריות, שבסופו הן טובעו על צוותיהן). רמיסת כבוד אינטנסיבית שכזו הייתה השפלה שהמצרים לא יכלו לשאת.

והינה, באירוע המדובר נוצרה משוואה מאוד נוחה מבחינת המצרים: מצד אחד, רצון עז לנקמה והזדמנות פז שנקרתה להם, ומצד שני הבנה כי אין חשש ממשי מתגובה ישראלית. הכיזב לא ינצלוה?

זאת, בשעה שהצי המצרי היה מצויד במיטב חידושי הטכנולוגיה של המאה העשרים, ובכמות כלי שיט קרביים שעלו באיכותם המבצעית כמה מונים על אלה שהיו לחיל הים הישראלי דאז. שני היתרונות הללו, באיכות ובכמות, יצרו חוסר איזון בולט בין שני כוחות עוינים, לרעת חיל הים הישראלי בכלל ולמשחתת "אילת" בפרט. בהשאלה, ניתן לומר שיחסי הכוחות ערב הטיבוע דמו, בערך, למצבה של אנטילופה מבוהלת הנסה על חייה מול עדר שועט ורעב של לביאות... בפועל, למצרים - האויב המר ביותר שלנו בתקופה הנדונה - הייתה יכולת מבצעית מוכחת להשמיד את אוניית הדגל הישראלית.

ההחלטה לבצע את סיורי שתי המשחתות הישראליות, אח"י "אילת" וק-42 אח"י "יפו", מול חופי צפון סיני - התקבלה מייד בתום מלחמת ששת הימים. הפקודה להוצאת הסיורים ניתנה על ידי שר הביטחון דאז, משה דיין, והוגדרה כ"הפגנת ריבונות". במשימה שכזו הפריטים החשובים ביותר על סיפון המשחתת היו דגל מדינת ישראל ודגל

המחדל המודיעיני

המצרים התגלו כאויב מתוחכם באופן הכנת הצוותים וספינות הטילים שלהם למתקפה על המשחתת. הם השתמשו באמצעי הטעיה ובעורמה

ודבר נוסף: הן מספרו של עבדי מובשר והן מעדויות נוספות, התברר כי כבר בשעה 11:00 בבוקרו של יום הטיבוע - פורט-סעיד, שמהמזרח שלה יצאו ספינות ה"קומאר" לשגר את טיליהן לעבר המשחתת "אילת", התרוקנה לחלוטין מאדם. יחידות צבא מתוגברות שמרו עליה והתנועה התחבורתית היחידה שנרשמה ברחובותיה הייתה תנועה צבאית. כל אלו נעלמו מעיני המודיעין שלנו.

מחדלים נוספים

כישלון נוסף נמצא גם בהגדרת המשימה של המשחתות. אחת המסקנות של ועדת החקירה הצבאית בראשות אלוף חיים בר-לב - אז סגן הרמטכ"ל - הייתה כי מה שהביא לאסון היה אפיון הסיוורים שנעשו מול חופי מצרים העוינים כ"שגרתיים". זאת במקום להגדירם כ"מבצעיים". בר-לב כתב זאת במסקנות הדוח ושב וציון זאת בריאיון רב משתתפים - שהייתה להם נגיעה לטיבוע - בעיתון "מוניטין", במלאת עשרים שנה לאסון. כשלים היו בתפקוד המשחתת גם בתחום הכלל צבאי: מפקד המשחתת טען כי רק לאחר 14 שנים נודע לו כי מלבד חיל הים - אף גורם צבאי רלוונטי לא ידע על קיום הסיוורים. לא אגפי המודיעין והמבצעים

חוזרות ונשנות שלו, להתייחס ביתר רצינות למה שהעביר. לטענתו, הוא נתקל בחומת אדישות ושוויון נפש. "תשומת הלב ניתנה לסטי"לים (שהיו אז בהתהוות) על חשבון המשחתות 'אילת' ו'יפו'". אמר והוסיף, "ההרגשה הייתה שמשקיעים בעתיד על חשבון ההווה". ובכך, החומר המודיעיני החשוב שמסר - לא זכה לכל התעניינות, למרות שהדרגים הגבוהים של החיל היו מודעים ליחסי הכוחות חסרי השוויון בין המשחתת הישראלית לצי המצרי.

באותו עימות, סיפר מפקד המשחתת כי בנוסף לכתף הקרה שהפנה אליו הפיקוד העליון של חיל הים, גם לקחו ממנו - ממש לפני ההפלגה האחרונה של המשחתת - צוות של מצותתים חיוני שהיה

כרקע לכך "רבצה" קונספציה, הערכה שקנתה אז אחיזתה בין גורמי המודיעין, לפיה המצרים מושפלים דיים, "מכווצים מפחד", כדברי מפקד חיל הים האלוף שלמה הראל ז"ל

מוצב עליה, שיכול היה לקלוט בעצמו את שני המברקים הנזכרים, וממילא לא היה נזקק לגורמי חוץ על מנת להתריע על כוונת המצרים.

בפני המערב את תכונות ה"סטיקס", טיל הים-ים החדש, שגרם למהפכה בתפיסת הקרבות הימיים בעולם, ושהיה "הקלף המנצח" של הרוסים באותה תקופה. וכי מי יעשה זאת כדי להטביע משחתת מיושנת ולא חשובה? בנוסף, סברו אותם גורמי מודיעין שלמצרים חסר הידע הנחוץ לתפעולן של ה"אוסה" וה"קומאר", ספינות הטילים החדישות - קו חשיבה שבדיעבד התברר כטעות קשה ביותר.

במילים אחרות: פעילות חיל הים, במרחק מאות קילומטרים מנמל הבית, הייתה עלומה לכל יחידות צה"ל האחרות

נקודה נוספת הראויה לאזכור היא טענה שהשמיע מפקד המשחתת עצמו, בעימות עם מפקד חיל הים בעת הטיבוע, אלוף (במיל') שלמה אראל, שנעשה בקיבוץ עין שמר, עשרים שנה לאחר מכן. מפקד המשחתת טען שגופי המבצעים והמודיעין של חיל הים - התעלמו מהמידע שהאונייה עצמה הפיקה בשטח באמצעים שהיו לה (מכשיר ה"בת קול" - ייתכן שהפיק אינדיקציה להפעלת מכ"ם [מגלה כיוון ומרחק] התקפי של המצרים), ושאותו דיווח למפקדה בתום כל הפלגה. זאת חרף בקשות,

כנס ניצולי הספינה (באדיבות הכותב)

על מקום הימצאה של המשחתת, כך שבמפקדה ידעו תמיד ובזמן אמת היכן היא.

כשהיא שייטה במלוא הדרה מול קני שיגור הטילים של המצרים, עמדה לרשותה מעטפת הגנה שהתאימה לימי השקתה: מלחמת העולם השנייה

היו תקלות גם בתחומים "זניחים", לכאורה, למשל בתחום ההדרכה המבצעית – היו רק אימוני ים או אוויר מעטים (שתוצאתם ניכרה בשטח ברגע האמת...); בענייני כוח אדם – במשחתת שירתו באותו יום גורלי שני אחים, ולצער כל, שניהם נהרגו; או בתחום הלוגיסטי – חגורות הצלה בלתי תקינות במשחתת, ועוד...

אחטא לאמת אם לא אתייחס גם לחלק האסטרטגי בכל הפרשה הטרגית הזאת, והוא ההוראה השנויה במחלוקת שניתנה כאמור על ידי שר הביטחון לצעם קיומו של הסיור לצורך הפגנת ריבונות ישראלית. משה דיין תבע אותה למרות שהיה מודע למצבם של כלי השיט ולאיים הנשקף להם מהצד המצרי. ההיגיון שעמד מאחורי ההוראה היה כמובן פוליטי: אם לא אהיה שם,

מפקד המשחתת ניתן על ידי תת-אלוף (במיל') ד"ר יהודה דנון (לימים קרפ"ר), שהיה אז רופא גדודי בסיני. הוא סיפר באותו כנס כי אחד ממשקיפי האו"ם, שעימו נפגש במועדון הקצינים ברפידיים, ציין בפניו שהמצרים הודיעו לו כי הם מטביעים משחתת ישראלית. הרופא הצעיר התקשר מייד למפקדו וזה השיב לו כי לא ידוע לו על כל משחתת שלנו באזור, ומן הסתם אמירת המצרים איננה אלא התרברבות נוספת וחסרת בסיס, ולכל היותר היא המשך לאותו דמיון מזרחי פורה שהמצרים הפגינו במהלך ימי המלחמה... במילים אחרות: פעילות חיל הים, במרחק מאות קילומטרים ממל הבית, הייתה עלומה לכל יחידות צה"ל האחרות.

תקלות וכשלים מבצעיים

עוד כשלים היו גם בתחום המבצעי, ובאו לידי ביטוי בקיום גזרות סיור ומהירות קבועות, מה שהקל על המצרים לאסוף נתוני קרב מדויקים על המשחתת. בעימות בעין שמר, האשים אראל, מפקד חיל הים, את מפקד המשחתת – כי האחריות לקיום השגרה רובצת עליו. שכן, בהיותו המפקד בשטח הוא יכול היה להפעיל שיקול דעת. מפקד המשחתת השיב באומר כי הקפיד לדווח מדי שעה

ולא חיל האוויר. על כך השיב לו מפקד החיל כי אגף המבצעים ידע, והוא שצריך היה לחלוק את המידע עם פיקוד דרום וזרועות צה"ל השונות. טענת מפקד המשחתת קיבלה חיזוק מטייסי המסוקים, למשל שעלו לאוויר בהיוודע האסון ושסיפרו על כך בכנס ניצולים ומצילים שנערך בבית החייל בחיפה 17 שנים לאחר האסון. הטייסיים הודו כי לא ידעו דבר וחצי דבר על קיומה של משחתת באזור ולא הבינו באיזו כמות של אנשים מדובר: "תעלו לאוויר ונעדכן אתכם", נאמר להם...

בנוסף לכך, היעדר קשר, במשך יותר משעה, בין מפקדת חיל הים למשחתת – כשזו הייתה בעיצומה של מתקפת טילים איומה – לא עורר דאגה אצל המפקד התורן שם, וזאת חרף קריאה שלנו שניות ספורות לפני פגיעת הטיל הראשון, שלא זכתה למענה. בהוראות הקשר של כלי שיט בים ובמפקדה – לא הוגדר כחירום מצב שבו כלי השיט נעדר מן הקשר שעה ויותר. אלמלא כן, צה"ל היה אולי מפעיל את כל מערך ההצלה שלו לפחות חצי שעה קודם לכן.

אפילו בצד המצרי התפלאו על הדממה שנוצרה לאחר הטיבוע ופירשו אותה כשיקולי צנזורה. עבדי מובשר כתב על כך, "השתיקה הישראלית נמשכה שלוש שעות (העיתונאי המצרי לא דייק), ולאחר מכן התפרסם המברק הראשון מתל אביב שאישר קיומו של קרב ימי ופגיעה במשחתת". חיזוק נוסף לטענת

יהיה שם מישהו אחר והפגנת ריבונות היא, בעצם, אמירה מדינית.

על כך הודה האלוף אראל, עשרים שנה לאחר מכן: "זו הייתה מדיניות שבדיעבד גרמה לאסון", והוסיף כי, "הייתה טעות בשיקול הדעת של הדרג המדיני הבכיר והמטטה הכללי... ואני שותף לזה". לעניין זה העיר קצין מודיעין בכיר בריאיון ל"מוניטין": "לא ייחסתי חשיבות למושג הארכאי מתקופת נלסון של הפגנת הדגל. זוהי פעולה חסרת ערך צבאי.

מבחינה מודיעינית ידענו כל שהיינו צריכים לדעת על הצי המצרי בפורט-סעיד", מה שכמוסן התברר בדיעבד כלא נכון.

עוד קונספציה אסונית

דומה כי הדברים מדברים בעד עצמם, ולו הייתי נדרש, בכל זאת, לכוון אצבע מאשימה כלפי מאן

דהו, הייתי מורה בנחרצות על תכונה אחת באופי הישראלי, שלא פסחה עדיין, לא על שרים ולא על אלופים: **ביטחון עצמי מופרז ויהירות רבה**. אותה תרבות ה"סמוך" המוכרת כל כך. וכל המוסיף – גורע. **עצוב להיווכח כי הטעות המודיעינית הגסה שנחשפה בעקבות האסון, של קיבעון מחשבת-קונספטואלי שגוי, חזרה על עצמה שש שנים מאוחר יותר, ערב מלחמת יום הכיפורים, ולמרהב המשך בעמוד 66**

ההתרעה שלא הגיעה ליעדה - טיבוע אח"י "אילת"

עדות סא"ל (בדימ') יצחק ורדי, לשעבר ראש מדור במחמ"ן-ים ערך-אל"ם (בדימ') נעם שפירא (נכתב באוקטובר 2019)

האירוע והיעדר הכיסוי הסיגינטי בשטח

עם סיום מלחמת ששת הימים, הוטלה על חיל הים משימת אבטחת חופים ארוכים. סדר הכוח הימי לכך מנה שלוש משחתות, שלוש צוללות וכמה ספינות טורפדו קטנות. תחת מדיניות של "הפגנת נוכחות", החלה סדרה של הפלגות קבועות על ידי המשחתות לאורך חופי סיני, עד צפונית לנמל פורט-סעיד במוצא תעלת סואץ. לכל הפלגה כזאת הצטרף לפחות אחד מאנשי ההאזנה המושטת (חלקם היו חיילי היחידה), כאבטחה צמודה למבצע.

אחת ההצלחות של חיל הים אחרי מלחמת 1967 היה טיבוע של שני סט"רים (ספינות טורפדו) מצריים על ידי אח"י "אילת" (אחת ממשחתות חיל הים), מול חופי רומני בצפון סיני. הקרב הוכרע במידה רבה בזכות המודיעין הסיגינטי הטקטי שסיפק רב-סמל ראשון יוסי ציפורי ז"ל, מי שהיה המדריך שלנו – המאזינים – לנושאי חיל הים, ושהה בספינה באותה הפלגה. אחרי המלחמה השתחררנו משרות חובה, אבל להפלגות הנוכחות מול חופי סיני ופורט-סעיד תמיד אחד מאיתנו צורף במסגרת שירות מילואים. החודש (אוקטובר 2019), לפני 52 שנה, בערב שבת של חג הסוכות, 20 באוקטובר 1967, יצאה אח"י "אילת" להפלגה לכיוון פורט-סעיד, ללא צוות ההאזנה עליה. למוחרת, שבת, 21 באוקטובר, הכין הצי המצרי מארב של שני סט"לים שיצאו לפתח נמל פורט-סעיד, ולקראת הערב שיגרו טיל "סטקס" שפגע בספינה. לאחר מכן שוגר טיל

נוסף (מבין ארבעה), שגרם לטביעתה. התוצאה הייתה 47 הרוגים וכמאה פצועים לכוחותינו.

יש לציין כי שיגור טיל "סטקס" מהדגם שהיה בצי המצרי – דרש תהליך די ממושך של הרכשת המטרה, שאחריו ניתן היה לעקוב הן במערכות הרדיו והן על ידי מערכת אלינט לגילוי שידורי מכ"מים (מגלי כיוון ומרחק) ימיים, שהייתה בספינה, אולם היא לא אוישה באותו הזמן.

הכותב היה במילואים במשימת האזנה על גבי המשחתת אח"י "יפו", שבועיים לפני האירוע, באותו נתיב בדיוק. ביום האסון, לו הייתה הספינה מאוישת באחד המאזינים המיומנים של חיל הים – ניתן היה בוודאות לתת מענה לכל איום טקטי על הספינה, באמצעות האזנה לרשתות הסט"לים המצריים. יכולנו להתריע בזמן אמת למפקד על ההכנות לירי הטילים ולהציל את הספינה – האסון לא היה מתרחש!

היעדר כיסוי מבצעי בזמן אמת במפקדת היחידה

כיסוי רשתות חיל הים המצרי התבצע אז רק במפקדת היחידה. לא היה כיסוי טקטי קבוע לרשתות כלי השיט המצריים (הבסיס במרכז סיני, "בבל" – אחר כך "שנער" – עדיין לא הוקם). החומר שהגיע מאולם הקליטה במפקדה חייב טיפול הפקה ארוך, וזמן יקר בוזבז עד שהונח על שולחן הקצין התורן לדיווח, ואז המתין לתורו בערמת המברקים של כלל הנושאים האחרים (חיל האוויר, מדיני, יבשה מצרים, יבשה סוריה, ירדן, עיראק

וכדומה) שהונחו לפני הקצין התורן במפקדה. לכן, הטיפול במברקים ההתרתיים התעכב, ולא ניתנה התרעה בזמן על ההכנות לירי הטילים על אח"י "אילת".

ועדת החקירה שהוקמה לאחר האירוע מצאה כי הגיעו שבעה מברקים שהיו רלוונטיים לפני האסון. מברקים אלה לא קיבלו שום דחיפות בטיפול, כיוון שביחידה לא ידעו כי אח"י "אילת" נמצאת באזור המסוכן. יצוין כי באותה תקופה לא הייתה מודעות בחיל הים לצורך לעדכן את יחידה 515 (לימים – 848, לימים – 8200) בפעילות השוטפת של כוחותינו (וסיורי המשחתות נתפסו אז כשגרה).

לקחים

הלקח העיקרי מטיבוע אח"י "אילת" היה הקמת יחידה ייעודית במחלקת המודיעין של חיל הים, שתפקידה האזנה צמודה מושטת לכלי השיט לאבטחת הספינה. כך הוקמה בנובמבר 1968 יחידה 663. היא אוישה בחיילי חיל הים יוצאי יחידה 515 שנמצאו מתאימים, והדרכתם המקצועית בוצעה ביחידה.

לקח נוסף היה חובת עדכון מראש של מפקדת 515 בכל פעילות אופרטיבית של חיל הים, ובעיקר כמוסן לגבי כל מבצע. כך עודכן תמיד נציג חיל הים במפקדת היחידה בכל פעילות, כדי לשפר ולחדד את נושא ההתרעה.

אחרי מלחמת יום הכיפורים, וכלקח מההצלחה של שילוב יחידה 663 בכל הקרבות הימיים למתן מודיעין טקטי צמוד ובזמן אמת – הוחלט שלכל הפלגה של סט"ל, גם לאימונים, מצטרף צוות של יחידה 663 (מפקד שייטת הסט"לים בעת המלחמה, אז אלוף-משנה יומי ברקאי, אמר לאחר הקרב הראשון ש"הוא לא יוצא לים ללא ציפורי ז"ל").

מנפתולי הגורל: אחד הסט"לים המצריים שהשתתף בטיבוע אח"י "אילת" הועבר בדרך היבשה לבסיס הימי בערדקה שבים האדום מאוחר יותר. כמה סמלי שבלילה של 21 באוקטובר 1973 – הוא הוטבע על ידי לוחמי שייטת 13.

בשלהי 1999 החל המשא ומתן הישראלי-פלסטיני על הסדר הקבע. היה זה ניסיון משמעותי ראשון בהיסטוריה של הסכסוך, שבו נרתמו באופן רשמי ממשלת ישראל והנהגת אש"ף (הארגון לשחרור פלסטין) - לפתור את סוגיות המחלוקת הקשות הקיימות ביניהם, לקבוע את המעמד הסופי של הטריטוריה, הפליטים וירושלים, ולקיים סידורי ביטחון מוסכמים.

היערכות קהילת המודיעין למתן ליווי לשיחות עם הפלסטינים

לקראת המשא ומתן, הורה ראש הממשלה ושר הביטחון, אהוד ברק, על הקמת "מנהלת השלום". הוא מינה את השגריר עווד ערן למנהל השיחות עם פלסטינים והנחה את הרמטכ"ל, רב-אלוף שאול מופז וראשי קהילת המודיעין, (אמ"ן, מוסד, שב"כ) להקים צוות מודיעין בראשות נציג בכיר מאמ"ן, שיפעל במנהלת השלום וירכז את הפעילות המודיעינית לטובת המשא ומתן. חטיבת המחקר באמ"ן נערכה למתן ליווי מודיעיני לאירוע היסטורי זה. ראש הזירה הפלסטינית, אלוף-משנה אפרים לביא, נקבע על ידי ראש אמ"ן, האלוף עמוס מלאך, בתיאום עם ראש חטיבת המחקר תת-אלוף עמוס גלעד - לשמש כקמ"ן המשא ומתן ולפעול במסגרת מנהלת השלום. זאת, בשל היכרותו האישית, המוקדמת עם חברי המשלחת הפלסטינית, בתפקידו הקודם כיועץ לענייני ערבים במנהל האזרחי, והשתתפותו בתהליך העברת הסמכויות האזרחיות לרשות הפלסטינית. רקע זה אפשר לקמ"ן להשתלב במשלחת הישראלית כמזרחן וכיועץ מומחה לנושא הפלסטיני, השולט בשפה הערבית על בוריה, לרבות בטרמינולוגיה המדינית והביטחונית הנוגעת למשא ומתן.

נתגלעה מחלוקת מקצועית חריפה ונוקבת בתוך אמ"ן. המחלוקת נסובה סביב התופעה הפסולה של מתן הערכות סותרות ומנוגדות מטעם חטיבת המחקר

הכנת המערך המודיעיני למשימה החלה בגיבוש צי"ח (ציון ידיעות חיוניות) מפורט, שהועבר לכל גורמי האיסוף בקהילת המודיעין (אמ"ן, שב"כ, מוסד), במטרה למצות כל מקור מידע אפשרי. הקמ"ן קבע כללי עבודה לצוות המודיעין, שתואמו עם ראשות אמ"ן וקצין ביטחון שדה של החיל.

מתוקף העובדה שמדינת ישראל הטילה על אגף המודיעין (אמ"ן) את האחריות להערכה הלאומית, אמ"ן אמור לספק לקברניטים מודיעין אינטגרטיבי בנושאים ברמה הלאומית. אחריות זו מחייבת את אמ"ן ללוות מבחינה איסופית ומחקרית משאים ומתנים המתקיימים מול העולם הערבי, ולנתח את ההשפעות וההיבטים האסטרטגיים הנובעים מהם, בזירה הבין-לאומית בכלל וברמת האזור בפרט.

ליווי מודיעיני למשא ומתן מדיני: המקרה הפלסטיני (1999-2001)

אל"ם (במיל') ד"ר אפרים לביא*

הליווי המודיעיני שניתן על ידי אמ"ן למשא ומתן מדיני כולל את המרכיבים העיקריים הבאים: מערכת איסופית ייעודית ואינטגרטיבית, הערוכה בארץ ומוכוונת על ידי מחלקת איסוף; קצין מודיעין בכיר הצמוד למנהל המשא ומתן בכל אתר שבו מתנהלות השיחות; והערכות אסטרטגיות שראשות אמ"ן מציגה לקברניט במפגשי עבודה פרונטליים.

הקמ"ן (קצין המודיעין) לתת מודיעין מלווה ברמה מקצועית ראויה, עולה באופן ניכר במידה והוא נוכח במקום בו מתקיימות השיחות. בעת פסגת מנהיגים, ראש אמ"ן או ראש חטיבת מחקר אמורים ללוות את הקברניט.

המשא ומתן, מעצם מהותו והדינמיקה המתפתחת בו, מחייב מתן הערכה מודיעינית שוטפת למנהל השיחות - לגבי סוגיות מהותיות הנדונות בשיחות, שינויים בעמדות הצד השני וטקטיקת המשא ומתן שהוא מנהל. יכולתו של

אפרים לביא, בתדרוך מודיעיני לשר החוץ, פרופ' שלמה בן עמי, בבית הלבן, לפני פגישה עם הנשיא קלינטון ב-23 בדצמבר 2000 (באדיבות הכותב)

בארבע עיניים וקיום שיחות טלפון חסויות עם ראש אמ"ן, ראש חטיבת מחקר וגורמי מודיעין שונים, לצורך עדכונים הדדיים. בשיטת עבודה זו היו יתרונות רבים לצורך בניית תמונת מודיעין אמינה. נוכחות הקמ"ן באתר השיחות אפשרה לו ללקט כל פיסת מידע על המהלכים של המשלחות, עמדותיהן, הדינמיקה המתפתחת, לרבות מצבי משבר בשיחות, ולחבר זאת לחומר המודיעיני המתקבל. שילוב הדברים אפשר לנתח במקום את ההתרחשויות, ליצור תמונה מבוססת וקוהרנטית ולהציגה בפני ראש המשלחת, ובהמשך לעדכן בפרטיה, בעל-פה ובכתב, את ראשות אמ"ן והמחקר, ואת נציגי השב"כ והמוסד בצוות המודיעין.

בפסגת המנהיגים בקמפ-דייוויד (יולי 2000), ויתר הקברניט על נוכחות ראש אמ"ן וראש חטיבת המחקר. בהתאם להנחיית הרמטכ"ל, קמ"ן המשלחת הונחה להעניק ליווי מודיעיני בנושאים ביטחוניים בלבד לראש אג"ת (אגף התכנון), האלוף **שלמה ינאי** שהיה נציג צה"ל בפסגה.

הליווי המודיעיני במהלך השיחות על הסדר הקבע

המשא ומתן על הסדר הקבע החל בשלהי 1999. ישיבות המשלחות התקיימו ברמאללה, ירושלים, וושינגטון ואילת. ערוץ שטוקהולם החשאי, שעליו הסכימו ראש הממשלה ברק והיו"ר ערפאת, נוהל על ידי שלמה בן-עמי וגלעד שר, החל באפריל 2000. בסוף מאי 2000, החליט ראש הממשלה כי מנהלת השלום תשרת את שני הערוצים, ובהתאם לכך העניק הקמ"ן מעתה ליווי מודיעיני למנהלי שני הערוצים. לקראת הפסגה בקמפ-דייוויד (יולי 2000) מוזגו שני הערוצים.

לעיתים, ימצא עצמו הקמ"ן מתמרן בין שני מנהלי משא ומתן, אחד מהם בערוץ גלוי והשני בערוץ חשאי, כמשרתם של שני אדונים

ערב פתיחת השיחות, הציג הקמ"ן לראש המשלחת ולראש אג"ת תמונת מודיעין לגבי עמדות הפתיחה של הפלסטינים בנושא תפיסת השלום והביטחון ומרחבי הגמישות הפוטנציאליים. לפי עדות ראש אג"ת, תמונת המודיעין הייתה אמיינה ואפשרה לגבש מענה וטיעונים מתאימים לחיזוק העמדה הישראלית. בהמשך, השאלות המרכזיות שליוו את המשא ומתן היו בעניין מרחבי

שלו, עומד לרשותם באמצעות הקמ"ן, ומן הראוי לנצלו למשימתם בצורה מושכלת ומועילה.

מסיבה זו אירעו מספר מקרים שבהם שבו הצדדים לנקודת ההתחלה בשיחות, לאחר שנדמה היה כי הושגה התקדמות

נוכחות הקמ"ן בשיחות, בצירוף המידע האמין והערכי שעמד לרשותו בזמן אמת, הקנו לו ראייה רחבה ומעמיקה של ההתפתחויות בשיחות בכל שלב. הדבר אפשר גם יכולת להבחין בין אינטרסים חבויים במשא ומתן לעומת אינטרסים מוצהרים, לזהות טקטיקות כאלו ואחרות אשר ננקטות, לעקוב אחר יחסי הגומלין בין חברי המשלחת הפלסטינית, ולהעמיד את התובנות המחקריות המצטברות לרשותו של ראש המשלחת. אמצעי עזר שונים שהועמדו לרשות הקמ"ן בכל אתר בו התקיימו השיחות – אפשרו לו קריאה מאובטחת של חומר, עדכון ראש המשלחת

נקבע, בין היתר, כי ראש המשלחת הוא היחיד שיעודכן בחומר המודיעיני ויהיה רשאי לראות ידיעות גולמיות, ואילו חברי המשלחת יעודכנו על ידי הקמ"ן באופן כללי, במסגרת דיונים פנימיים. זירת מרכז היותה ערוץ מחקרי עיקרי עבור הקמ"ן לאורך תקופת המשא ומתן. ערב פתיחת השיחות נאסף מידע על מחלקות המשא ומתן והמיפוי, שהוצג בכתב ובעל-פה למנהלי המשא ומתן.

הקמ"ן כשחקן ציר

בנובמבר 1999 קיימו ראש אמ"ן והקמ"ן גגישה עם עודד ערן, שבמהלכה הוצגה לו תפיסת אמ"ן לליווי מודיעיני לתהליך המדיני. כעבור כחצי שנה נעשה מהלך דומה מול השר, פרופסור **שלמה בן-עמי** ומנהל לשכת ראש הממשלה, **גלעד שר**, שניהלו את ערוץ השיחות החשאי בשטוקהולם. הובהר להם, כי כל מערך קהילת המודיעין, על משאבי האיסוף והמחקר

אהוד ברק כרמטכ"ל עם יצחק רבין: אימץ את המודל של "שר הביטחון וראש הממשלה", כקודמו (ארכיון המל"ם)

המעידה, כביכול, על התקדמות מעשית בשיחות. במקרים אלה היה על הקמ"ן להעמיד את מנהלי השיחות על טעותם ולהבהיר להם את מקורה. כך לדוגמה אירע, שהצד הפלסטיני השמיע דברים שאומנם היו ערבים לאזונו של ראש המשלחת, אך הקמ"ן יכול היה לדעת שיש להבין את דברי הפלסטינים מתוך ההקשר של תפיסת המשא ומתן על ידם, שהיא שונה מזו של הצד הישראלי. גישת הפלסטינים קבעה, שהבסיס היחיד למשא ומתן הוא "הלגיטימיות הבין-לאומית", דהיינו החלטות האו"ם, ומכאן שיש להגיע להסכמה על העיקרון בכל סוגיית ליבה על-בסיס החלטת

ולפרוק את הזעם העממי שהצטבר אחרי כישלון המשא ומתן וחוסר היכולת לחלץ מישראל הישגים מדיניים. עוד נכתב שערפאת עודד את הפעילות העממית על מנת לגרום לישראל ללכת את "המייל הנוסף" על ידי המחשת מחיר ההפסד, או לחילופין ליצור מציאות כאוטית בשטחים שתוביל לבינואם הסכסוך.

עוד נכתב שערפאת עודד את הפעילות העממית על מנת לגרום לישראל ללכת את "המייל הנוסף"

בחודשים הראשונים לאינתיפאדה, הערכות חטיבת המחקר הדגישו שערפאת אינו מעוניין בשבירת כלים מוחלטת ופניו אינם לצעדים חד-צדדיים. לאחר שהתקיים "משא ומתן תחת אש" במשך מספר חודשים, ביקש הקברניט לדעת האם נכון לקיים סבב שיחות נוסף בטאבה. חששו היה שמא ערפאת מעוניין רק לתעד את העמדות הגמישות יותר שישראל תחשוף, אבל לא יהיה מוכן לחתום על הסכם. ערב שיחות טאבה, הערכת החטיבה הצביעה במפורש על כך שערפאת מזהה סיכוי מעשי להגיע להסדר קבע בעידן הנשיא קלינטון וראש הממשלה ברק, והוא מעוניין לבחון זאת באופן רציני. בהמשך, הערכות המחקר קבעו שהנהגה הפלסטינית שאפה להמשיך במשא ומתן מהנקודה שבה הופסק בטאבה בעקבות הבחירות בישראל.

עבודת הקמ"ן המלווה עם מנהלי המשא ומתן

משימת הליווי המודיעיני למשא ומתן היא מלאכה מורכבת ורגישה. העיסוק בסוגיות שהן ברמה הלאומית - מחייב עבודת איסוף ומחקר קפדנית וחיכוך אינטנסיבי עם דרג מדיני בכיר. לעיתים, ימצא עצמו הקמ"ן מתמרן בין שני מנהלי משא ומתן, אחד מהם בערוץ גלוי והשני בערוץ חשאי, כמשרתם של שני אדונים, כפי שאירע בתקופה הנסקרת, ולעיתים ימצא עצמו עד למאבקי כוח וחילוקי דעות בתוך המשלחת. במקרים אלה, עליו לגלות, כלובש מדים, זהירות יתרה, ולא להיות מעורב בהתרחשויות.

המענה המודיעיני-מחקרי לשאלות שהוזכרו לעיל ניתן למנהלי המשא ומתן בכל שלביו, ובדרך כלל בזמן אמת. יחד עם זאת, אף שנעשה שימוש אינטנסיבי במודיעין, נוצרו מצבים שבהם טעו מנהלי המשא ומתן בהבנת המהלכים של הצד השני. הם נקלעו, לעיתים, לתחושה שעלה בידם להשיג פריצת דרך ממשית וגמישות פלסטינית,

עודד ערן, מנהל השיחות עם הפלסטינים והכותב, בתדורן למשלחת הישראלית, באתר השיחות בווישינגטון. אביב 2000 (באדיבות הכותב)

הגמישות של הפלסטינים ורצינות כוונתו של ערפאת למצות את התהליך המדיני.

הקמ"ן יכול היה לדעת שיש להבין את דברי הפלסטינים מתוך ההקשר של תפיסת המשא ומתן על ידם, שהיא שונה מזו של הצד הישראלי

שאלות אלו הלכו והתחדדו ערב היציאה לפסגת המנהיגים בקמפ-דייוויד, וחייבו להציג הערכות ומידע אמין ועדכניים בנושא, לדרג המדיני והצבאי ולמנהלי המשא ומתן. וההערכות שהעביר הקמ"ן למנהלי המשא ומתן בנוגע לשאלות אלו - עמדו בהלימה מלאה לאלה שהופיעו בפרסומי המחקר. אלה כללו, בין היתר, סדרת פרסומים תחת הכותרת: "ערפאת בין הסדר למשבר". כך, ערב פתיחת המשא ומתן על הסדר הקבע בשלהי 1999, המסר המודיעיני העיקרי היה: שנת 2000 היא "שנת ההכרעה" בעיני הנהגה הפלסטינית, שבמהלכה תוקם מדינה - בין אם בהסכמה עם ישראל או בלעדיה. באביב-קיץ 2000 חזרו ונשנו המסרים שלפיהם ערפאת דבק בדרך המדינית, אך אם יגיע להכרה כי אין ביכולתו להגשים את יעדיו - הוא עשוי לפנות לעימות מבוקר. בסתיו 2000, לאחר פסגת קמפ-דייוויד וערב פרוץ האינתיפאדה, המסר העיקרי היה שערפאת מבקש "למצות את עידן קלינטון" ולהגיע להסכם מלא עם הישגים משופרים מאלה שהוצעו לו עד כה. לאחר שפרץ העימות, הערכות חטיבת המחקר קבעו כי העימות פרץ מלמטה כמחאה עממית, אשר ביקשה לשחרר קיטור

האלוף עמוס מלכא, ראש אמ"ן, השותף לתהליך (ארכיון המ"לם)

האו"ם הרלוונטית, ורק לאחר מכן להסכים על אופן מימוש העיקרון. למשל, רק לאחר שיוסכם על העיקרון של הכרה מלאה בזכות הפלסטינים על כל השטחים שנכבשו ב-1967, בהתאם להחלטה 242, ניתן יהיה לגשת לשיחות על תיקוני גבול לצורך קביעת גושי ההתיישבות או צורכי הביטחון. ישראל, לעומת זאת, סירבה להתייחס להחלטות האו"ם ודרשה לקיים משא ומתן על "פשרה הוגנת", דהיינו, להניח בצד את העיקרון ולהסכים קודם על הפרטים. כך, כל

נקבע, בין היתר, כי ראש המשלחת הוא היחיד שיעודכן בחומר המודיעיני ויהיה רשאי לראות ידיעות גולמיות

הסכמה שתושג - תוגדר לאחר מכן כאילו היא מהווה את קבלת העיקרון ואת יישום החלטות האו"ם, למשל: החלטה 242 ביחס לטריטוריה

ערפאת דחה את הצעות ישראל במשא ומתן ויצא למלחמה שהוא תכנן ויזם, כחלק מכוונתו ליישם את תוכנית השלבים של אש"ף, שנחשפה בקמפ-דייוויד ובאניתפאדה: להכריע את ישראל באמצעות זכות השיבה והיתרון הדמוגרפי, ולכונן את "פלסטין השלמה". כן הושמעה גרסת הערכה **בדיעבד**, כאילו תהליך "אוסלו" היה מראשיתו תוכנית הונאה מוסווית היטב למימוש המטרה של הכחדת ישראל כמדינה יהודית. הערכות אלו הוצגו מבלי להצביע על קיומה של הערכה סותרת בפרסומים של חטיבת המחקר, שהתבססה על מידע אמין ובדוק. הן הלמו את צרכיו הפוליטיים של הדרג המדיני באותה עת ואומצו על ידו ללא היסוס. בכך הפך המחקר כלי שרת בידי הקברניט להסברת מדיניותו ולתמיכה בה.

רקע זה אפשר לקמ"ן להשתלב במשלחת הישראלית כמזרחן וכיועץ מומחה לנושא פלסטיני, השולט בשפה הערבית על בוריה

כתוצאה מכך, קונספציה שגויה התקבעה כ"אמת צרופה" במערכת המדינית והביטחונית ובדעת הקהל, לפיה מטרתו של ערפאת לא הייתה להגיע ליישוב הסכסוך, אלא ליישם את תורת השלבים של אש"ף. קונספציה זו השפיעה מאז על טיב קבלת ההחלטות של הדרג המדיני בסכסוך עם הפלסטינים, כשהתוצאה היא מבוי סתום מתמשך, מדיני וביטחוני.

יצוין, כי בכירי קהילת המודיעין לשעבר – בהם ראש אמ"ן, אלוף (במיל') **עמוס מלכא**, ראשי השב"כ **אבי דיכטר** ו**יובל דיסקין**, וכן בכיר המוסד תת-אלוף (בדימ') **ד"ר יוסי בן ארי** – הפריכו בפומבי, בהזדמנויות שונות, את הערכות "התורה שבעל-פה", שאותן הציגה ראשות חטיבת המחקר דאז. הסתירה העמוקה בין הגישות בנושא, שהשלכותיה על עיצוב היחסים עם הפלסטינים היו קריטיות, לא נבחנה לעומקה עד היום, לא מן היבט המתודולוגי ולא מן היבט התוכן, וממילא לא נלמדו לקחיה. במבט לעתיד, בדיקת הדברים הכרחית וחיונית, הן למניעת התופעות הפסולות של שיפוט הצד הפלסטיני במשא ומתן מתוך ראייה פוליטית ישראלית, והטיית הערכות המחקר לכיוון דעתו של הקברניט, והן לצורך הכרת העמדות המדיניות של הפלסטינים, לאשורן.

*** המחבר שימש כקמ"ן המשלחת הישראלית בתקופה הנסקרת. השימוש בגוף שלישי נועד להדגיש את מהותו המקצועית גרידא של מי שנשא בנטל תפקיד זה.**

אישית על הובלת המשא ומתן. בשלבים מתקדמים בשיחות, עלתה חשיבות המודיעין עבור מנהלי המשא ומתן והם הקפידו להציג לקמ"ן את צרכיהם ולשתפו בכל צעד משמעותי שנקטו מול הפלסטינים. לעיתים, נדרש הקמ"ן לשאלות שהפנו אליו מנהלי השיחות, אשר חרגו מתחום הליווי המודיעיני, כאילו היה מומחה לניהול משא ומתן. במקרים אלה, היה על הקמ"ן לדחות את הפנייה אליו ולהבהיר את מעמדו כקצין מודיעין האמון על מתן מידע והערכה.

כפל הערכות מודיעין והשלכותיו: התורה שבכתב והתורה שבעל-פה

אף שהליווי המודיעיני ההדוק שניתן במהלך המשא ומתן ההיסטורי הראשון על הסדר הקבע עם אש"ף (1999-2001) זכה להערכות ושבחים, בכתב ובעל-פה, מצד ראש-הממשלה ומנהלי המשא ומתן, וכן מצד ראשות אמ"ן ואג"ת – נתגלעה מחלוקת מקצועית חריפה ונוקבת בתוך אמ"ן. המחלוקת נסובה סביב התופעה הפסולה של מתן הערכות סותרות ומנוגדות מטעם חטיבת המחקר. הדבר בא לביטוי בפרטים עמוקים שנתגלו בין הערכות המודיעין שהופיעו בפרסומים הכתובים של חטיבת המחקר, שאושרו על ידי ראשות החטיבה טרם הופצו למקבלי ההחלטות, ובין הערכות שהושמעו (בעל-פה) בפורומים של מקבלי ההחלטות בדרג המדיני והצבאי.

המידע וההערכות שהעביר הקמ"ן למנהלי המשא ומתן בנוגע לשאלות אלו – עמדו בהלימה מלאה לאלה שהופיעו בפרסומי המחקר

כאמור, הערכות המודיעין הכתובות הדגישו בעקביות שערפאת מעוניין למצות את הנתוב המדיני כדי להגיע להסדר קבע של שתי מדינות, על פי עקרונות העמדה המדינית של אש"ף. ההערכות הציגו את מרחבי הגמישות המוגבלים של ערפאת בסוגיות הליבה (טריטוריה, ירושלים, פליטים וביטחון), ובה בעת התריעו על כך שערפאת יפנה לקראת סוף 2000 לנתוב משברי, היינו, הכרזה חד-צדדית על הקמת מדינה וניהול עימות **מוגבל ומבוקר**, במטרה להפעיל לחץ על ישראל להגמשת עמדותיה.

ראשות חטיבת המחקר הציגה בפני מקבלי ההחלטות, בעל-פה, הערכת מודיעין שלפיה

גלעד שר – ראש לשכתו של ברק (ויקיפדיה)

ירושלים, והחלטה 194 ביחס לפליטים. כאשר ראשי משלחות המשא ומתן הפלסטיניים (**יאסר עבד רבו** ולאחר מכן **אבו עלאא**) הסכימו לקיים מפגשים שתכליתם סיעור מוחות, היה זה בעיקר כדי לברר מה הם מרחבי הגמישות של ישראל ומה הן העמדות הסופיות שלה בכל אחד מהנושאים. ברם, רמיזותיו של הצד הפלסטיני במפגשים אלה לגבי מרחבי גמישות, כמו נכונות עקרונית לגבי גושי התנחלויות, לא שיקפו תזוזה מעקרון הבסיס של הכרה מלאה כתנאי מקדים להסכמה. אף על פי כן, מנהלי המשא ומתן הישראליים טעו להאמין שהשיגו בכך פריצת דרך. מסיבה זו אירעו מספר מקרים שבהם שבו הצדדים לנקודת ההתחלה בשיחות, לאחר שנדמה היה כי הושגה התקדמות. העמדה הפלסטינית העקבית הייתה ונותרה ששום דבר אינו מוסכם כל עוד ישראל אינה מקבלת את הבסיס למשא ומתן, שהוא ההחלטות הלגיטימיות הבין-לאומיות.

נוכחות הקמ"ן באתר השיחות אפשרה לו ללקט כל פיסת מידע על המהלכים של המשלחות, עמדותיהן, הדינמיקה המתפתחת, לרבות מצבי משבר בשיחות

הנה כי כן, תפקיד הקמ"ן היה, בין היתר, להבחין היכן ישנה התקדמות ולהצביע עליה, ולהזהיר את מנהלי השיחות מאשליה של התקדמות לכאורה, או מפני מהלכים טקטיים שמאחוריהם עומדים, לעיתים, גם שיקולים אישיים, כמו תחרות בין-

במרוקו - שליחות חשאית מעבר ל"מסך החול". קבוצות של אנשי צבא, בעיקר מחיל רגלים, שריון, תותחנים ולוגיסטיקה, באו והלכו, והיה צורך ללוות, להנחות ולפקח עליהן, באופן שהחשאיות ההכרחית (הסתרת הזהות הישראלית) תישמר לאורך זמן. המארחים ביקשו ציוד צבאי מישראל ודרשו כי לא ייוותר זכר לכתובות בעברית על גבי הציוד. הציוד המבוקש נשלח, אך במהרה התברר כי חלק ניכר מהציוד כן נשא כתובות בעברית, מחדל אשר הוביל למהומה רבה בקרב הצד המרוקאי. בזכות פעילותו של יוסף מול המארחים, טופל המשבר בדיסקרטיות ופרשה זו נותרה חסויה.

יוסף, שהגיב בביקורתיות על דברי השבח, חשד כי שיחה זו הייתה למעשה מכוונת, במטרה לבחון את מידת אמינות זהותו

כשנה לאחר מכן, גברה המתיחות במזרח התיכון, שלבסוף הובילה למלחמת ששת הימים. מדינות ערביות רבות, וביניהן מרוקו, "נקראו לדגל", והיא אכן שקלה לשלוח חטיבת חיל רגלים להילחם בישראל. בשל תפקידו הבכיר כיועץ צבאי (בכיסוי של קולונל נאצי - גרהרד פון פולקה), נשאל יוסף לדעתו. הוא הפציר בהם לא לקחת חלק במלחמה, שכן "היהודים יגמרו אותם תוך מספר ימים". בעקבות עצתו, החליטו המארחים לעכב את חיל המשלוח המתוכנן, בעודם ממתינים להתפתחויות בזירת המלחמה.

המשלח למרוקו, אלוף אהרן יריב, ראש אמ"ן

האיש שלנו בקזבלנקה - סיפורו של אלוף-משנה יוסף גטרור ז"ל

"בשליחות חשאית מעבר למסך החול"

כתב: בנו, עודד גטרור ז"ל

בשנות השישים הייתה הפעילות הפאן-ערבית, בהובלת נשיא מצרים ג'אמל עבד אל-נאצר, בשיאה. החתרנות המצרית לא פסחה על אף מדינה ערבית מלוכנית, לרבות מרוקו, על אף שהיו אלה חברות בליגה הערבית. בתגובה, פנו בחשאי ראשי הממלכה אל צמרת הממשל בישראל בבקשה לעזרה. המלך חסן השני, הגנרל מוחמד אופקיר (ראש השירותים החשאיים) וקולונל דלימי (ראש המודיעין הצבאי) - ביקשו סיוע נגד החתרנות המצרית, בדמות שיפור מערך ההגנה על המלך, אימוני צבא, אספקת ציוד צבאי ואימון הצבא עם ציוד שהתקבל.

בודד המוקף במאות חיילים נאצים נלהבים. כעבור כחודש, החיילים היהודים גורשו מהצבא. למרבית המזל, הצליח להצטרף לקבוצת מעפילים שאורגנה על ידי בית"ר אוסטריה. הקבוצה הפליגה דרך הדנובה לרומניה ומשם לפלשתינה-ארץ ישראל. ראוי לציין כי מדובר באחת הקבוצות האחרונות שיצאו באישורו של "מיודענו" אדולף אייכמן, מי שהיה ממונה על הגירת היהודים אל אותן ארצות אשר הסכימו לקבל אותם.

ב-14 בנובמבר 1938 נחת יוסף כמעפיל בלתי לגלי בחוף נתניה והחל בחיים חדשים. הוא שירת כעשר שנים (1938-1948) בנותרות. ב-15 במאי 1948 התגייס יוסף לצה"ל, מתוך מניע אידיאולוגי חזק לשרת בצבא היהודים, בייחוד לאור הטראומה הקשה שחווה, עת גורש מצבא מולדתו. הוא שירת בצה"ל עשרים שנים (עד 19 באוקטובר 1968), לרבות כמפקד גדוד 13 בחטיבת גולני וכסגן מפקד חטיבה 3 - חטיבת אלכסנדרוני. במהלך שירותו, שוגר יוסף לשליחות בת שנתיים מטעם הקק"ל (הקצין הקיימת לישראל) בקנדה (כמושאל מצה"ל).

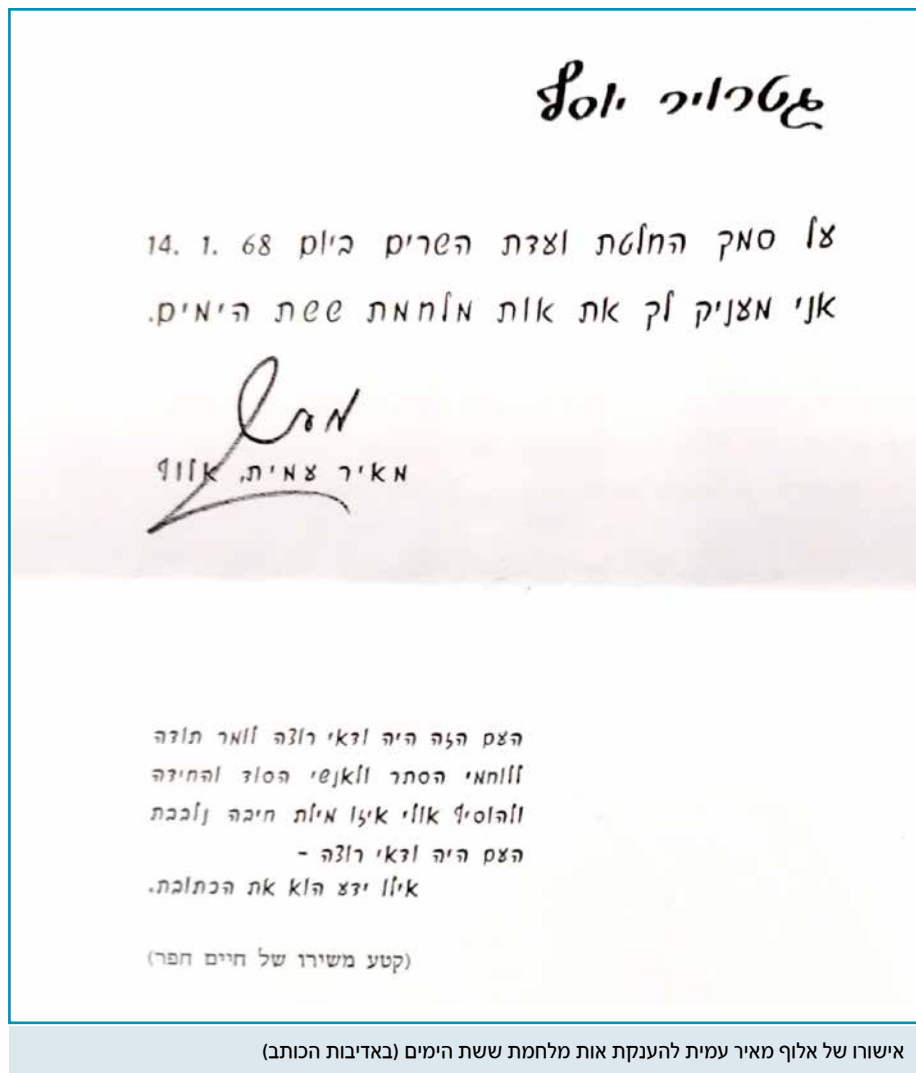
...ויוצא לשליחות במרוקו...

עם חזרתו ארצה בשנת 1965, הוזמן יוסף לפגישה עם ראש אמ"ן דאז, האלוף אהרון יריב, וזה הציע לו לשמש כראש המשלחת הצבאית

המשימה הוטלה על "המוסד", אשר פעל במרוקו, בהסכמה, בענייני עליית יהודים ובארגון הגנת הקהילות היהודיות המקומיות. לצורך ביצועה - נשלחו בין השנים 1962-1971 שלושה קציני צה"ל בדרגת אלוף-משנה: יוסף יהלום (איש כינרת), איש השריון אלחנן סלע ויוסף גטרור. הם פעלו בכיסוי של דרכון זר, תוך שימוש בגרמנית או צרפתית, שפות שבהן שלטו כשפת אם. כל אחד מהם שירת במרוקו שלוש שנים. משפחות ה"שליחים" התגוררו בבריות אירופאיות מרכזיות, למעט גטרור, אשר פעל במרוקו בין השנים 1965-1968, בעוד שמשפחתו נותרה בארץ. בשל כך, הגיע יוסף לביקור אחת לשלושה-ארבעה חודשים, שבמהלכם ערך פגישות במטכ"ל וב"מוסד" לצורך עדכונים שוטפים ותכנון פעילויות המשך.

מתגבש כלוחם...

יוסף נולד בווינה ב-19 באוקטובר 1919, סיים את לימודי התיכון, התגייס לשורות הצבא האוסטרי הרפובליקני והתנדב לשירות בחטיבה האלפיניסטית השנייה, שהייתה יחידת עלית בצבא האוסטרי. כשלושה חודשים לאחר מכן, במרץ 1938, פלשה גרמניה לאוסטריה, מה שהביא לאיחוד שתי המדינות ("האנשלוס"). הצבא האוסטרי "נבלע" לתוך ה"וורמאכט" הגרמני, והותיר את יוסף כיהודי

אל"ם גטרוריר, האבא (באדיבות גטרוריר הבן)

ה"נבואה" של יוסף התגשמה ובכך נמנעה התוכנית לשגר חטיבת חיל רגלים מרוקאית ככוח משלוח. עם סיום המלחמה, ערכו המארחים מצעד צבאי מרשים, כשיוסף זכה למעמד של אורח נכבד על גבי בימת הכבוד. ליבו היה כמובן בעת ההיא עם ישראל ועם בנו אשר לחם כקצין תותחנים במלחמה.

התגייס לשורות הצבא האוסטרי הרפובליקני והתנדב לשירות בחטיבה האלפיניסטית השנייה, שהייתה יחידת עילית בצבא האוסטרי.

במהלך תקופה של שלוש שנים, פעל יוסף במרוקו כ"שועל בודד". הוא התגורר לבדו בדירה שכורה, חופשי לנוע ולהכיר את הארץ היפה הזו מקרוב. במקביל, ערך מדי פעם פגישות עם מארחיו, שבהן דנו בענייני דיומא. לעיתים נקרו בדרכו של יוסף מקומיים סקרנים שהמטירו עליו שאלות חטטניות שמהן התחמק באלגנטיות.

...והופך לראש המשלחת

בביקור שערך באחד הבסיסים הצבאיים, נקלע יוסף לשיחת מספר קצינים מרוקאים, ש"דנו" בדמותו של אדולף היטלר. חלקם היללו את ה"פיהרר" וחלקם שתקו. יוסף, שהגיב בביקורתיות על דברי השבח, חשד כי שיחה זו הייתה למעשה

עודד גטרוריר יוסף

על סמך החלטת ועדת השרים ביום 14. 1. 68
אני מצניק לך את אות מלחמת ששת הימים.

[Signature]
מאיר צמית, אלוף

הצק הזה היה ודאי רוצה לומר תודה
ללוחמי הסתר אלכסי הסוד והחידה
והלסיף אלוי אילו מילת חיבה נלכבת
הצק היה ודאי רוצה -
אילו ידע הלא את הכתובת.

(קטע משירור של חיים חפר)

אישרו של אלוף מאיר עמית להענקת אות מלחמת ששת הימים (באדיבות הכותב)

יונה - אשר עד גיל עשרים גדלה והתחנכה בחאלב שבסוריה, ובהמשך אף למדה במשך ארבע שנים בבית הספר לאחיות הסמוך לאוניברסיטה האמריקאית בביירות - הייתה בעלת דרכון צרפתי, שהותאם לכיסוי הנדרש. בעודם במרוקו, הציג יוסף את אשתו יונה בפני מארחיו כ"פילגש מביירות"... בחלוף השנים, חזר יוסף ארצה ובמהירות השתלב בעבודה במשרד הראשי של קק"ל בירושלים. מייד עם שובו ארצה מהשליחות המוצלחת והחשאית, נשאל יוסף מדוע לא המשיך ב"עסקי השו-שו"? תשובתו לכך הייתה חד-משמעית: "משום שהתחלתי לאבד את הזהות שלי..."

יוסף גטרוריר נפטר ב-21 בדצמבר 2011, בהיותו בן יותר מ-92, שבע ימים ועלילות חיים מרתקות - כשאת סודותיו הכמוסים ביותר לקח עימו אל הקבר.

מכוונת, במטרה לבחון את מידת אמינות זהותו. במרוצת הזמן, היחסים בין המארחים לשליחי "המוסד" נערכו, מה שהוביל את המארחים

במהרה התברר כי חלק ניכר מהציוד כן נשא כתובות בעברית, מחדל אשר הוביל למהומה רבה בקרב הצד המרוקאי

לדרוש כי ה"קולונל", מפקד המשלחת הצבאית הישראלית, יפקד גם על שליחי השב"כ ו"המוסד", ובפועל - שימש כראש תחנת "המוסד" במרוקו ותרם להשגת מידע יקר מפז ששוגר ארצה. ברבות הימים, בסמוך לסיום שליחותו, החליט יוסף שהגיעה השעה להביא את אשתו יונה לביקור.

שתי "פשלות" מודיעיניות ושני תרגילי הונאה מתוחכמים בספר יהושע

חיים מנור

שני כיבושי יהושע, הראשונים, בארץ המובטחת - יריחו והָעֵי - לוּו ב"פשלות" מודיעיניות קשות מחד גיסא, ובמבצעי הונאה מרשימים מאוד מאידך גיסא. במאמר זה יתוארו ה"פשלות" והמבצעים הללו, בראייה מודיעינית-מבצעית.

המבצע המודיעיני הכושל ביריחו

לקראת כיבוש יריחו, שולח יהושע שני מרגלים לאיסוף מידע על הכוח שעומד מולו. רעיון המרגלים אינו זר ליהושע, בהיותו אחד משנים-עשר המרגלים שנשלחו על ידי משה לתור את הארץ. רק הגיוני שהוא משתמש בו. השניים מגיעים לרחב, המוגדרת כ"אישה זונה", ולנים אצלה. במושגים של ימינו, השניים הגיעו לבית מלון ולנו שם בלילה הראשון. את המילה "זונה" ראוי לדעת לפרש כאישה שמנהלת מלון ומזינה אורחים המגיעים אליו (ולא בפירוש אחר כלשהו).

הטלת ספק היא ערך עליון בכל מערכת מודיעינית, ותפקידה הוא למנוע מחטא היוהרה להשתלט על השיח ולהיות מרכיב בקבלת החלטות

ואולם, מייד עם הגעתם לבית רחב הם נחשפים, ודבר הגעתם נודע למלך יריחו: **"וַיֹּאמֶר, לְמֶלֶךְ יְרִיחוֹ לֵאמֹר: הֲנֵה אַנְשִׁים בָּאוּ הֵנָּה הַלַּיְלָה, מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל--לְחַפֵּר אֶת-הָאָרֶץ."** הכתוב אינו מפרט כיצד נחשפו השניים, אבל כאנשי מודיעין ניתן לשער מה הביא לחשיפתם - שעת כניסה לא סבירה, לבוש שונה וחריג, אי הכרת השפה במקום, סיפור כיסוי לא מתאים, שאלות מיותרות, או סתם עובר אורח אקראי שראה אותם וחדש בהם. מבצע מסוג זה, של החדרת סוכנים לשטח

של יריב, הוא מורכב ביותר ומחייב תוכנית פעולה סדורה ומפורטת, כאשר רכיב מרכזי בה הוא סעיף תקלות, קרי, מקרים ואפשרויות שהסוכן עשוי להתקל בהם והמענה לאותם מקרים. קשה מאוד לחשוב על כלל מרכיבי התקלות

ייתכן גם שהמרגלים היו שבויים בחטא היוהרה, עם קונספציה של "אני ואפסי עוד" אחרי הכיבוש המוצלח של יריחו

האפשריים, ולכן יש חשיבות רבה לכושר האלתור והתושייה של הסוכן. במקרה של מרגלי יריחו, סביר מאוד שהם לא הקפידו על הכנת תוכנית סדורה כאמור, ולכן נחשפו.

את המצב מתנדבת רחב להציל, המבינה את גודל האסון המתקרב על השניים אם יילכדו. ברור לה שאם ייתפסו בפועל - גורלם נחרץ למות. בתושייה ותעוזה מדהימים היא מסתירה את השניים בין ערמות עצים הנמצאים על גג ביתה, **"וַיִּתְמַנְּם בְּפִשְׁתֵי הָעֵץ, הָעֵצֹכֹת לָהּ עַל-הַגֵּג."** כאשר מגיעים אליה אנשי מלך יריחו ומבקשים שתסגיר לידם את האנשים - היא מאשרת אומנם שבאו אליה שני אנשים זרים, אבל אלה עזבו את הבית בחשכה לפני סגירת שערי העיר.

רחב מטעה את אנשי המלך ומאיצה בהם לרדוף אחריהם. ואכן, הם נענים להצעתה ומקיימים מרדף לכיוון מעברות הירדן. מייד עם הסתלקות אנשי המלך, היא עולה לגג ביתה ומבירה למרגלים את מניעיה למבצע ההצלה שלהם. בחוכמתה, ברור לה כי בני ישראל יכבשו את יריחו, לאור הצלחותיהם במלחמות עד כה שיצרו תדמית של מנצחים. לכן, היא מבקשת

רחב ומרגליו של יהושע, מוזיאון רוטרדם (ויקיפדיה)

להבטיח את הישרדותה והישרדות בני משפחתה. לאחר שהיא מקבלת הבטחה מהשניים כי ידאגו לקיים את בקשתה, היא מורה להם לצאת מן העיר מערבה לכיוון ההרים - הכיוון הנגדי לנהר הירדן - להסתתר שם שלושה ימים, ורק לאחר שהשטח יירגע לעבור חזרה את הירדן מזרחה. ברור כי משימת הריגול נכשלה והשניים חוזרים אל יהושע. כל מה שיש להם למסור לו הוא דבריה של רחב בדבר השמועות על עוצמתם

המרגלים הללו חוזרים ואומרים ליהושע כי הצבא שעומד מולם הוא קטן ואין צורך להפעיל את כל הכוחות כדי לכבוש את העיר – מספיקים 2,000 או 3,000 איש, "וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אֶל-יַעַל כָּל-הָעָם--כְּאַלְפִים אִישׁ או כְּשֵׁלֶשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ, יַעַל וַיְכּוּ אֶת-הָעִיר; אֶל-תִּיגַע-שָׁמָּה, אֶת-כָּל-הָעָם, כִּי מַעַט, הִמָּה".

הרעיון העומד בבסיס תוכניתו ללוחמה הפסיכולוגית הוא לתת תחושה לתושבי יריחו כי מולם עומד כוח ענק ואין להם סיכוי להילחם בו ולנצח

יהושע פועל על סמך ההערכה השגויה הזו ונחל תבוסה קשה שגורמת לדמורליזציה בקרב העם, וַיְכּוּ מֵהֶם אַנְשֵׁי הָעִיר, כְּשֵׁלֶשֶׁים וְשֵׁשָׁה אִישׁ, וַיִּרְדְּפוּם לִפְנֵי הַשַּׁעַר עַד-הַשְּׂבָרִים, וַיָּכּוּם בַּמּוֹךְ; וַיִּמַּס לִבָּב-הָעָם, וַיְהִי לָמָּיִם". הכתוב אינו מפרט מדוע המרגלים הביאו הערכה מוטעית כזו. ניתן רק להניח שהם עשו עבודה שטחית ביותר, או שתושבי העיר חשפו אותם והשתמשו בהם (כשהם בלדרי מידע משוטטים או "מוכפלים") למבצע הונאה, שבמסגרתו מסרו במכוון מידע שגוי. ייתכן גם שהמרגלים היו שבויים בחטא היוהרה, עם קונספציה של "אני ואפסי עוד"

נגדו, ולכן הם נכנעו. לא בכדי התנ"ך אינו מתאר את הקרב ביריחו, ואפשר להניח כי העיר נפלה לידי יהושע כפרי בשל אחרי מבצע ההונאה הפסיכולוגי. רחב ה"זונה" זוכה לחסד ועוברת יחד עם בני משפחתה "שיקום", כיאה למי שסייע משמעותית ומנע אסון של נפילת המרגלים, "וְאֶת-רַחֲב הַזּוֹנָה וְאֶת-בֵּית אַבִּיהָ וְאֶת-כָּל-אֲשֶׁר-לָהּ, הִחְיָה יְהוֹשֻׁעַ, וַתֵּשֶׁב בְּקִרְבֵּי יִשְׂרָאֵל, עַד הַיּוֹם הַזֶּה".

ובהערת אגב, צריך להזכיר מבצע דומה שאותו ניהל השופט גדעון מול המדיינים, כאשר עם 300 לוחמים בלבד, ובעזרת מבצע לוחמה פסיכולוגית מרשים, הוא מצליח להביס צבא גדול מאוד, "וַיִּתְקְעוּ שְׁלֹשֶׁת הָרָאשִׁים בְּשׁוֹפְרוֹת, וַיִּשְׂבְּרוּ הַכְּדִים, וַיִּחְזְקוּ בַיָּד-שְׁמֹאלם בְּלַפְדִּים, וּבַיָּד-יְמִינָם הַשׁוֹפְרוֹת לַתְּקוּעָה; וַיִּקְרְאוּ, חֲרָב לַיהוָה וּלְגִדְעוֹן. וַיַּעֲמְדוּ אִישׁ תַּחְתּוֹ, סָבִיב לַמַּחְנֶה; וַיִּרְץ כָּל-הַמַּחְנֶה וַיִּרְעוּ, וַיִּנְיֹסוּ (וַיִּנְיֹסוּ). וַיִּתְקְעוּ, שְׁלֹשׁ-מֵאוֹת הַשׁוֹפְרוֹת, וַיִּשְׁם יְהוָה אֶת חֲרָב אִישׁ בְּרַעְהוֹ, וּבְכָל-הַמַּחְנֶה; וַיָּנֹס הַמַּחְנֶה עַד-בֵּית הַשֹּׁטָה, צָרְרָתָה--עַד שַׁפְת־אֲבָל מַחֲלָה, עַל-טַבַּת".

מבצע ריגול כושל לפני כיבוש העיר

גם בסיפור כיבוש העיר שולח יהושע מרגלים.

של בני ישראל, שהצליחו במלחמותיהם עד אז וגרמו לפחד גדול בקרב יושבי הארץ, "וַיֹּאמְרוּ, אֶל-יְהוֹשֻׁעַ, כִּי-נָתַן יְהוָה בְּיַדְךָ, אֶת-כָּל-הָאָרֶץ; וְגַם-נִמְגּוּ כָל-יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ, מִפְּנֵינוּ". אומנם לא צריך לזלזל במידע הזה, אבל לא זאת האינפורמציה המצופה ממרגלים. רק כפסע היה בינם ובין לכידתם על ידי אנשי יריחו וחיסולם. הם ניצלו רק בזכות התנדבותה של רחב לסייע להם ותושייתה...

כיבוש יריחו – לוחמה פסיכולוגית

לאחר שובם של צמד המרגלים, מבין יהושע כי מרכיב מרכזי בלחימה על יריחו צריך להיות פסיכולוגי. יריחו בשלב זה מוקפת חומה, ותושביה יודעים כי בני ישראל מתכננים לכבוש אותה, ולכן היא "סֹגְרָת וּמְסֹגְרָת, מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל; אֵין יוֹצֵא, וְאֵין בָּא". תוכנית המבצע של יהושע מורכבת ממהלכים שמשמעותם הגברת הפחד של תושבי יריחו מפני בני ישראל. הרעיון העומד בבסיס תוכניתו ללוחמה הפסיכולוגית הוא לתת תחושה לתושבי יריחו כי מולם עומד כוח ענק ואין להם סיכוי להילחם בו ולנצח.

עם 300 לוחמים בלבד, ובעזרת מבצע לוחמה פסיכולוגית מרשים, הוא מצליח להביס צבא גדול מאוד

הוראותיו של יהושע ברורות מאוד בהקשר זה. במשך שישה ימים מקיפים הכוהנים את חומות העיר שבע פעמים בכל פעם, כשהם נושאים את ארון הקודש ותוקעים בשופרות, "וְהִחְלוּץ הַלֵּךְ--לִפְנֵי הַכְּהֹנִים, תִּקְעוּ (תִּקְעֵי) הַשׁוֹפְרוֹת; וְהִמָּאֶסְף, הַלֵּךְ אַחֲרֵי הָאָרוֹן, הַלּוֹךְ, וְתִקְוֶעַ בְּשׁוֹפְרוֹת". הלוחמים צועדים אחריהם ועל פי הנחייתו של יהושע – אינם מריעים. ביום השביעי מקיפים הכוהנים את חומות העיר פעם אחת, ואז, לפי ההנחיה של יהושע, כל הלוחמים הנמצאים איתם מריעים, מה שמביא לנפילת חומת העיר והם כובשים אותה, "וַיְהִי כִשְׁמַע הָעָם אֶת-קוֹל הַשׁוֹפָר, וַיִּרְעוּ הָעָם תְּרוּעָה גְדוֹלָה, וַתִּפֹּל הַחוֹמָה תַּחְתֵּיהָ וַיַּעַל הָעָם הָעִירָה אִישׁ נֶגְדוֹ, וַיִּלְכְּדוּ אֶת-הָעִיר".

לדעתי, נפילת חומת העיר אינה בהכרח נפילה פיזית. ניתן בהחלט לדמות את נפילתה לדמורליזציה ופחד גדול שנפל על תושבי יריחו, שסברו כי עומד מולם כוח אדיר שאין להם סיכוי

יהושע בן-נון בכיבוש יריחו (המקור לא ידוע) (depositphotos)

מִזָּה וְאֵלֶּה מִזָּה; וַיֵּכֶן אוֹתָם, עַד-בְּלַתִּי הַשָּׂאִיר-לוֹ שְׂרִיד וּפְלִיט."

מבצעי הונאה מסוג זה התרחשו לכל אורך ההיסטוריה, כאשר העקרונות המנחים שלהם היו "בתחבולות תעשה לך מלחמה" (סמל "המוסד"); תוכנית פעולה שמהותה חשיבה יצירתית, תעוזה ותושייה, והיא יורדת בתכנונה לפרטי הפרטים הקטנים.

מה היה לנו פה? שני מבצעי מודיעין כושלים ושני מבצעי הונאה ולוחמה פסיכולוגית מוצלחים. הלקחים מארבעת האירועים הללו אמורים להיות נר לרגלי מערכות מודיעיניות ומבצעיות.

ההיסטוריה האנושית מלאה בסיפורי כישלונות ומבצעי הונאה מפוארים שאפשר ללמוד מהם. לא צריך תמיד "להמציא את הגלגל מחדש". עדיף פשוט להכיר את אותם גלגלים וגם להפיק את התועלות מהיכולת "להתגלח על זקנם של אחרים".

מאחורי העיר מקבל סימן מיהושע והוא פורץ אל העיר הריקה, שורף אותה ומתחיל במרדף מאחור אחרי כוחות הָעֵי. בשלב הזה הכוח ה"נסוג" של יהושע עוצר את נסיגתו, סב על עקבותיו ותוקף חזרה.

אבל כאנשי מודיעין ניתן לשער מה הביא לחשיפתם – שעת כניסה לא סבירה, לבוש שונה וחרוג, אי הכרת השפה

וכך צבא הָעֵי נמצא במלכודת מוות משני צדדיו והניצחון מושלם, "וַיִּפְּנוּ אַנְשֵׁי הָעֵי אַחֲרֵיהֶם וַיֵּרְאוּ, וַהֲנֵה עָלָה הָעֵיר הַשְּׂמִימָה, וְלֹא-הָיָה בָּהֶם יָדַיִם לְנוֹס, הֲנֵה וַהֲנֵה; וְהָעָם הֵנִס הַמִּדְבָּר, נֶהְפָּךְ אֶל-הָרֹדֶף... וְאֵלֶּה יֵצְאוּ מִן-הָעֵיר, לְקִרְאָתָם, וַיְהִי לִישְׂרָאֵל בְּתוֹךְ, אֱלֹהִים

אחרי הכיבוש המוצלח של יריחו. ללא ספק תושבי הָעֵי כבר שמעו על נפילת יריחו ועל מלחמות ישראל האחרות והתכוננו היטב לקראת בואם. לכן, היה מקום להטיל ספק בדיווחם של המרגלים ולבחון אותם היטב. יש ללמוד שני לקחים חשובים מאוד מאירוע זה: האחד, מרגלים נשלחים כדי להביא מידע אמין ככל האפשר ולא לספק הערכות – את אלה עדיף להותיר לשולחיהם. והשני, מערכות מודיעיניות וביטחוניות אינן יכולות לפעול רק על בסיס מקור אחד; חובה עליהן להצליב מידע ולחפש אימותים או הפרכות ממקורות נוספים. הטלת ספק היא ערך עליון בכל מערכת מודיעינית, ותפקידה הוא למנוע מחטא היוהרה להשתלט על השיח ולהיות מרכיב בקבלת החלטות. זוהי "פשלה" קשה, במקרה הזה, שגרמה לכישלון צורב.

כיבוש הָעֵי – מבצע הונאה מתוחכם

לאחר התבוסה, יהושע מבין כי כדי לכבוש את הָעֵי – נדרש מבצע מתוחכם של הונאה והטעיה. את הרעיון המבצעי הטוב ביותר ראוי להביא כלשונו, כמופיע בספר יהושע,

"וַיִּבְחַר יְהוֹשֻׁעַ שְׁלֹשִׁים אֶלְפֵי אִישׁ, גְּבוּרֵי הַחֵיל, וַיִּשְׁלַחם, לִילָה. וַיֵּצְאוּ אִתָּם לְאֹמֶר, רְאוּ אִתָּם אַרְבָּים לְעִיר מֵאַחֲרֵי הָעֵיר--אֶל-תְּרַחֲקוּ מִן-הָעֵיר, מְאֹד; וְהִייתֶם כְּלָכֶם, נְכֻנִים. וְאֲנִי, וְכָל-הָעָם אֲשֶׁר אִתִּי, נִקְרַב, אֶל-הָעֵיר; וְהָיָה, כִּי-יֵצְאוּ לְקִרְאָתָנוּ כְּאֲשֶׁר בְּרֹאשְׁנָה, וְנִסְנוּ, לִפְנֵיהֶם. וַיֵּצְאוּ אַחֲרֵינוּ, עַד הִתִּיקְנוּ אוֹתָם מִן-הָעֵיר--כִּי יֹאמְרוּ, נָסִים לִפְנֵינוּ כְּאֲשֶׁר בְּרֹאשְׁנָה; וְנִסְנוּ, לִפְנֵיהֶם. וְאִתָּם, תִּקְמוּ מֵהָאוֹרֵב, וְהוֹרֵשְׁתֶּם, אֶת-הָעֵיר; וְנִתְּנָה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם, בְּיַדְכֶם. וְהָיָה כִּתְפַשְׁכֶּם אֶת-הָעֵיר, תְּצִיתוּ אֶת-הָעֵיר בְּאֵשׁ--כְּדָבַר יְהוָה, תַּעֲשׂוּ; רְאוּ, צִוִּיתִי אֶתְכֶם."

בתושייה ותעוזה מדהימים היא מסתירה את השניים בין ערמות עצים הנמצאים על גג ביתה

המבצע מצליח מעל ומעבר. אנשי הָעֵי בולעים את הפיתיון וסבורים כי גם הפעם הם עומדים לנחול ניצחון. אבל, אז הם נלכדים בין שני הכוחות ומבוססים. הם יוצאים למרדף אחרי הכוח הקטן שנשאר עם יהושע ה"בורח" מהם, ואז, לאחר שהעיר מתרוקנת מכוחות, כוח ה"סיררת" שהיה

מלחמת העצמאות בעיני צלמיה

עולים ראשונים מגיעים על סיפונה של ה"פאן יורק", מקפריסין. (באדיבות ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון. אוסף צ'סניק, צלם: פרד צ'סניק)

מחלקת קשרי חוץ (קש"ח) באמ"ן ו"ידיעת זהב" במלחמת המפרץ הראשונה (1991)

אל"ם (בדימ') אריה שור,
בשיתוף אל"ם (בדימ') ד"ר רפי בוכניק

מדינת ישראל הותקפה במלחמת המפרץ הראשונה (17 בינואר-28 פברואר 1991) על ידי עיראק ישירות וממרחק. העורף הישראלי, בדגש על מרחב גוש דן, היה נתון למתקפות של טילי קרקע-קרקע (סקאדים) מדי מספר ימים. בתחילת המלחמה במטחי טילים, ובהמשך בטילים בודדים (בסך הכול שוגרו 39 טילים לשטח ישראל). צה"ל ומערך העורף בחירום נערכו להתגוננות מבעוד יום. צה"ל לא הופעל התקפית כנגד עיראק מסיבות מדיניות, הגם שהתקיימו הכנות מבצעיות לתקיפות של חיל האוויר וכוחות מיוחדים במערב עיראק.

שלוותה בסיסמת "נחש צפע", ולאחריה נפילות של מטחי טילים בגוש דן ובחיפה. מלחמת המפרץ הראשונה הגיעה לשטח ישראל...
באותה עת עמדתי בראש מחלקת קשרי חוץ (קש"ח) באמ"ן. עבור המחלקה, על שלושת

ב-17 בינואר 1991 בשעה 02:00, החלו כוחות הקואליציה בראשות ארצות הברית במתקפה של הפצצה אווירית ושיגור טילי שיוט מדגם "טומהוק" כנגד עיראק. 24 שעות לאחר מכן, ב-18 בינואר בשעה 02:00, הוחרדו תושבי ישראל מאזעקה,

ענפיה המקצועיים - ענף ר' (בראשות סגן-אלוף רפי בוכניק), האחראי על שיתוף פעולה מודיעיני עם שירותי מודיעין זרים; ענף נספחים צבאיים (בראשות סגן-אלוף אמנון זהבי), המתאם את פעילות צה"ל מול נספחים זרים המואמנים בארץ ומערך נספחי צה"ל בחוץ לארץ; וענף סיוע מיוחד (בראשות סגן-אלוף יצחק שוהם) - המלחמה היוותה נקודת ציון ושיא בכל תולדותיה של המחלקה. ככזו, שימשה המחלקה ערוץ לחילופי מידע, קישור ותיאום - מודיעיני, מבצעי ולוגיסטי - בין צה"ל לצבא ארצות הברית ולחלק מצבאות הקואליציה, מפרוץ המתיחות, בעקבות פלישת עיראק לכווית (שניים באוגוסט 1990), ועד סיום המלחמה.

מתקפה בהפתעה

ב-15 בינואר 1991 פג האולטימטום שהציבה מועצת הביטחון של האו"ם לעיראק לפנות את כוחותיה מכווית, דרישה שלא נענתה. ב-16 בינואר, בשעות אחר הצהריים, צלצל הטלפון על שולחנו של אחד הבכירים בענף ר'. מעברו השני של הקו הזדהה הדובר כקצין מהנספחות הצבאית האמריקאית בתל אביב, "אני מדבר איתך מטלפון ציבורי מחוץ לבניין השגרירות, המתקפה שלנו תחל הלילה בחצות", אמר וניתק. עודכנתי מיידית בידיעה. בישראל נודעה למידע על אודות יום העי"ן ושעת השי"ן לתחילת המתקפה - חשיבות רבה, כדי שיהיה סיפק בידה

"אני מדבר איתך מטלפון ציבורי מחוץ לבניין השגרירות, המתקפה שלנו תחל הלילה בחצות", אמר וניתק

לנקוט בצעדי ההתגוננות המתחייבים בעורף, ובכלל זה נוכח החשש מפני רש"קים (ראשי קרב) כימיים. ידעתי כי בקשות ליידוע מראש הופנו בצינורות המדיניים הבכירים למקביליהם בארצות הברית, וכי ניתנה הבטחה שתועבר לישראל התרעה מוקדמת של כמה שעות, בטרם תחל ארצות הברית בפעולה בעיראק. התקשרתי לראש אמ"ן, אלוף אמנון שחק, ועדכנתי אותו במידע. הוא הודה על הדיווח והנחה שלא נפיץ את המידע כידיעה מודיעינית במערכת, גם לא בסיווג ובדרגת רגישות גבוהים, וכי לשכתו היא שתמשיך בטיפול הנדרש. וכך היה. מן הראוי לציין שבפועל, בצינור הרשמי, האמריקאים העבירו לידיעת ישראל את הידיעה

אריה שור בין שני רמטכ"לים - קולין פאוואל ודן שומרון (באדיבות הכותב)

27 February 1991

Lt Col Rafi Bushnik
USDAO
71 Hayarkon Street
Tel Aviv, Israel

Dear Lt Col Bushnik

I wanted to take a moment to pass on my sincere appreciation for all of your efforts on behalf of my people over the last few weeks. Your hard work and willingness to step up to last minute requests ensured that my folks were able to return from Tel Aviv safely, promptly, and without any unnecessary delay. I would particularly like to thank the two IDF personnel, "Kobi" and "Mikey," who personally escorted my couriers through airport security and customs at Ben Gurion Airport.

All in all, your efforts made an otherwise burdensome task run very smoothly. Thanks again, and I hope we find mutual success in our efforts against Saddam Husayn.

CHARLES L. BISHOP, Brig Gen, USAF
DCS/Intelligence

איגרת התודה של האמריקאים לרפי בוכניק (באדיבות הכותב)

על המועד לתחילת המתקפה - רק בשעות הערב המאוחרות...

אתגרים להתמודדות בזמן אמת

במהלך המלחמה, מחלקת קש"ח, ובמסגרתה ענף ר', כסוכנות איסוף רשמית, הייתה שותפה לאתגרים המודיעיניים במסגרת מערך האיסוף של קהילת המודיעין, והייתה חלק מהמאמץ המבצעי והלוגיסטי הצה"לי להיערך הגנתית והתקפית מול עיראק. ניתן למנות את העיקריים שבהם:

■ לבסס את ההנחה הנגזרת מהצהרותיו של **סדאם חוסיין** כי קיימת מבחינתו זיקה בין התביעה הבין-לאומית לפנות את כוחותיו מכווית ובין העימות עם ישראל, וכי בכוחותיו לממש את איומו להגיב בפגיעה ישירה בישראל מול כל ניסיון לפגוע בארצו על ידי ארצות הברית וצבאות הקואליציה (וגם כנקמה על השמדת הכור הגרעיני "אוסיראק", ביוני 1981).

ב-18 בינואר בשעה 02:00, הוחרדו תושבי ישראל מאזעקה, שלווה בסיסמת "נחש צפע", ולאחריה נפילות של מטחי טילים בגוש דן ובחיפה

■ לספק מידע עדכני לגבי סדר הכוחות ויכולות הטק"ק (טילי קרקע-קרקע) שברשות עיראק (משגרים, טווחים, סוגי רש"קים קונבנציונליים ואולי כימיים, אתרי שיגור) והמטרות לפגיעה בשטח ישראל שייבחרו (יעדים צבאיים, מטרות תשתית ואוכלוסייה אזרחית). זאת, על בסיס ניתוח והבנה שדרך הפעולה הנבחרת של האויב תהיה ירי טק"ק לעבר ישראל.

■ לקבל מידע חיוני מקהילת המודיעין האמריקאית ומשירותי מודיעין ידידותיים נוספים, אודות מרחבי שיגור הטילים במערב עיראק, ובמשתמע גם הכנת "בנק מטרות" פוטנציאלי, אם וכאשר יוחלט על תקיפה במערב עיראק. זאת, בשל היעדר מודיעין חזותי מספק עליהם, עצמאי ותוצרת "כחול-לבן". הבקשות לקבלת תצלומי אוויר ולווין שלהם הובעו מצד ישראל בפני האמריקאים בכל הדרגים.

■ למסד ערוץ קישור ותיאום זמין, רציף ובזמן אמת - למתן התרעה מוקדמת על שיגורי טילים מעיראק לעבר שטח ישראל. הוקם קו תקשורת ישיר (כונה בישראל "עומק") מול חדר המצב של המודיעין הצבאי האמריקאי, ושלוחה שלו הוצבה גם במשרדו של ראש ענף ר'.

■ לקיים שיתוף פעולה שוטף בארץ, של התייעצויות ותכנון מבצעי, בין צוותי עבודה משותפים ישראלים

ראויה לציון גם עם המודיעין הצבאי הבריטי, באמצעות נספחנו הצבאי בלונדון.

■ ניהול מבצע מודיעיני-לוגיסטי יום-יומי בשיתוף עם שב"כ, להעברה מהירה ארצה של תצלומי לוויין אמריקאיים של מרחב מערב עיראק ממפקדת UNSCOM בגרמניה (במטוסי מטען ישראליים).

■ הכנה של פנקס כיס באנגלית על אודות צבא עיראק, במתכונת "דע את האויב", כדי שישמש את חיילי צבא ארצות הברית במסגרת מבצע "סופה במדבר".

בנוסף לכך, השתתפו בכירי המחלקה בפורומים מודיעיניים ומבצעיים משותפים עם האמריקאים בארץ; בתיאום ביקורים ובהשתתפות במפגשים עם אורחים צבאיים בכירים בארץ; במעורבות בהגעת סוללות ה"פטריוט" וצוותים אמריקאיים ארצה; ובליווי מערך הנספחים הזרים בארץ ואורחים באתרי פגיעה של טילים, ללימוד נזקים ולצורכי הסברה.

המחלקה עמדה בהצלחה בפני האתגרים המקצועיים שהציבה המלחמה בפניה, ורשמה פרק מכובד בתולדותיה. תם ולא נשלם...

ואמריקאיים, בדגש על הכוונה לתקיפות אוויר של הקואליציה נגד אתרי שיגור טק"ק במערב עיראק. ■ לקדם בנוהל בהול תיאום הצבתן של סוללות הגנה אווירית מסוג "פטריוט" PAC-2 בישראל, כמענה הגנתי מפני פגיעות של טק"ק, המשוגרים משטח עיראק לעבר ישראל.

שיתוף פעולה רב-תחומי

תקצר היריעה מלפרט את מכלול הפעילויות בתחום המודיעין שבהן הייתה המחלקה מעורבת, באמצעות ענף ר', בכל שלבי המלחמה, בדגש על חילופי מידע והידוק שיתוף פעולה עם הגורמים השונים בקהילת המודיעין האמריקאית ושירותים עמיתים זרים נוספים. ובכל זאת, מן הראוי להפנות רקור מיוחד ל:

■ קיום קשר אינטימי מסיבי לשעון עם נציגי המודיעין בנספחות האמריקאית בתל אביב ועם נספחות המודיעין של צה"ל בווינגטון, ובמידה

מלחמת ששת הימים: איך הכניע רכז שב"כ, לבדו, כפר לבנוני שלם?

יצחק בוצר (בידץ')

הכפר העלאווי הקטן ע'ג'ר ממוקם על גדת נהר הוואזני, שהוא יובל שופע מרכזי של נחל החצבאני (ממקורות הירדן). במסגרת חלוקת המזרח התיכון אחרי מלחמת העולם הראשונה בין צרפת לאנגליה (הסכם "סייקס פיקו"), היה הכפר חלק מתחום המנדט הצרפתי בלבנון, ותושביו דיברו בלהג לבנוני.

בשנות הארבעים, עם הקמת המדינות סוריה ולבנון, סומן הכפר על הגבול בין שתי המדינות – סוריה ולבנון – בלי להגדיר בדיוק למי הוא שייך. כל עוד הגשם ירד בעיתו והיה מספיק מרעה – איש לא התעמק בבעיה.

בסוף שנות החמישים, בנו הסורים באזור עמדות מול קיבוצי הצפון. חשיבותו בעיני הסורים עלתה בעיקר במחצית שנות השישים, כשהחלו לפעול להטיית מקורות הירדן מלהגיע לישראל, כולל מעיינות הוואזני הגובלים בע'ג'ר. אז, עבר הכפר לשליטה סורית מלאה. במפות סוריות מאז, סומן הכפר כמובלעת סורית בתוך שטח לבנון.

מפות רשמיות אחרות, כגון הסכמי שביתת נשק, נשארו ללא שינוי וייתכן כי זו הסיבה ששטח הכפר לא נכלל בתוכניות המלחמה של צה"ל נגד סוריה במלחמת ששת הימים.

בשלהי המלחמה, רכז השב"כ **שלמה גלעוז** (המכונה אבו-יעקוב) ועמיתו איש יחידה 154 – מיהרו להגיע לרמת הגולן שזה עתה נכבשה. בהגיעם ל"צומת הטנק" (על שם משחית טנקים סורי פגוע SU-100 שהוצב שם), הנמצא במרחק קצר מקיבוץ דן, הם פנו בטעות עם רכבם שמאלה (צפון-מערבה) במקום ימינה (מזרחה)... כעבור זמן קצר מצאו עצמם לבדם בשולי כפר ערבי, מחוץ לתחום הכבוש, כשהם מוקפים בעשרות כפריים.

אבו-יעקוב, שהיה מוכר כ"עונתג'י" ו"ממזר"

מסדר הכניעה של כפר רג'ר ביוני 1967 – שלמה גלעוז קורא את כתב הכניעה... (באדיבות הכותב)

לע'ג'ר עם חברים מקיבוצו ראש הנקרה שביקשו לטייל ברמת הגולן ועם שוטר צבאי, "הכניע" את הכפר בשנית בטקס רשמי והכפיפו לממשל הצבאי בקונייטרה. מייד לאחר מכן מונה לרכז השב"כ ברמת הגולן וע'ג'ר... וכך הוריש לי את השטח כולו בהמשך. ב-1981 הוחל חוק רמת הגולן גם על ע'ג'ר. וכך "סופח" הכפר רשמית גם לישראל. בניגוד לדרוזים מרמת הגולן, כל תושבי ע'ג'ר ביקשו וקיבלו אזרחות ישראלית מלאה. אולם בשנת 2000 קבע האו"ם כי קו הגבול האמיתי בין שטח סוריה שנמצא בשליטת ישראל ובין לבנון – עובר במרכז הכפר, כאשר חלקו הצפוני של הכפר, שהתפתח בצורה מרשימה תחת פיקוח רופף של מנהל מקרקעי ישראל (שניזונו בעיקר מסיפורי אנשי הכפר), נמצא בתחום הריבוני של לבנון.

באותה תקופה, ישבתי בראש ועדת התכנון באזור, ולאור קביעות האו"ם פניתי לעו"ד **מני מזוז**, אז מבכירי הפרקליטות בשאלת תם: האם בסמכותי לפעול לפי חוק התכנון הישראלי וחוק רמת הגולן, להכין תוכניות מתאר ליישוב, להנפיק היתרי בנייה, או להבדיל צוויו הריסה למבנים בלתי חוקיים, לאזרחים ישראלים החיים בשטח ריבוני לבנוני, שאין לי שום אפשרות גישה אליו? עד היום טרם התקבלה תשובה...

אני בטוח כי שלמה גלעוז ז"ל היה מוצא פתרון יצירתי לפתרון בעיה משפטית-בין-מדינית, זו שנוצרה עקב טעות קטנה שלו בניווט...

גדול (במובן החיובי ביותר של המילה), הבין מייד את הטעות, פנה אל מי שנראה לו המוכבד ביותר בקהל והודיע לו בקול סמכותי, "העולם במלחמה, אנחנו מטעם צה"ל, סאלמו ותיסלמו (היכנעו ולא יאונה לכם כל רע)". שלמה הבחין כי המוכבד מניד בראשו לאות כי הבין את המסר, ומבלי לחכות לתשובה פורמלית – הורה לנהג להסתובב ולברוח מהמקום מהר ככל האפשר. וכך היה.

כמובן שהם לא דיווחו לאף אחד על ה"פדיחה", שלפי התפיסה המקובלת אינה אופיינית לקציני מודיעין.

לא חלפו ימים רבים ולבניין הממשל הצבאי שמוקם בקונייטרה, ברמת הגולן, הגיעו שני נציגים מהכפר ע'ג'ר, בהם אותו מוכבד שנד בראשו. בידם היה כתב כניעה לצה"ל, חתום בידי כל ראשי המשפחות בכפר, ובפיהם טענה כי מאז ש"נכבשו" על ידי נציגי הצבא הישראלי – איש לא היה במגע עימם. הם ביקשו לציידם במוצרי מזון בסיסיים החסרים להם.

דוד אלעזר-דדו, אלוף הפיקוד דאז, הבין מייד את חשיבות המתנה האסטרטגית – שליטה על מעיינות הוואזני שנפלה לידי, ומבלי לחקור במופלא ממנו – הזעיק מייד את רכז השב"כ **שלמה גלעוז** שיפעיל כישוריו ויכפיף את הכפר למרות הממשל הצבאי, כפי שביקשו מיוזמתם.

שלמה גלעוז קיבל על עצמו את המשימה בהכנעה, ואף הציע כי יעשה זאת כדרכו ב"שקט". הוא יצא

הנדסאי) והמון חיילים שנשאו את החול במעין סלים שנעשו משאריות צמיגים, ולכן היו בצבע שחור. מרחוק זה נראה כקן נמלים הזזות מלמטה למעלה וחזרה. אנשי הענף, שהכירו את הצבא מקריאת ידיעות, הביטו בתופעה הכול כך מצרית (מדובר בצבא שהתקן המבצעי שלו, אם איני טועה, היה כ-800 אלף איש) והביעו זלזול בוטה במה שראו. איני יודע מדוע לא ביררתי מה הפרשנות של ענף 6 לתוצאות הגיחה שראיתי ביום שישי

האחריות הייתה כולה שלי. הבנתי שעליי למנוע את האפשרות שהגדוד ישלם מחיר כבד בגין העובדה שהוטל למשימתו מעכשיו לעכשיו

בבוקר והסתפקתי בהערכתי ותחושותי. אך בן במקום הרמתי טלפון לסגן-אלוף יורם כרמלי ז"ל, שהיה מפקד קורס הקמ"נים (קציני מודיעין) שלי כשעברתי לחיל המודיעין כסגן צעיר בשנת 1969. יורם, איש ספר שגדל במודיעין השדה, היה קמ"ן מפקדת גייסות השריון, שהפכה למפקדת אוגדה בחירום. הסברתי ליורם מה אני רואה ומערך, והוא הגיב בצנינות אופיינית במשפט קצר: 'אתה תמיד פסימי, ר'בה [רבה], שם החיבה של הכותב]. אמרתי לו שאולי אני פסימי, אבל אני מבקש ממנו שייקח אותי בחשבון בחפ"ק [חבורת פיקוד קדמי] של האוגדה, אם ייכנסו לימודי חירום. יורם אמר שאין בעיה. קבענו איך תהיה התקשורת בינינו, שהרי למוחרת יהיה יום הכיפורים ואיש לא יהיה בעבודה. נפרדנו לשלום כשהוא נותן לי להבין שהגזמתי."

בחיל האוויר לא המתינו והחלו לגייס

"בליל יום הכיפורים, לאחר חזרתנו מבית הכנסת, ראינו שליד אצטדיון הכדור-סל מסתובבים רכבים ומתאספים אנשים, מראה שלא נראה כמוהו ביום הכיפורים מאז שאני זוכר את עצמי. אחותי (אז סגן בחיל הים) ואני ניגשנו אליהם ושאלנו מי הם. תשובתם הייתה שהם מחיל האוויר וגייסו אותם למילואים, ולא יספו.

החלטנו ללכת לקריה כדי לראות "מה הולך". בקריה ניגשתי לענף הסורי, ענף 5, שם פגשתי קצין שהיכרות ההדדית בינינו הייתה דלה אך מספיקה כדי שאשאל מה המצב והיכן קוטי (היה ראש המדור הצבאי בענף). התשובה שקיבלתי הייתה שקוטי ביחידת הפיענוח, כי רואים שם

"בקיץ 1972 סיימתי את תפקידי השני במודיעין, כקצין מערך של אוגדה 252, שהחזיקה את הקו בתעלת סואץ ועסקה, מלבד זאת, בעיקר באימון חטיבותיה. כקצין מערך למדתי היטב את צבא מצרים, הכרתי את התרגילים שהוא ביצע ואת שינויי הסד"כ (סדר הכוחות) השונים. כמי שהיה אחראי על דיווחי הקו מהאוגדה, הסתובבתי לא מעט לאורך התעלה והכרתי את השטח מהצד השני, בעיקר זה הקרוב לגדותיה. השתתפותי בתרגילים של יחידות האוגדה, נתנה לי מושג טוב על האופן שבו השריון פועל, לפחות בתרגילים..."

ניסיוני במלחמת יום הכיפורים

אלוף (במיל), אז - סרן, יעקב עמידורו

"לאחר כשנתיים בסיני, הוצע לי תפקיד מעניין מאוד: ראש מדור יעדי טרור בענף 4 בחטיבת המחקר. קיבלתי. כל אותה תקופה, ועל אף העבודה האינטנסיבית מאוד במדור, שמרתי קשר מודיעיני עם האזורים שבהם שירתי קודם לכן. עשיתי זאת על ידי קריאה קפדנית את הסיכום השבועי של חטיבת המחקר, מה שנתן תמונה טובה העולה מהמידע המודיעיני, בעיקר למי שקרא אותו עם ידע מוקדם על האויב והיכרות עם השטח."

"עצתי הראשונה לקציני מודיעין צעירים: במעבר מתפקיד לתפקיד אל תפעילו "מנגנון מחיקה" על מה שעסקתם בו, שמרו איתו מגע מודיעיני ולו מזדמן. לעולם אין לדעת מתי תזדקקו לידע הזה."

"הענף לא חושב כך"

"לקראת אוקטובר, כשהייתי כשנה בתפקיד, התחלתי לחוש אי-נחת. חלק מהדיווחים על התרגיל, המתקרב ובא, לא נראו לי 'רגילים'. נדמה שבעיקר היו אלו תנועות של יחידות לאזורים קדמיים, שלא זכרתי מתרגילים קודמים, עם הכנות באזור התעלה ממש, שגם הן היו חריגות.

לא תרגמתי את תחושותי לאיזה מעשה, אך השינוי הגדול חל אצלי ביום שישי בבוקר, חמישה באוקטובר, עת הגיע אליי קצין ששירת במרכז הדיווח של החטיבה (מנמ"ת). הוא הראה לי תוצאות פיענוח של גיחה שהתקיימה יום קודם לכן. הסתכלתי בתשומת לב על תוצאות הפיענוח שכיסה את החזית המצרית ואמרתי לו: 'דובי, זאת מלחמה'. אמר כתשובה כי 'הענף לא חושב כך'.

השבתי בתדהמה, "כיצד מעשיו ומחשבותיו של קצין זוטור בדרגת סרן, הנמצא כמעט בקצה 'שרשרת המזון אמ"נית", הובאו לידיעת ראש אמ"ן?"

בסיור ראינו איך המצרים בונים גבעות מלאכותיות מחול. קראנו להן "רמפות", כי לכל התרוממות כזאת הובילו דרכי עפר, וגם עליה הייתה מעין מדרגה שאפשרה עליית טנקים והתייצבות עליה. המבצע הסיזיפי לבניית הרמפות התנהל בנוסח המצרי: מעט כלי צמ"ה (ציוד מכני

אוטובוס והוא הלך לראות אם זה 'פּרוג' או טיל אחר; וכי בענף 5 חושבים שיש סיכוי של חמישים אחוז לכך שתפרוץ מלחמה, אבל בענף 6 ההערכה היא שזה הרבה פחות (נדמה לי שאמר 'אפילו לא חצי מזה'). לצערי לא עליתי לענף 6 וכך חזרתי הביתה.

ראש אמ"ן הסביר לכולם שלא מענישים בצה"ל את מי שברח אל המלחמה

למחרת בבוקר, בעיצומו של יום הכיפורים, התקשר אליי יורם ואמר, 'רבה, תגיע, כנראה שצדקת...! וכך הצטרפתי לאוגדה 162. את כל ימי המלחמה, ברובם, עשיתי בחפ"ק האוגדה שעליה פיקד האלוף **אברהם אדן**, המכונה 'ברן'. הלחימה הייתה אינטנסיבית אך תרומת

העיקרית נותר סגן הקמ"ן, **דני איילון**, כשכל העול הלוגיסטי של מחלקת המודיעין הוטל על כתפיו. לא הייתה בקשה או צורך שדני ז"ל לא נתן לו מענה. הוא הפך כל דבר לאפשרי, גם אם הדבר חייב הגעתו בג"פ בודד לקו הלחימה.

במהלך הלחימה של האוגדה זכורים לי שלושה איזורים בעלי משמעות בהקשר המודיעיני. האחד: לאחר כעשרה ימי לחימה, כשהאוגדה נערכה למעבר התעלה. תוך כדי ההכנות התקבלו הידיעות הראשונות, שעברו לאוגדה דרך הגנ"ד, על הכוונה למנוע מחטיבת שריון 25 (אחת משתי חטיבות T-62 שהיו בצבא המצרי) לבצע התקפת נגד, מדרום לצפון, לעבר התפר שבין הארמיות, במרחב שבו היה פרוס הגשר שעליו עברו כוחותינו את התעלה. המידע אפשר למפקד האוגדה לרכז כוחות באגף ציר התנועה המתוכנן של חטיבה זו, וכך הצליחה האוגדה, בשיתוף כוחות מאוגדה

המודיעין לאוגדה לא הייתה רבה, במהלכה. מודיעין איכותי לא היה, עבור רמת האוגדה. רק כאשר הגיע הגנ"ד (גדוד ניד - ככוח ההאזנה שהוקצה מהיחידה הניידת של 8200), במהלך השבוע הראשון, וצירפנו אותו לחפ"ק כחלק אינטגרלי ממנו - השתפר מעט המצב. לא היינו תלויים יותר בצינור הדיווח הארוך שעבר דרך הפיקוד ולא תפקד כדבעי".

פעילות מקצועית ודו-ראשית

"בדרך כלל התפצלה מפקדת האוגדה לשתיים: המפקדה העיקרית - בעורף, והחפ"ק - בצמוד לכוחות הלוחמים, מרחק ראייה מחזית הלחימה ובקרבת החפ"קים של החטיבות. במפקדה

סרן יעקב עמידור בזמן אמת, במלחמת יום הכיפורים (באדיבות ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון. צילום: מערכת היסטוריה)

שחלק ניכר מהלחימה יהיה רגלי. חשיבות המשימה נבעה מכך שצה"ל כבר התכונן בשלב זה לבידוד הארמייה השלישית, וכדי למנוע ממנה כל קשר החוצה – חשוב היה לוודא שבאגפה לא נותרו חיילים בצד המערבי, מה שעלול היה לאפשר טענה מצרית לחיבור עם כוחותיהם שהיו בגדה המערבית.

נוכח הבעיה שזיהיתי, החלטתי שאלווה מודיעינית את הגדוד במהלך לחימתו. קבעתי עם המג"ד (מפקד הגדוד) את התדר שבו אדבר איתו במהלך הלחימה, והתחלתי בכך בעודו נע לעבר משימתו. תיארתי לו את השטח שאליו הוא נכנס ומה האתגרים שיעמדו בפני הגדוד. מרגע שנכנס לשטח – התחלתי לתאר לו מה נמצא לפניו, כדי שלא יופתע. בעיקר, היה לי חשוב לתאר לו מכשולים גדולים, ביצורים ומקומות הפרוצים לירי מהצד השני של התעלה. האיום מהצד השני של התעלה שממנו חששתי ביותר היה ירי של טילי נ"ט (נגד טנקים), ונדמה לי שפעם אחת האיום הזה אף מומש. זה היה לילה ארוך ומתיש, לא הייתי עובר אותו בהצלחה לולא סיועו של חוקר השבויים של החטיבה, ידידי כאח לי, **רובי פלד**, שאפשר לי לתפקד כ'קמ"ן' בשידור ישיר' כל אותו הלילה. בסיום הלחימה חשתי כי סייעתי ככל יכולתי לכוח שהוטלה עליו משימה בלתי אפשרית, בלא שהיה לו שום סיוע חיצוני אחר. לקשר עם המג"ד הייתה גם חשיבות מורלית – הורדת הלחץ מהמג"ד עצמו, שנלחם במקום שאותו לא הכיר כלל וללא סיוע חטיבתי מסוג כל שהוא".

"למה לא באת אליי?"

"לאחר הפסקת האש, נערך צה"ל לשהות ארוכה תוך כדי כיתור ארמייה 3. מוניתי לקמ"ן החטיבה הראשונה שהוקמה לאחר המלחמה, שמפקדתה שכנה בצד המערבי של העיר סואץ.

לא הייתה בקשה או צורך שדני ז"ל לא נתן לו מענה. הוא הפך כל דבר לאפשרי, גם אם הדבר חייב הגעתו בג'יפ בודד לקו הלחימה

באחד הימים הגיע לביקור בגזרה ראש אמ"ן האלוף **אלי זעירא**, שאותו הכרתי מתפקידי האחרון בחטיבת המחקר, כיוון שכראש מדור יעדים הגעתי אליו לפני מבצעים לשעות לא מעטות. לקראת סוף הביקור הוא שאל אותי, 'האם הסיפור שסיפרו לי עליך, על כך שראית את המלחמה עומדת

הם קורבנותיו המידיים. היה זה אחד ממקרים נדירים אלה".

"החווה הסינית" עם מודיעין שוטף בשידור ישיר...

"לקראת תום המלחמה נפצע **דני רוטשילד**, קמ"ן חטיבה 217, ויורם החליט שאחליף אותו בחטיבה. באותו יום או למוחרת, הגיע לחטיבה כתגבור גדוד חיל רגלים מפיקוד המרכז (גדוד 'חרוב'). מפקד הגדוד (**איוון**) הגיע למפקד החטיבה (מח"ט) וקיבל פקודה בעמידה, באופן שהזכיר לי את מתן הפקודה באוגדה למח"ט הצנחנים, **עוזי יאירי ז"ל**, בטרם יצאו הם לכיבוש 'החווה הסינית'. הצעתי אז למח"ט ולקמ"ן שלו, **דרור צורף**, כי יעיינו בתצ"א [מפת תצלומי אוויר] מפוענחת שהייתה בידי, אף על פי שאינה מעודכנת, אך המח"ט השיב בקוצר רוח שאין להם זמן, והחטיבה נכנסה לקרב תוך כדי תנועה בלא הכנה של ממש. הלחץ נבע מהציפייה של האוגדה כי עוד באותו לילה הם יתחילו בהסגת המצרים, כדי לאפשר את התנועה לכיוון אזור הגשר.

שוב למדתי לדעת עד כמה חשובה ההיכרות של הקמ"נים עם השטח וכמה נכון להתגבר על המבוכה בעת הדיבור בפורום בכיר, כשיש צורך בכך

'החווה הסינית', שאליה הוטלה חטיבת הצנחנים הסדירה (35), הייתה מרחב מבוצר מצפון למסדרון שהוביל אל הגשר. תוצאות קרב טרגי זה ידועות לכול. והנה, האירוע עומד לחזור על עצמו: ל'חרוב', כמו לצנחנים, לא היה שמץ של מושג על האזור שבו אמור היה הגדוד לפעול – לא האויב ולא השטח היו מוכרים להם. חשתי אחריות מלאה לקטע המודיעיני באירוע, שהרי אני קמ"ן החטיבה. אומנם הייתי אך יום או יומיים בתפקיד, אבל האחריות הייתה כולה שלי. הבנתי שעליו למנוע את האפשרות שהגדוד ישלם מחיר כבד בגין העובדה שהוטל למשימתו מעכשיו לעכשיו. המשימה לגדוד הייתה ברורה: להיכנס לחיץ החקלאי ולרדת בו דרומה עד לפאתי העיר סואץ, כדי לטהר אותה מחיילי אויב. אך המשימה לא הייתה פשוטה – מדובר בלחימה בלילה באזור חקלאי סבוך, כשחיילי האויב מכירים את השטח, בעוד שחיילי צה"ל נמצאים בו רק דקות או שעות פפורות. לגדוד לא היה נשק מסייע והיה לי ברור

143 שהיו גם הם באזור, להשמיד את רוב רובה של חטיבה 25. הצלחה זו הייתה חשובה, משום שהגבירה את הביטחון ביכולת המעבר הצר להחזיק מעמד ולאפשר קשר בטוח עם שני צידי התעלה. קרב זה היה חשוב לכוחותינו גם מבחינה פסיכולוגית. הוכח בו שכאשר צה"ל מנהל קרב שריון בשריון – כוחו עימו, גם מול הטנקים היותר מתקדמים של המצרים.

ואומנם, תוך דקות התממשה ההתרעה – פגזי ארטילריה נפלו על סביבות החפ"ק. ההרוג היחיד באירוע היה הקב"ר, אבישי, שהיה אמור להתחתן באותו שבווע...

האירוע השני: ברוב המקרים לא השתתפתי בדיונים שנערכו עם מפקד האוגדה. את כל הערותי ודעותי העברתי דרך הקמ"ן. הפעם היחידה שחרגתי ממנהגי היה במפגש שעסק בתכנון מעבר כוחות האוגדה מעבר לתעלה. ראיתי שמתעלמים בתכנון מעובדה חשובה ביותר... מהיכרותי הטובה את השטח המדובר. על אף שהייתי סרן צעיר וזר לחבורת הפיקוד סביב מפקד האוגדה, התערבתי ואמרת שחייבים לתפוס מהר את המעברים על תעלת המים המתוקים, הבנויה במקביל לתעלה ומשמשת להשקיית השטח החקלאי משני צידיה. אותם מעברים צרים היו שטחי מפתח קלסיים, כיוון שיכול היה לעבור עליהם רק טנק בודד, ורק דרכם ניתן היה לעבור מערבה לשטחים הפתוחים. דבריי משכו את תשומת ליבו של מפקד האוגדה, שהדגיש את הצורך לעבור מהר את הגשרונים האלה, כדי שימקדו אליהם התנגדות של המצרים. שוב למדתי לדעת עד כמה חשובה ההיכרות של הקמ"נים עם השטח וכמה נכון להתגבר על המבוכה בעת הדיבור בפורום בכיר, כשיש צורך בכך.

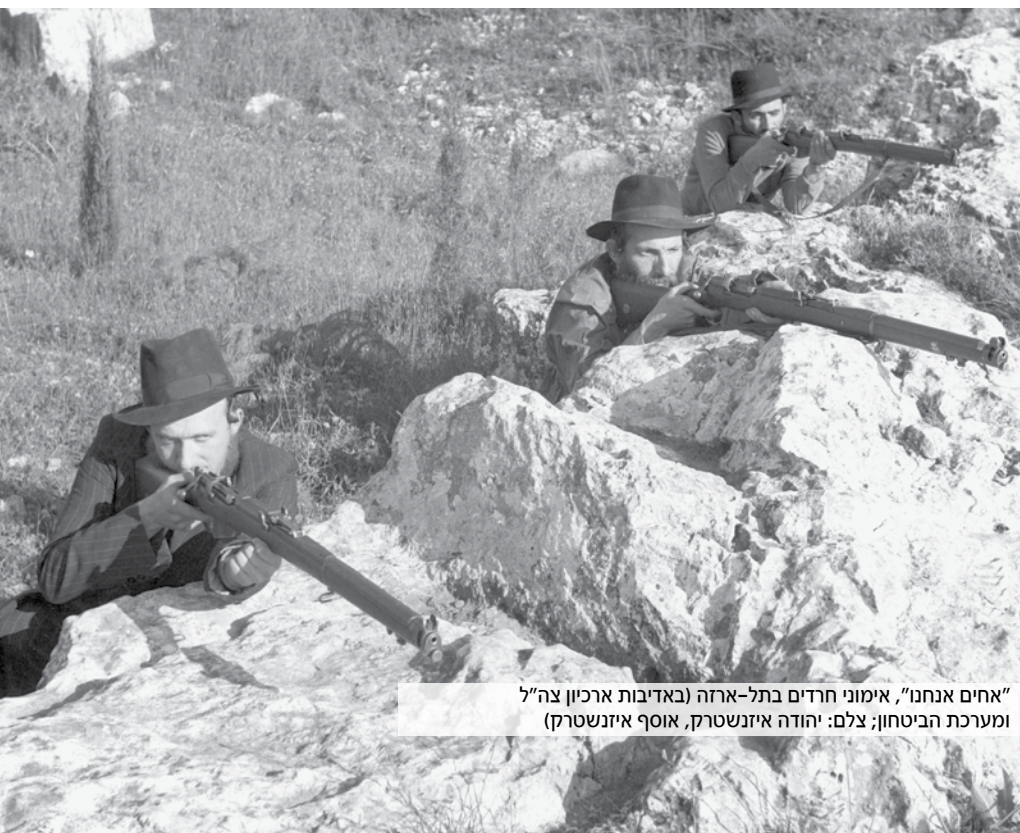
האירוע השלישי היה בעל סממנים טרגיים: הקב"ר (קצין בינה רשתית) של הגנ"ד היה קצין במילואים מופנם, שקט ומוכשר בשם **אבישי בן-צבי**. בהיותנו בג'בל ג'ניפה, בצד המערבי של התעלה, נפרס הגנ"ד כעשרה מטרים מאחורי החפ"ק. לפתע הגיע אליי אבישי ואמר בשקט, 'הולכים לירות ארטילריה על החפ"ק'. אמרתי לו לחזור לגנ"ד ולהכניס את כל החיילים לבונקר מצרי שהיה בסמוך לנגמ"שים שלהם. ואומנם, תוך דקות התממשה ההתרעה – פגזי ארטילריה נפלו על סביבות החפ"ק. ההרוג היחיד באירוע היה הקב"ר, אבישי, שהיה אמור להתחתן באותו שבווע... מעטים המקרים שבהם מתריעים קציני מודיעין על אירוע שכאשר הוא מתרחש בפועל –

מלחמת העצמאות בעיני צלמיה

הגדוד הרביעי של חטיבת "הראל", גדוד "הפורצים" (מונצח על דופן המשורין), בעת פריצת "דרך בורמה" (באדיבות ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון).

"אחים אנחנו", אימוני חרדים בתל-ארזה (באדיבות ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון; צלם: יהודה איזנשטרק, אוסף איזנשטרק)

להתרחש, הוא נכון?'. השבתי בתדהמה, 'כי צד מעשיו ומחשבותיו של קצין זוטר בדרגת סרן, הנמצא כמעט בקצה 'שרשרת המזון האמ"ני', הובאו לידיעת ראש אמ"ן?'. הוא סיפר לי שפנו אליו קצינים ממחלקת מחקר וטענו שלדעתם צריך היה להעניש אותי על שהסתלקתי מהמחלקה ללא אישור. ראש אמ"ן הסביר לכולם שלא מענישים בצה"ל את מי שברחו אל המלחמה.

איני יודע מדוע לא ביררתי מה הפרשנות של ענף 6 לתוצאות הגיחה שראיתי ביום שישי בבוקר והסתפקתי בהערכתי ותחושותי

תיארתי לו את תגובתי כשראיתי את תוצאות הפיענוח שהגיעו אליי ביום שישי, וכיצד הגעתי למסקנה שהמלחמה קרובה. הוא שאל בקצרה, 'למה לא באת אליי?'. השפלתי עיניים ולא עניתי. אני לא בטוח שאם הייתי מגיע לראש אמ"ן ביום שישי, הייתי משכנע אותו כי הערכת אמ"ן אינה נכונה. כלל איני בטוח, אך החלטתי שאיש לא ישאל אותי את השאלה הזאת שוב. לאורך כל שנותיי בצבא, ואף לאחר הצבא, השתדלתי לומר בבהירות את שאני חושב גם כשהייתי במיעוט לא מזהיר, וכשלא הקפדתי על כך - הצטערתי מאוד. מבחינתי בשיחה עם ראש אמ"ן הסתיימה עבורי מלחמת יום הכיפורים. לאחר זמן לא ארוך, חזרתי למחקר ושקעתי בעבודה מודיעינית שהייתה בבחינת 'שיקום המחקר' לאחר כישלוננו המהדהד והעצוב ערב המלחמה.

לקחתי עימי לשנות חיי בצבא את הלקחים מהתקופה לפני המלחמה - לעולם אל תזלזל באויב ותהיה ער למתרחש בשטח; ואת הלקחים במהלך המלחמה (החשיבות העצומה של הכרת השטח, זה שבשליטת האויב אך גם זה שבשליטתנו) - לפעמים היכרות טובה עם השטח, היא שתעשה את ההבדל. וכן, לא שכחתי איך אל מול עיניי הוטלו כוחות לקרב ללא מודיעין מספק, או ללא מודיעין בכלל. חלק חשוב במאמצי קקצין בוגר ובכיר יותר הוקדשו על מנת לשנות זאת - ונדמה לי שהיום צה"ל נמצא בעולם אחר מבחינה זאת, וטוב שכך*.

יחד עם זאת, אני נושא עימי גם את נטל השאלה של ראש אמ"ן אז, האלוף אלי זעירא, ואת לקחה הברורה: לא לשתוק, לא 'להשתפן' ולומר בכל פורום ובכל עת את דעתך, גם אם אינה פופולרית וגם אם את/ה חש/ה שלא בנוח לעשות זאת. אמרו את דעתכם, נמקו אותה היטב, שהרי לשם כך נהיייתם קציני מודיעין!."

* המאמר נכתב לפני שבעה באוקטובר 2023.

התייחסות למאמרו של סגן-אלוף (בדימ') שלומי רנות בגיליון 95

אל"ם (במיל') איתמר צ'יזיק

בימים אלו, הגיעו לידיי שני גיליונות "מבט מל"מ" העוסקים במלחמת יום הכיפורים. לצערי, לא הבחנתי בבקשות שהופנו אלינו לכתוב את סיפורינו במלחמה, אך שמחתי לראות שרבים אכן כתבו. קראתי גם את העקרונות שהנחו את עורכי הגיליונות למאמרים שפורסמו, ואכן מצאתי שיצרו איזון בחלוקת הנושאים הקשורים בכלל אמ"ן, בתקופת המלחמה.

סרן ראובן פניכל ז"ל הזעיק אותי מביתי, וכאמור, מונית על ידי שייע לסגנו. נכס חשוב שהבאתי איתי - היכרותי את הרמה ואת האויב הסורי בצורה מעמיקה ומפורטת (כלי שבו עשיתי שימוש לאורך כל תפקידי בהמשך, שעסקו בעיקר בחזית הסורית).

רואה חובה להדגיש כי שייע היה מפקדי, מורי ורבי, מהיום הראשון להצבתי הקודמת כע' קמ"ן חטמ"ר 820 ברמת הגולן, כבר בשנת 1970. בהמשך, הוא ליווה אותי בשיקום לאחר פציעתי הקשה והיה מהאנשים ששכנעו אותי להישאר בצבא, אחריה. שייע גם היה לצידי בשנות השירות הארוכות שלי באמ"ן לאחר מכן.

באותו יום שבת מקולל, שייע, שהעריך באופן חד-משמעי כי עומדת לפרוץ מלחמה כוללת, ביקש ממני להצטרף לתת-אלוף משה (בריל) בר-כוכבא, סגן מפקד האוגדה, שאותו הכרתי שנים קודם לכן, עת פיקד על חטיבה 188 במספר מבצעים (למשל - "קיתון 10").

בריל התבקש על ידי לנר להיות ב"חוד החנית" בעליית האוגדה דרך ציר יהודיה. קיבלתי ג'יפ סיור ושני לוחמים, וכך פגשה אותי המלחמה בוילה

אישית, מיומה הראשון של המלחמה (שבת), שימשתי כסגנו של שייע בר-מסדה ז"ל, קמ"ן (קצין מודיעין) אוגדה 210, שמפקדה היה האלוף

דן לנר. שייע קרא לי ביום שבת בבוקר וביקש שאגיע למחנה "דוד" בחיפה, שם התארגנה האוגדה. הגעתי לשם מהפיקוד בנצרת, אחרי

אנדרטת הנגמ"ש והארז, סמוך לרכס חזיקה, לזכר חללי גדוד סיור 173, שנהרגו במקום. (ויקיפדיה)

החשכה, במטרה לעקוב אחר תנועת כוחותינו שנועו מצפון-מזרח לכנכר. מסיבה כל שהיא, שלומי הסיט את המשקפת ימינה, הסב את תשומת ליבי ואמר לי, "תראה משהו מעניין". הבטתי, ולא היה מקום להתלבטות באשר לנראה: שני טורי רק"ם (רכב קרבי משוריין) נעו לעברנו! בגלל האבק ותחילת דמדומים היה קשה לזהותם, וברור שלא ניתן היה להבחין ולהבין שאלה כוחות עיראקיים!

הטור המשוריין התקדם בדיוק לכיוון תל שער... ידעתי כי משם ועד הכינרת אין אף טנק ישראלי אחד! הוריתי לשלומי לרדת לחפ"ק ולדווח על טור הרכ"ם, שכלל טנקים, השועט לעברנו. שלומי ירד ודיווח את שביקשתי. אחרי כמה דקות הגיע בריל, מתנשף מהטיפוס, העיף מבט במשקפת וירד במהירות חזרה לחפ"ק. שמענו מנועים והחפ"ק נעלם! החלטת לנר הייתה חכמה, כדי לא ליצור

תשקוט הארץ", בערוצים 8 ו-11), ורק זכתה במהלך השנים לברכה, תמיכה ואישוש עובדתי, על ידי כל הגורמים שהיו מעורבים בפרשה. לא נתקלתי בכל ערעור או הסתייגות מהנתונים שהצגתי, לרבות משלומי עצמו.

הבה נחזור לעובדות: שלומי הגיע לאוגדה 210 וביקש להצטרף. לא שאלנו אותו מדוע עזב את חטיבה 188, שכן כל מתנדב התקבל בברכה. קלטתי אותו ודיווחתי על כך לשיע מאוחר יותר. לצורך משימותיו במסגרת המחלקה המצומצמת שלנו - נתתי לו מדי פעם את הג'יפ שלי. כך, בעת שהחפ"ק (חדר פיקוד קדמי) האוגדתי התמקם בלוע תל שער, אחרי שלב ההבקעה למובלעת הסורית, אני זה שביקשתי משלומי להתלוות אליי לתצפית בשפת התל, ולעזור לי לעלות למעלה ולהקים תצפית עם משקפת 20x120. התצפית אוישה על ידי שלומי ואנכי, ושהייתי בה עד אחרי

של קצ'ה. מאותו הרגע הייתי צמוד לבריל בכל אשר הלך, בחמ"ל האוגדה או על הזחל"ד (זחל"ם דיזל) שלו, שממנו פיקד על כוחות עצמאיים או איגוד כוחות למשימות. בריל העריך אותי מאוד ולא נתן לי "לזוז ממנו מטר" כל ימי הלחימה של האוגדה, הן בשלב הדיפת הסורים חזרה לקו הגבול הבין-לאומי, והן לאחר מכן בשלב ההבקעה לכיוון דמשק.

ולגופו של עניין: קראתי את מאמרו של שלומי רנות ונדהמתי מהצגת תמונה מעוותת, ולדעתי - סתרת קשר בין שהתרחש ובין האירועים המתוארים בו. אמר לי פעם מרצה באוניברסיטה כי "ההיסטוריה נכתבת בעיני הכותב אותה" (History=His-story), אבל גם לכך ראוי לשים גבולות! התייחסותי לאירוע הכוח העיראקי שתובא להלן - הושמעה ומושמעת עשרות פעמים בכלי תקשורת רבים (לרבות סדרת הטלוויזיה "לא

סא"ל חגי מן, קמ"ן צפון משמאל למעלה, (משקפי שמש על ראשו) בחפ"ק פיקוד הצפון - ממשיך ללא לאות, עד עצם ימינו אלה, בביאורים, תיאורים ותיקונים היסטוריים באדיבות ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון).

דבר המנכ"ל, המשך מעמוד 2

הפעילות במל"ם בכלל תחומי העשייה - ביקורים מהארץ ומחו"ל וביקורי תלמידים לצד פעילות זומל"מ נמשכה עד לתחילת המערכה בדרום. נחדשה עם החזרה לשגרה מלאה במדינה.

בימים אלה נפתח במל"ם 'מיצג הרשע' בהנחית ראמ"ן, בשיתוף אמ"ן והמל"ם. המיצג מתאר את סיפורי הזוועה של השבעה באוקטובר, ומיועד לצרכי הסברה, השפעה ותודעה, אך אינו פתוח לציבור הרחב.

יחד נמשיך בעשייה המבורכת של המל"ם. תודה לכל הצוות ומתנדבי המל"ם העושים עבודתם במסירות ונאמנות רבה. נחזק את המשפחות השכולות, את משפחות החטופים ונאחל החלמה מהירה לפצועים. נמשיך לתמוך ולחזק את אנשי קהילת המודיעין בימים מורכבים אלה.

תת-אלוף (מיל') יובל חלמיש
מנכ"ל המל"ם

האירוע השני שתוכנן - יום העיון לציון 50 שנה למלחמה בסימון "בימים ההם בזמן הזה", בוטל עקב המצב לצד מספר אירועים נוספים שבוטלו, כמו גם הקרנת הסרט "סימנים מעידים" ע"ב ספרו של אל"ם (בדימ') צבי נטע. כולי תקווה שנחזור לימים טובים יותר.

עם תחילת המלחמה הפעילות במל"ם צומצמה והוקם צוות של חברי העמותה ואנשי מודיעין מנוסים, לצורך סיוע למאמצי התודעה וההשפעה של ישראל, בעברית, ערבית ואנגלית בשיתוף פעולה עם יחידת דובר צה"ל, מרכז הסברה, מרכז ההשפעה הצה"לי וכן משרד החוץ.

מרכז המידע למודיעין וטרור התארגן לאיסוף חומרים על הלחימה בדרום ובצפון, הוציא ומוציא דו"חות יומיים וסקירות מעדכנות על הלחימה.

הכותב (משמאל) מארח את קוטי מור, רמ"ד צבא סוריה בענף 50 (באדיבות הכותב)

מצב שהחפ"ק יישאר "כלוא" בתל... אבל, שכחו אותנו שם לבדנו...

שלומי ואנוכי נשארנו בתצפית על שפת התל. החושך ירד ואיתו החלה הפגזה ארטילרית, כנראה בעקבות איכון החפ"ק שהיה שם קודם נטישתו. להגנתנו, הסתתרנו בבונקר סורי. לאחר כשעה ויותר, שמענו נגמ"ש/זחל"ד עולה ללוע ומישהו צעק, "איתמר, איתמר". נו טוב, נזכרו בנו... הבחור ברק"ם אמר לי, "מפקד האוגדה רוצה לראות אותך!".

שלומי ואני ירדנו לחפ"ק שהתמקם למרגלות התל. עליתי לזחל"ד הפיקוד שעליו היו לנר, בריל, שייע וקצין נוסף. נשאלתי "מה ראית?", למרות לא מעט לחצים לבחון אותי, התעקשתי וחזרתי שוב ושוב משך כל הלילה על עמדתי זו, "כוח בסדר גודל חטיבתי לא מזהה בדרך אלינו, הספקתי לספור כמה כלים!". הדבר יצר מהומה לא קטנה, כיוון שכל כוחותינו שעטו בדרך לכנכר, ולא היה מי שיעמוד מול הכוח הלא מזהה! ואז, מפקד האוגדה לנר נתן הוראה לעצור ולהחזיר כוחות, ויצר בחוכמה "ארגז אש" מדרום לתל לקראת הבאות. עברה שעה ועוד שעה, ואין כלום! ככל שהזמן עבר, הלחץ עליו גבר, "מה ראית?", ואני בשלי, "טור רק"ם בדיוק בדרך אלינו!!!". הדברים התחממו ונוצר לחץ מהפיקוד, מהמטכ"ל ומכיוון הממשלה - "מדוע נעצרה ההתקדמות לכיוון דמשק?". שמעתי במו אוזניי בקשר את אלוף הפיקוד חקה ואת הרמטכ"ל דדו מלחיצים את מפקד האוגדה דן לנר. ואני, סרן איתמר, בשלי! מביטים דרומה, אין אויב, אין כלום! בשלב מסוים אמר לי דן לנר, "איתמר, ייתכן ששינית את פני המלחמה!".

עם אור ראשון התבררה המציאות לאשורה: בטווחים קצרים לשריון, התפתחה לחימה והושמדה אותה חטיבת אויב, שרק אז, עם השבויים הראשונים ממנה שנחקרו, הסתבר **המשך בעמוד 66**

מלחמת העצמאות בעיני צלמיה

יחידת הפרשים של חטיבת 'גבעתי' בסיוור (באדיבות ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון. צלם: בוריס כרמי)

המשך מעמוד 10 – יואב גלבר

יישומה של ההחלטה התעכב עד סיום "קרבות עשרת הימים". בארי לא היה הדמות המסוגלת להקים ולהפעיל מודיעין צבאי. ניסיונו היה בתחום ביטחון הפנים ולאחר שהסתבך בכמה פרשיות הוא הוחלף על ידי **חיים הרצוג**, שהתנסה כקצין מודיעין של בריגדה, דיוויזיה וקורפוס בצבא הבריטי. **יגאל ידן**, הרמטכ"ל השני, ייחס את המשקל הרב ביותר לענף המודיעין הקרבי (ש"מ 1) בראשות **בנימין גיבלי ואריה סימון** (קצין מודיעין בבריגדה היהודית) ומיקם אותו בקרבתו, בבניין המטכ"ל ברמת גן. שאר ענפי השירות התמקמו ביפו, שם התפנה נדל"ן רב בעקבות הבריחה הערבית. **דוד קרון**, בעבר רכז הש"י בדרום, הקים את גלגולה הראשון של יחידת הסוכנים (ש"מ 10). יחידת ההאזנה שהקים **מרדכי וורצמן** (אלמוג), ערב מלחמת העולם השנייה, התפתחה במהירות לש"מ 2 (חמש ורבע=8200=848), שמלבד הבסיס המרכזי הקימה בסיסים נוספים והורידה שלוחות למפקדות החזיתות והחטיבות. כפילות מסוימת שררה בינה ליחידת הסיגנינט של מודיעין חוץ לארץ, שהאזינה בירושלים למשקיפי האו"ם ולרשת הפלשתינאית של המופתי בארצות ערב. עוד הוקמו בקיץ 1948 ענף שטח (ש"מ 6); ענף למעקב אחרי צבאות זרים לא ערביים (ש"מ 7); ענף מודיעין ממקורות גלויים, שאחרי המלחמה עסק בעיקר בתחקורי עולים מארצות ערב (ש"מ 5); ענף ביטחון שדה (ש"מ 3); הצנזורה (ש"מ 4); הענף הטכני (ש"מ 8); והענף לקשרי חוץ ונספחים צבאיים (ש"מ 9). לאחר העברת המסתרבים מהפלמ"ח לשירות המודיעין – הוקם ש"מ 18, שהמשכו היה יחידה 805 וענף 13.

עד סוף המלחמה יכול היה שירות המודיעין, שבדצמבר 1948 הפך למחלקת המודיעין באגף המטה הכללי (אג"ם) החדש, להצביע על שורה של הישגים, ובהם: עבודת מטה משולבת בשלוש רמות (מטכ"ל, חזית וחטיבה); הורדת גורמי איסוף מטכ"ליים, כמו כיתות האזנה, לדרג הלוחם והאזנה טקטית תוך כדי לחימה; פענוח הצופן המצרי; שחזור המערך של חיל המשלוח העיראקי באמצעות בינה רשתית; ועבודה על פי צי"חיים ותוכניות איסוף.

התארגנות המודיעין הצבאי נעשתה תוך כדי לחימה, בהרבה מאוד אלתורים ואילווצים. אחרי המלחמה היה צורך לארגן מחדש את השירות, כמו את הצבא כולו, תוך כדי שחרור חיילי צבא המלחמה ותחת אילווצים כספיים עצומים שהכתיבו גם קיצוצים ניכרים בכוח אדם סדיר. כל אלה, בשעה שלמודיעין, במתכונתו שהתגבשה בשנים הבאות, נועד תפקיד מרכזי בתפיסת הביטחון הלאומית, כמופקד על ההתרעה לכל מלחמה עתידה.

המשך מעמוד 46 – משה לוי

הזוועה – גם חמישים שנה לאחר מכן, באירוע הדמים המחריד של השבעה באוקטובר, בעוטף עזה! הכשל המודיעיני ברמה הטקטית-אופרטיבית, בהתייחס לכוונות ויכולות האויב המצרי, לא נלמד, והוא שבו וכה במלוא העוצמה ברמה האסטרטגית. מה חבל.

"ואין השמיים מתבהרים אלא בסערה", היא אמירה המיוחסת לווייליאם שייקספיר. אסון המשחתת "אילת" היה לנקודת מפנה חשובה ביותר בתולדות חיל הים הישראלי. היה זה שבר מאין כדוגמתו וסטירת לחי שהדיה עוד התגלגלו שנים רבות.

לתהליכי הלקחים שהופקו והמסקנות, שיושמו בזמן כל כך קצר, לא היה אח ורע בניקוי אורוות שכזה בשום מקום אחר בצה"ל. בספרו "הנדרסון מלך הגשם", כתב **סול בלו** כי "הרקע השחור של הראי, משול למוות שבלעדיו לא ייתכן לראות את המציאות, את החיים". וככל שההשלכה נועזת, הרי שטיבוע ה"אילת" היה הרקע השחור לחורצי המדיניות בממשלה, במטכ"ל ובחיל הים. הטרגדיה של צוותה שימשה זרז בשינוי התפיסה בחיל. מחיל נחשל, מיושן, הניזון משאריות של ציים אחרים, ושהיה למשל ולשנינה בקרב הצבא – נהפך חיל הים בתוך שש שנים לאחת הזרועות המוצלחות ביותר שלו. ייעודו הוגדר, ידיים קפוצות נפתחו עבורו, נרכשו כלים חדישים, ווענו נהלים, הקשר הבין-זרועי עבר טלטלה רצינית ומעל לכל – פותחו אמצעי הגנה מפני טילים וטילאות מתקדמת – תכנון ויישום ישראליים פורצי דרך. למלחמת יום הכיפורים החיל היה מוכן, מתורגל וערוך להשיב מענה הולם וקטלני לצי האויב. כך למשל, ב-21 באוקטובר 1973, בדיוק במלאת שש שנים לאסון, הטביע כוח ימי בפיקודו של אלוף-משנה זאב אלמוג (לימים מפקד חיל הים) את הסטי"ל המצרי שהטביע את אחי "אילת".

החשבון שולם

47 מימאי המשחתת מצאו את מותם בטיבוע ה"אילת" (15 מתוכם עדיין נעדרים). אין ספק כי זוהי טרגדיה בממדים של אסון לאומי. אבל באותה נשימה ניתן גם לומר, ובמלוא הגאווה, כי אף שהקורבן היה כבד מנשוא, הוא לא היה קורבן שווא. בצד ניתוחי זה, אבקש להוסיף את המתבקש מאליו והזכור לכל יוצא חיל הים: מתקפת החיזבאללה על אחי "חנית" ביולי 2006, שגבתה ארבעה הרוגים לכוחותינו. נקווה שזה היה כשל חד-פעמי ושלקחיו נלמדו היטב.

* מעובד מספרו "הנשמה ה-48". הכותב היה בצוות אחי "אילת" כמפעיל מכ"ם.

המשך מעמוד 65 – איתמר צ'יזיק

שאלה עיראקים. אז הובן שגם הם רק בני אדם: החיילים העיראקיים היו עייפים מהמסע הארוך, הלכו לישון ולכן לא היה מגע בלילה... אציין ואדגיש שוב – בראיונות מצולמים נפרדים, מתארים חגי מן שייע בר מסדה ז"ל באופן ברור את שאירע עם זיהוי הכוח הבלתי מזוהה בערב 12 באוקטובר. להלן תמציתם:

חגי מן:

"מי שזיהה ראשונה את הכוח שהסתבר מאוחר יותר כעיראקי – היה תצפית אוגדה 210. לא היה מושג על עצם הגעתו הצפויה של הכוח למרחב, כל שכן זהותו".

שייע בר מסדה:

– "מי שדיווח ראשון על הכוח הבלתי מזוהה היה איתמר".

– "איש לא ידע את זהות ומהות הכוח, אצלנו וביחידות הכפופות, וגם בפיקוד, האלוף חופי לא ידע לענות לשאלת מפקד האוגדה לנר וביקש זמן לבדוק אולי בכלל מדובר בכוחותינו (חשד שמא אלה כוחות אוגדה 146 של האלוף **מוסה פלד**).

חגי ושייע טוענים גם שבפיקוד ובאוגדה לא התקבלה כל ידיעה סיגיניטית (מגנ"ד [גדוד נייד] או מגורם אחר) בדבר הגעת כוח עיראקי למרחב הלחימה! המידע הסיגיניטי הראשון שקיבלה האוגדה מהגנ"ד שהוצב ב"בוסטר" היה ב-14-15 באוקטובר, בנושא הקרבות מול הירדנים! (חפ"ק האוגדה התמקם ב"בוסטר" ב-14 באוקטובר). עם סיום הלחימה במובלעת, התמקמה מפקדת האוגדה להתארגנות בעמדות סוללת ארטילריה מדרום לבוקעתא. כמה ימים לאחר מכן, נקראתי לאוהל המפקד מבלי שנמסרה לי הסיבה לכך. באוהל היו חקה, דן לנר, בריל, שייע ואחרים. הצטוויתי לעמוד ליד שייע ודן לנר, הם הורידו לי את כותפות הסרן שאותן נשאתי בסך הכול כשנה, והחליפו אותן בכותפות רב-סרן. דן לנר אמר לי:

"דרגות אלה ניתנות לך לא בגלל אומץ בקרב, אלא משום שעמדת על האמת המודיעינית שלך ולא ויתרת, דבר שחסך בוודאי חיים של רבים. הלוואי שכך היו הדברים לפני המלחמה". בריל הוסיף: "המלצתי על איתמר לקבל ציון לשבח, אך הוא סירב בתוקף!".

ולסיכום, אני פונה לקציני המודיעין בדור הנוכחי, שלצערי לא שומעים אותנו: הקשיבו לנו, אין תחליף לניסיון שלנו! כך, אני מאחל למי שהיה קמ"ן הפיקוד באותה מלחמה, חגי מן, שיזכה לעוד שנים רבות ויוכל להמשיך ולהסביר לקציני המודיעין של הדור הנוכחי – כיצד ואיך ניתן היה למנוע את המלחמה! ממליץ בחום לראות ב-YouTube את הראיונות עם חגי, שייע ואיתי ("דור כיפור").

מי היה האיש...

נולד ב-1933 בירושלים, לאם ילידת העיר העתיקה ולאב יוצא רוסיה. למד בבית הספר "בית הכרם". התגייס לצה"ל ב-1951 והחל שירותו ביחידה 154 של חיל המודיעין.

בעל תואר ראשון בהיסטוריה כללית ויחסים בין-לאומיים. בתפקידיו הבכירים היה במספר מוקדי קבלת החלטות חשובות... בפעם הראשונה העריך לחומרה מהלך מצרי וצדק. פעם נוספת המליץ בשלילה לגבי מהלך כלפי המצרים וטעה. פעם נוספת המליץ על אי-נקיטת מהלך משמעותי בגלל מאזן הסיכונים ודעתו לא התקבלה.

למרבית האירונים, דעתו השלילית בנושא מסוים שהייתה נחרצת, הגם שלא התקבלה והוכחה כנכונה - לא עמדה לזכותו בשעת מבחן והביאה לסיום דרכו במערכת.

תריסר פותרים טרחו ושלחו את פתרונם. הזוכים הפעם הם שניים:

ורדה ברנמילר ואבנר אזולאי.

פתרונות יש להמשיך ולשלוח למל"ם, דוא"ל mlm@intelligence.org.il

הזוכים בפרסי ספרים מתבקשים לתאם את בואם עם מזכירת המל"ם,

לבחירת ספר מהמגוון הקיים.

האם צודקים המעריכים כי בעקבות המלחמה באוקראינה העשור הבא יביא מדינות נוספות ל"מועדון הגרעיני"? בראיית ה"איפכאל", התשובה שלילית והמועדון יישאר עדיין "סגור".

אל"ם (מיל) **שלמה קשי**

הגישה המקובלת: מראשית מלחמת רוסיה-אוקראינה בפברואר 2022, ועל רקע הכרזות של רוסיה על סכנת הידרדרות לעימות גרעיני, מתרבות ההערכות כי קרובה השעה שבה מדינות נוספות ישאפו להצטייד בנשק גרעיני כדי להגן על עצמן מעימות עם מעצמה גרעינית. והרי סביר כי לו אוקראינה הייתה מחזיקה בנשק הגרעיני שנשאר בה לאחר התפרקות ברית המועצות - רוסיה הייתה נמנעת מפלישה.

טענת ה"איפכאל": על אף הפיתוי, לכאורה, למדינות הנמצאות בעימות או בסכנת פלישה של מעצמה גרעינית - להיכנס לעולם הגרעין הצבאי משיקולים קיומיים, הרי הסבירות לתהליך כזה היא עדיין קרובה לאפסית. שתי סיבות מרכזיות לכך; הראשונה: למעצמות הגרעיניות, גם לאלה שביריבות קשה עם אחרות, יש אינטרס משותף לאי-הגדלת המועדון. כל מדינה נוספת שתצטרף - תחליש את חברות המועדון. והשנייה: ניתן להציע חלופות להתגרענות, חלקן מתחום "המטרייה הגרעינית": הבטחת מעצמה גרעינית לשותפה שאינה כזו לספק לה הרתעה ואף תגובה בנשק גרעיני, אם תאיים או תותקף. חלק מהחלופות יכול להגיע מתחום Nuclear Sharing: הבטחה למדינות בעלות ברית לקבל בעת מלחמה נשק גרעיני, שאינו ברשותן בשגרה. כך מבטיחה ארצות הברית לחמש חברות נאט"ו (גרמניה, איטליה, בלגיה, הולנד וטורקיה) לקבל בעת מלחמה גרעינית עשרים פצצות לכל מדינה, להטלה ממטוסים.

ממצאי בדיקת ה"איפכאל": נראה כי ה"איפכאל" תקפה ואף מתחזקת! שנה וחצי חלפה מאז פרוץ המלחמה, אך רוסיה הפכה את בלארוס רק לשותפה, שבתחומה היא מחזיקה נשק גרעיני. ארצות הברית מהדקת קשריה עם יפן וקוריאה-הדרומית מול סין, וכן, היא ובריטניה מסייעות לאוסטרליה לבנות צי צוללות עם הנעה גרעינית ויכולת לשגר טילי שיוט. בשלב זה, הטילים יהיו בתחום הקונבנציונאלי, אך ניתן לציידן במהירות בטילים עם ראש קרבי גרעיני (טרם הוחלט על כך). ובכל מקרה, טרם נודע על מהלכי מדינות נוספות להיכנס לתחילת התגרענות צבאית.

המלצה להמשך: על ישראל להתמודד ולמנוע התגרענות של איראן, ו"להותירה" ב"סף" גרעיני נמוך ככל שניתן (על פחות מכך איראן לא תתפשר). בנוסף, עליה גם למנוע התגרענות צבאית של מדינות אחרות במזרח התיכון: מצרים, סעודיה (שלה על פי מידע לא מאומת "מטרייה גרעינית" מפקיסטן) וטורקיה. מול כל אתגר ואיום ממשי בתחום זה, על ישראל להתאים מענה: מדיני (הסכמים, בריתות ואמנות), ובמידת הצורך - גם צבאי.

הרשע
THE EVIL

מיצג חומרים ממסע הרצח של חמאס
7 באוקטובר 2023

EVIDENCES FROM HAMAS' MASSACRE SPREE
OCTOBER 7, 2023

המרמז למורשת המודיעין, ימים א-ה 09:00-16:00

הביקור במיצג אינו מיועד לקהל הרחב ונדרש בתיאום מראש:

תגובות לפרסומים בכתב העת עמדת מערכת "מבט מל"מ"

"מבט מל"מ" הוא כתב עת לענייני מודיעין וביטחון מבית "המרכז למורשת המודיעין".

פרסום זה משמש כלי ביטוי לחברי הקהילה ולכותבים ומרואיינים אורחים לספר את סיפוריהם, כל עוד המסר אינו פוגעני ועומד בארבעת הקריטריונים (המ"מים) הנוספים הבאים: מהימן, מעניין, מגוון ומקצועי. תוספת מ' חמישית (מחדש) - תבורך.

"מבט מל"מ" אינו כתב עת אקדמי, אף לא סמי אקדמי. אולם, המערכת עושה ככל יכולתה לוודא כי הכתבות והמאמרים המתפרסמים בגיליונות כתב העת - נסמכים על עובדות הניתנות לבחינה ולאישוש, כדי שלא תופענה בהם עובדות לא נכונות. יודגש כי אין המערכת אחראית על התכנים, כיוון שאלה בתחום האחריות המלאה של הכותבים.

חשוב גם להדגיש: בצד העניין הדמוקרטי, הבסיסי, של המערכת לחופש ביטוי, היא לא תאפשר להפוך את כתב העת ל"זירת התגוששות" בין כותבים, ותאפשר פרסום תגובות רק אם יש בהן תרומת תוכן חשובה, העומדת במבחן הקריטריונים הנזכרים לעיל.

ומה עם העדות שלך?

יש לכם זכרונות?
אספתם צילומים?
יש לכם תובנות?
רעיונות מצוינים?

קול קורא 1

בגיליון הבא-97 תוקדש יריעה נרחבת ומכובדת למלחמת "חרבות ברזל".

קול קורא 2

קוראינו מוזמנים לשלוח את תובנותיהם על מה שקרה, בפרספקטיבה המודיעינית.

שתפונו!

mlm@intelligenc.org.il